

SERASKERLİK'TEN HARBİYE NEZARETİ'NE:
TÜRKİYE'DE GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI
ve MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI'NIN TEMELİ

Yüksek Lisans Tezi

Kadir ACAR

Eskişehir, 2002

SERASKERLİK'TEN HARBİYE NEZARETİ'NE:
TÜRKİYE'DE
GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI ve MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI'NIN
TEMELİ

Kadir ACAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Cahit Yalçın BİLİM

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül 2002

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

SERASKERLİK'TEN HARBİYE NEZARETİ'NE: TÜRKİYE'DE GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI ve MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI'NIN TEMELİ

Kadir ACAR

Tarih Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2002

Danışman: Prof Dr. Cahit Yalçın BİLİM

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kalkmasıyla Avrupa tarzında yeni bir ordu kuruldu. Bu ordu bugünkü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temelidir. Yeniçeri Ağalığı'nın da kaldırılmasıyla yeni ordunun başına "Asakir-i Mansure Seraskeri" unvanıyla Ağa Hüseyin Paşa atandı. Seraskerlik Makamı, Yeniçeri Ağası'nın yaptığı görevleri de yerine getirmekteydi. Zamanla bu makam bugünkü Milli Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın görevlerini yerine getiren bir kurum halini aldı. Seraskerlik'ten önce bu işler sadrazama bağlı olarak yürütülmekteydi. 1838 yılında savaşan tüm birlikler, fabrikalar, okullar ve depolar Serasker'in denetiminde toplandı. Serasker gerçek anlamda başkomutan oldu. Rütbesi şeyhülislam ve sadrazama eşit tutuldu.

1846'da Serasker maiyetinde mektubu kalemi, yoklama, jurnal, nizamiye, muhasebe, ruznamçe, vezne kalemi vardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Serasker Dairesi; Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, Piyade, Süvari, İstihkam ve İnşaat, Muhakemat, Sıhhiye, Jandarma, Levazım dairelerinden oluşmaktaydı. 1908'de Harbiye Nezaretine dönüştürüldüğünde Bab-ı Seraskeri on daireden oluşmaktaydı.

ABSTRACT

A new army was established upon abolishing of Janissaries. This army was basic of today's Turkish Armed Forces. When the Janissary supreme chief (Yeniçeri Ağalığı) was also abolished. Ağa Hüseyin Paşa was assigned on top of the new army named Asakir-i Mansure-i Muhammediye as Serasker. In passing time, serasker had become an establishment that being performed defence minister and general staff. These functions had been performed under sadrazam's authority before serasker. Serasker's rank had been equal with sadrazam and sheyhulislam in 1835. in 1838, all fighting units, schools, manufactures and depots was jointed under serasker. So Serasker had really become an commander in chief.

There were official chief secretary (mektubi kalemi), military inspector (yoklama), army (nizamiye), auditor (muhasabe), ruznamçe, cashier's office (vezne kalemi) under in 1846. serasker department consisted of general staff (erkan-ı harbiye-i umumiye), infantry (piyade), cavalry (süvari), fortification (istihkam) and construction (inşaat), justice (muhakemat), healthy (sihhiye), gendarme (jandarma), necessity (levazım). Departments in second part of 19th century. When it transformed into Harbiye Nezareti (war ministry), Bab-ı Seraskeri consisted of 10 departments.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Kadir ACAR'ın "Seraskerlik'ten Harbiye Nezareti'ne: Türkiye'de Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın Temeli" başlıklı tezi **19 Aralık 2002** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih (Yakınçağ Tarihi)** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza _____

Üye (Tez Danışmanı) : **Prof.Dr.Cahit BİLİM**
Üye : **Yrd.Doç.Dr.Sedat BİNGÖL**
Üye : **Yrd.Doç.Dr.Oya BEKLAN ÇETİN**

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Osmanlı Ordusu batılı tarzda bir gelişme ve yapılanma sürecine girdi. Bu süreç aynı zamanda bugünkü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin oluşum sürecidir. Bugünkü Türk Ordusu 1826'da kurulan modern ordunun devamı niteliğindedir. Batılı tarzda kurulan bu ordunun en büyük komutanı olan Serasker Paşa'nın işgal ettiği Seraskerlik Makamı bugünkü Milli Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın çekirdeğidir. Değerli hocam Prof. Dr. Cahit BİLİM bu konuya dikkatimi çekerek bu çekirdeğin filizlenme sürecini inceleyen bu çalışmanın başlamasına sebep oldu.

Bu çalışmanın gerçekleşmesi sırasında benim olumsuz şartlarıma katlanan ve danışmanlık desteği yanında moral desteğini de esirgemeyerek beni tekrar harekete geçiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Cahit BİLİM'e ve bitirme ümidimi yitirmek üzereyken yol gösteren değerli hocam Halime DOĞRU'ya teşekkürü borç bilirim.

Yoğun iş temposu arasında bir de yüksek lisansla uğraşırken yeterince göremediği babasına bir gün kapıda durup "baba yine mi gidiyorsun. Ama ben seni unutucam" diyen oğlum Bedir'e, kendi tezi arasında bana da destek vermeyi ihmal etmeyen eşim Remziye ACAR ve iş yükümü ve sorumluluğumu paylaşarak destek olan Bçvş. Ramazan AKÇA, Bçvş. Selami ŞANLI, Üçvş. Hüseyin MUTAF ve Kd. Çvş. Ramzan ETLİK'e de ayrıca teşekkür ederim.

Kadir ACAR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MAHMUT DÖNEMİ

1. YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASINA KADAR OSMANLI ORDUSU'NUN DURUMU	3
1.1. Duraklama Dönemi'ne Kadar Osmanlı Yönetimi'nde Ordunun Yeri.....	3
1.2. Osmanlı Ordusu'nun Gerilemesi.....	5
1.3. Modernleşme Çabaları	10
2. YENİÇERİ OCAĞI'NIN KALDIRILMASI.....	16
3. ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE'NİN KURULMASI.....	20
3.1. Yeni Kurulan Ordunun Teşkilatı.....	20
3.2. Yeni Kurulan Ordudaki Rütbeler.....	22
4. SERASKERLİK MAKAMI'NİN KURULMASI.....	24
4.1. Seraskerin Sorumlulukları.....	27
4.2. Serasker Kapısı.....	33
4.3. Bab-ı Seraskeri'de Serasker Paşa'nın Maiyeti.....	36
4.3.1. Dar-ı Şura-yı Askeri.....	36
4.3.2. Serasker Paşa'nın Maiyetindeki Diğer Birimler ve Görevliler...	39

İKİNCİ BÖLÜM TANZİMAT DÖNEMİ

1.	ASKERİ DÜZENLEMELER.....	42
1.1.	Askeri Okullar.....	46
1.2.	Kurmay Sınıfının Oluşması.....	48
1.3.	Orduların Kurulması.....	51
1.3.1.	Muvazzaf Kuvvetler.....	51
1.3.2.	Yedek Birlikler.....	53
1.3.3.	Yardımcı Birlikler.....	54
1.3.4.	Başbozuk Birlikler.....	54
2.	TANZİMAT DÖNEMİ'NDE BAB-I SERASKERİ.....	55
2.1.	Bab-ı Seraskeri'de Bulunan Binalar.....	55
2.2.	Bab-ı Seraskeri'nin Devlet Yönetimine Etkisi.....	58
2.3.	Serasker'in Görev ve Sorumluluklarındaki Değişiklikler.....	60
2.3.1.	Tanzimat Dönemi'nde Masarifat Nezareti.....	61
2.3.2.	Zaptiye Nezareti'nin Kurulması.....	62
2.4.	Bab-ı Seraskeri'nin Teşkilat Yapısı.....	64
2.5.	Dar-ı Şura-yı Askeri.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ

1.	II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ ASKERİ DÜZENLEMELERİ.....	76
1.1.	1296/1879 Yılı Askeri Düzenlemeleri	77
1.2.	1303/1886 Yılı Askeri Düzenlemeleri	78
2.	BAB-I SERASKERİ'NİN TEŞKİLATI	79
2.1.	Serasker Paşa'nın Görev VE Sorumlulukları	80
2.1.1.	Bab-ı Seraskeri Dairesi Üzerindeki Etkileri	82
2.1.2.	Padişah İradesi Gerektiren Konular	83
2.2.	Makam-ı Seraskeri Dairesi	83

2.3.	Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi.....	85
2.4.	Piyade Dairesi.....	90
2.5.	Süvari Dairesi.	93
2.6.	Topçu Dairesi.....	95
2.7.	İstihkam ve İnşaat-ı Askeriye Dairesi.....	95
2.8.	Muhakemat.....	97
2.9.	Sıhhiye Dairesi.....	98
2.10.	Jandarma Dairesi.....	99
2.11.	Levazım Dairesi.....	100
2.12.	Muhasebat ve tetkik-i Muhasebat Nezaret-i Umumiye Dairesi	102
3.	HARBİYE NEZARETİ.....	107
3.1.	Harbiye Nezareti'nin Görev ve Sorumlulukları.....	107
3.2.	Harbiye Nezareti'nin Teşkilatı.....	108
	SONUÇ.....	112
	EKLER.....	115
	KAYNAKÇA.....	128

KISALTMALAR

ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
Bell.	Bellekten
BVA.İ:D:	Başvekalet Arşivi İdari Dahiliye
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DTCF.	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EI	Encyclopaedia of Islam
Gnkur. Bşk.	Genel Kurmay Başkanlığı
Haz.	Hazırlayan
İ.Ü.E.F.T.E.D.	İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İBKİDB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı
KKK.	Kara Kuvvetleri Komutanlığı,
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
Neşr.	Neşreden
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
SDAO	Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye
T.S.K.	Türk silahlı Kuvvetleri
TATAV	Tarih ve Tabiat Vakfı Araştırmaları Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vol	Volüm
Yay.	Yayınevi, yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Yeniçeriliğin kaldırılması ile birlikte hızlı bir batılılaşma sürecine giren Osmanlı Devleti eski güç ve etkisini tamamen yitirmiş olan ordusunun eski sistemini terk ederek batılı tarzda bir yapılanma ve modernleşme sürecine girdi. Her şey yeniden ele alınmış, ordunun kadro ve kuruluşları, komuta kademesi, devlet yapısındaki değişikliklere paralel olarak askeri teşkilat da Avrupa örneğine göre düzenlenmeye başlamıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Osmanlı Ordusu, Avrupa'daki gibi eğitilmiş askerden oluşan bir yapılanma sürecine girdi. "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla Avrupa tarzında eğitim yapan düzenli ordu kuruldu. Yeniçeri ile birlikte Yeniçeri Ocağı'nın en büyük makamı olan Yeniçeri Ağalığı da kaldırılarak yerine yeni ordunun en büyük makamı olarak "Asakir-i Mansure Seraskerliği" kuruldu. Seraskerlik Makamı'nın kurulması, Türkiye'de Batılı anlamda Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın gelişim sürecinin başlangıcı olmuştur. Yani Seraskerlik Makamı bu kurumların Batılı anlamda Türkiye'deki başlangıcıdır.

Ulaşılan çalışmalarda **Üss-i Zafer** ve **Lütfi Tarihi** gibi bilinen kaynakların yeterince değerlendirilmediği görülmüştür. İçinde bu konuyla ilgili bilgiler bulunan Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınladığı **Milli Savunma Bakanlığı'nda 150 Yıl.** adlı kitapta Seraskerlik Karargahı'ndan özetle bahsedilmektedir. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi C.III/5**'da ise son durumu hakkında detaya girmeden bilgi verilmektedir. Ziya Şakir, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu** adlı kitapta Bab-ı Seraskeri hakkında bir miktar bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra Abdülaziz Devri'ndeki (1861-1876) altı ordunun yapısı hakkında da bilgi bulunmaktadır. İhsan HÜN, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar** ve M.Mazlum İŞKORA, **Türk Ordusu Kurmaylık Tarihi** adlı kitaplarda kurmay sınıfının ve Seraskerlik maiyetindeki dairelerden biri olan Erkan-ı Harp Dairesi'nin gelişimini incelemişlerdir. Hün'ün kitabında

Seraskerlik Makamı ve ordular ile askeri okulların gelişimine de yer verilmektedir.

Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi** adlı üç ciltten oluşan kitabının ilk iki cildi 1981 yılında Em. Tuğgeneral Nurettin TÜRSAN tarafından sadeleştirilerek yeni Türk harfleriyle yayınlanmıştı. TÜRSAN üçüncü cildinin bulunamadığını belirtmektedir. 1320 tarihli bu üçüncü cildin transkripsiyonu 1992 yılında Mimar Sinan Üniversitesi'nde Mehmet AKÇAKOCA tarafından **Mahmud Şevket Paşa'nın Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi Adlı Eserinin III. Cildi Tenkitli Metin Neşri** adıyla yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. 2002 yılının Haziran ayında Veli ŞİRİN'in **Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu ve Seraskerlik** adlı bir kitabı da yayınlanmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin batılılaşma süreci içinde Seraskerlik Makamı'nın gelişimi incelenmeye çalışıldı. Amaç, 1826'dan 1908'e kadar bu makamın teşkilat yapısını, görev ve sorumluluklarını ortaya çıkarmaktır. Böylelikle bugünkü Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın temelini nasıl atıldığı görülecekti. Öncelikle **Üss-i Zafer** ve **Lütfi Tarihi**'nden önemli ölçüde yararlanılmıştır. 1846'dan sonraki dönem hakkında salnamelerden de yararlanılmıştır. Fakat Salnamelerde de bu yapıyı net olarak görmek mümkün olmadı. Daha detaylı çalışmak gerekiyordu. Bu yüzden bu çalışma istenilen ve planlanan yeterlilikte gerçekleşmedi. Fakat yine de ilk defa ortaya çıkarılan konular bulunmaktadır.

Genel Kurmay Başkanlığı'nın kütüphanesinde bulunan Harbiye öğretmenlerinden piyade Kolağası Mehmet Rüştü'nün R1311/1895 tarihli **Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı** adlı kitabı 1296/1879 düzenlemelerinden sonraki Seraskerlik Makamı'nın yapısını, görev ve sorumluluklarını tamamen ortaya koymaktaydı. Buradaki bilgiler salnamelerdeki bilgilerle desteklenerek 1296 düzenlemelerinden sonraki dönem ortaya konmaya çalışıldı.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bab-ı Seraskeri'nin kaldırıldı. Yerine kurulan Harbiye Nezareti'nin görev ve sorumluluklarıyla, teşkilatına da bu değişimi ifade etmek açısından yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MAHMUT DÖNEMİ

1. YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASINA KADAR OSMANLI ORDUSUNUN DURUMU

1.1. Duraklama Dönemi'ne Kadar Osmanlı Yönetimi'nde Ordunun Yeri

En görkemli döneminde imparatorluğu ayakta tutan çimento gaza ruhu değil, iki yüzyıl boyunca kurulan yönetim sistemiydi.¹ Bu sistem tamamen kültürlü, terbiyeli ve iyi özellikleri olan bir personel kadrosu ortaya çıkardı.² Yönetici sınıf seyfiye (askeri teşkilat), ilmiye (dini teşkilat), saray hizmeti ve sivil bürokrasi (kalemiye ya da mülkiye) olarak örgütlenmişti.³ Padişah otoritenin tek sahibiydi ve sınırsız iktidarı vardı. Türkler gelenekleri itibarıyla padişaha çok bağlıydı. Dürüst ve kuvvetli bir disiplinle kendilerini padişaha vakfetmişlerdi. Osman Bey'in soyuna bağlılıkları o kadar kuvvetliydi ki yeniçeriler bile imparatorluğu hanedandan almayı düşünmemişti. Padişah bu sınırsız iktidarı ordu ve din adamları vasıtasıyla icra etmekteydi. İki sınıf da padişahın avucunun içindeydi ve ikisi de itaat fikriyle birbirine sıkı sıkıya bağlıydı.

Gayri Müslim toprakların fethiyle görevli bir imam olan padişah aynı zamanda başkomutandı. Osmanlı'da ordu devletti ve hükümet onun vazifelerinden biriydi. Askeri ve sivil yetkiler birbirinden ayrılmamıştı. Normal hayatta hepsi sivil, savaşta hepsi askerdi. Ordu padişahla bütünleşmişti.⁴

¹ Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform c.I**, Çev. Osman AKINHAY, İstanbul: Papirüs Yay. 1997, s.21.

² Fernand Grenard, **Asya'nın Yükseliş ve Düşüşü**, Çev. Orhan Yüksel, İstanbul: MEB.Yay. 1992, s.94.

³ Carter V. Findley, **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babialı (1789-1922)**, Çev. Latif BOYACI, İzzet AKYOL, İstanbul: İz yay., 1994, s.13,39.

⁴ Grenard. s.84 vd.

Siyasi ve askeri otoriteyi tek başına temsil ediyordu. Ordunun kadro defterlerinde bir numaralı yeniçeri sıfatıyla sefere katılmaktaydı.⁵

Yönetici elit tabakanın yetiştiği yer olan Enderun, Kapıkulu Teşkilatı ve devşirme sisteminden doğmuştu.⁶ Enderunda yetişen bu yönetici sınıf satın alınan köleler, savaş esirleri ve Hıristiyan bölgelerinden devşirilen çocuklardan oluşmaktaydı. Bunların geçirdiği eğitim süreci askeri eğitimi ile birlikte elit tabaka kadrosu eğitimini de içermekteydi.⁷ Yeniçeri Ocağı'nda subay ve erler kul statüsündeydi; hak ve özgürlüklerini bütün varlıklarını padişahın iradesine adanmışlardı. Bunlardan yönetici tabakaya yükselmeyenler kul statüsünde olup sürekli silahlı birlikleri oluşturlardı. Yönetici tabakaya yükselenler ise padişaha kul ve reayaya hakim durumdaydılar.⁸ Yöneticilerin çocukları kul oğlu kul olmadıklarından imtiyazlı kul hiyerarşisine giremezlerdi. Böylece babadan oğula geçen memur aristokrasisi önlenmiş oluyordu.⁹

Osmanlı Ordusu kapıkulu askeri ve eyalet askerlerinden oluşmaktaydı. Kapıkulu askerleri Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı ve Kapıkulu Süvarileridir.¹⁰ Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan çocuklarından ve savaş esiri beş erkekten biri Acemi Ocağına alınırdı. I. Murat Dönemi'nde (1362-1389) ulemadan Kara Rüstem ve Çandarlı Kara Halil'in önerisiyle beş esirden birisi alınarak Anadolu'daki Türklerin yanına verildiler. Bunlara beşte bir anlamında pençyek oğlanı dendi. Bunlar üç dört yıl ailelerin hizmetinde çalışırken Türkçe'yi öğrendikten sonra geri alınıp Yeniçeri yapılmaya başlandı.¹¹ İlk Acemi Ocağı Gelibolu'da kuruldu ve Pençik Kanunu ile toplananlar önceleri doğrudan Acemi Ocağına alınıyordu. Bu usul sonradan

⁵ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar," *DTCF Dergisi*, C.XII/1-2 (1955), s.30

⁶ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir: Anadolu.Üni.Ed.Fak Yay., 2002, s.12 vd.

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul : Doğu Batı yayınları. 1978, s.91; Davison. *a.g.e.* s.21; Grenard. *a.g.e.* s.93.

⁸ Berkes, *a.g.e.* s.91,130

⁹ Davison, *a.g.e.* s.22

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara: TTK Yay, 1988, s.508 vd.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*. Ankara: TTK, 1998, s.6.; Edirneli Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, Hazırlayan: Nihal Atsız, [İstanbul]:Tercüman Gazetesi, 1972, s.41 vd.

değiştirildi. Küçük yaştaki Hıristiyan esirler önce Türk köylüsünün hizmetine verilerek burada Türk ve İslam geleneklerini öğrenip hayata intibak ettikten sonra Acemi Ocağı'na kaydedilmeye başlandı.¹² Çelebi Mehmet Dönemi'nde (1413-1421) pençik oğlanlarından başka Rumeli topraklarındaki Hıristiyan tebadan Yeniçeri namzedi olarak 8-20 yaş arası çocuklar Acemi Ocağı'na alınmaya başlandı. Devşirme işiyle birinci derecede Yeniçeri Ağası ilgileniyordu. XVI yy. ortalarına kadar Yeniçerilerin evlenmesi yasaktı. Evlenmelerine izin verildikten sonra babaları ölen yeniçeri çocukları da kuloğlu adıyla Acemi Ocağı'na alınmaya başlandı.¹³

Daha fazla askere ihtiyaç duyulduğunda Tımarlı Sipahilerden yararlanılıyordu. Bölgelerindeki köylülerden oşür ve resimleri toplayan tımar sahipleri bunun karşılığında devleti koruma görevini üstlenmişti. Buldukları bölgede barış zamanında da silah altında asker bulundurlardı. Eyalet askerleri sefer durumunda sancak beyinin bayrağı altında toplanır ve bağlı oldukları eyaletin paşası komutasında sefere katılırdı. Cebelü denen bu askerlerin bütün masrafı tımar sahibine aitti.¹⁴ Bazen babadan oğula geçerek bir aile tımar bölgesine sahip olabiliyor, fakat toprağın mülkiyet ve tasarruf hakkı devlette kalıyordu. Bu da toprak aristokrasisinin gelişmesini önlüyordu. Devlet kontrolünde olması ve uzun vadeli çıkarlarının köylülerin sürekli refahına bağlı olması toprak beyinin zorbaca yöntemlerle köylüyü ezmesine engel oluyordu.¹⁵

1.2. Osmanlı Ordusu'nun Gerilemesi

Batı'da Osmanlılara kadar Romalılardan başka bir devlet sürekli yapıda ordu kurma eğilimi göstermemiştir.¹⁶ İlk muvazzaf asker sınıfı Orhan Gazi Dönemi'nde (1324-1362) kurulmasına rağmen, Avrupa'da ilk defa yüzyıl sonra 1447'de Fransa'da VII Şarl tarafından piyade şeklinde bir ordu

¹² Uzunçarşılı, **Tarihi I**, s.509.

¹³ Uzunçarşılı, **Kapukulu I.**, s.6,7,12,13,14,31.

¹⁴ Uzunçarşılı, **Tarih I** s.516; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü c.I.** İstanbul: MEB. Yay.,1993, s.576.

¹⁵ Davison, **a.g.e.** s.21 vd.

¹⁶ Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti.** Çev.Nurettin TÜRSAN, Semiha TÜRSAN, Ankara: KKK. Basımevi, 1983, s.15

oluşturuldu.¹⁷ Fernand Grenard'ın değerlendirmesine göre Osmanlı Ordusu yaşadığı dönemde dünyada birinciydi. Asker memleketin sırtından geçinmez, levazımın sağladığı dışında aldığı parasını kuruşuna kadar öderdi. Tereddütsüz itaat eder, canlarını düşünmez, eksikliklere sabrederdi. İtaatli ve disiplinli olmalarına rağmen asla pasif değillerdi. Değişik şartlar altında ne yapmaları gerektiğini ve kendilerine ne yapılması gerektiğini iyi bilirlerdi.¹⁸

Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) kadar padişahlar ordunun başındaydı. En ufak yolsuzluğa müsaade edilmezdi. Bu yüzden yabancıların hayran olduğu devrinin en modern ve disiplinli ordusu idi. Başarısını mutlak itaate ve bu usul ve kaidelere bağlılıklarına borçluymuştu.¹⁹ Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra devlet yönetimi değişime uğradığından düzenli ve sürekli askerliği meslek edinmiş yeniçeri ve sipahilerin düzen ve disiplini bozuldu.²⁰

1595 Eğri Savaşı'nda Osmanlı askeri ilk defa üstün ateşli hafif piyade tüfekleriyle karşılaştı. Bosna'da kadılık yapan Hasan El Kafi düşmanın yeni ateşli silahları aşırı kullanması ve silahların ihmal edilmesi yüzünden askerin kaçtığını ve yasak tanımadığını ve disiplinin bozulduğunu, askerin üç yıldır halka zulmetmeye başladığını yazmaktadır. Bu tarihten itibaren köylü, esnaf ve kasaba halkı zorla askere götürülmeye başlandı. Bu da üretimi olumsuz etkiledi ve kıtlık başladı. Kıtlık ve pahalılık firarı getirdi. Dolayısıyla askeri açıdan da faydası olmadı.²¹

Ordunun bozulmasındaki en önemli nedenlerden biri Yeniçeri Ocağı'na zamanla yeniçeri kanununa aykırı olarak bir çok kişinin alınmasıydı. 1584'e kadar köyler ve tarlalar sipahilere verilmekteydi. Büyüklerin ve ayanın sepetine girmemişti.²²

¹⁷ Mehmed Rüşdi, **Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı**. İstanbul:1311, s.6

¹⁸ Grenard. **a.g.e.** s.95 vd.

¹⁹ Marsigli, D'Arvioux ve Jovius bu yönünü takdir eder. Uzunçarşılı, **Kapukulu I**. s.477

²⁰ Mustafa Nuri Paşa. **Netayic'ül Vukuat c.III-IV**. Sadeleştiren: Neşet ÇAĞATAY, Ankara: TTK, 1987,s.294

²¹ Berkes. **a.g.e.** s.73 vd.

²² Sepet tımarı: verimi azaldığından beratları sepete konmuş. 5-10 istekli varsa da valilere yemlik olsun diye bu ad verilmiştir. (Mustafa Nuri. **a.g.e.** s.125)

İlk defa III. Murat Dönemi'nde (1574-1595) 1582 yılında Şehzade Mehmet'in sünnetinde halkı eğlendiren Hıristiyan oyuncular Müslüman olarak cebeci ve topçu olmak istemişlerdi. Ferhad Ağa ocağa yabancı ve tanınmamış kimselerin girmesiyle ocağın kanun ve kaideleri bozulacağı ve bundan devletin zarar göreceği gerekçesiyle reddetmişti. Padişah Ferhad Paşa'yı azlederek yerine geçirdiği Yusuf Paşa "Ağa Çırağı" adıyla bunları usule aykırı olarak ocağa almıştı.²³

Özdemiroğlu Osman Paşa da yararlık gösteren bazı yabancılara üçer bin akçe başlangıç vermesiyle bu yol açıldı. Sonradan iyi kötü demeden işe yaramaz kimselere, dirlik sahibi olmayan şehirlilere verilmeye başlandı. Devlet ileri gelenleri boşalan yerleri adam ve akrabalarına verdiler. Bunun yanı sıra eski kanunlara aykırı olarak İstanbul taraflarından verilmeye başlandı ve bütün tımar ve zeamet ileri gelenlerin yemliği oldu.²⁴

III. Murat'ın hükümdarlığının ortalarına kadar eski kanun geçerliydi. Asker az ve öz idi. Çünkü küçük yaşta alınıp eğitilerek devlet işlerine vakıf olarak zahmet ve zorluğa alışarak yetişiyordu. Hariçten kişilere dirlik, mansıp, sancak ve Beylerbeyilik verilmesi sonucunda bunlar hakim duruma geçtiler. Bu süreçten geçmeden para kuvveti ya da iltimasla alınanlar zamanla diğer ocak efradını da kendilerine uydurdular disiplinsizliğe sevk ettiler.²⁵

12.000 kadar yeniçeri varken sadece korucu ve emekli sayısı 7.000'i geçmişti. Gerçekte yaşlı, amelmande ve sakat olanlar bini geçmezken sefere gitmemek için çoğu rüşvetle korucu ve emekli olarak deftere yazılmaktaydı.²⁶ Eskiden emeklilik sadrazam marifetiyle yapılırken yeniçeri ağaları kendi alıp satmaya ve kendi sahib-i arz olmaya başladı. Yetkilerin bu kadar aşağı seviyelere devredilmesi dolayısıyla genç ve yarar durumdakilere emeklilik ve kanuna aykırı olarak koruculuk verilmeye başlandı. Üstelik fazla ulufe ile emekli olmaları ayrı bir dert askerin fazla olması bir dert. 35.000 yeniçeriden

²³ **Koçi Bey Risalesi.** Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Ankara: MEB.Yay., 1993,s.30; Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.39,482

²⁴ Danışman, **a.g.e.** s.24

²⁵ Danışman, **a.g.e.** s.30 Uzunçarşılı **Kapukulu I.** s.479 vd.

²⁶ Bu deyim "işten kalmış" anlamında ihtiyarlığı sebebiyle emekliye ayrılan yeniçeriler için kullanılmıştır. Amelmande namıyla ilk emeklilik II. Selim (1566-1574) zamanında yapılmıştır. (Pakalın, **a.g.e. c.I,** İstanbul: MEB. Yay.,1993,)

seferde 20.000'i yazılır, kalanlar korucu, nöbetçi, emekli, köçek olarak ayrılırdı. Bu yirmi bin kişi de sadece defterde vardı. Sefere katılan yedi sekiz bini geçmezdi. Fakat ulufe 20.000 kişi üzerinden alınırdı. Fazla ulufenin dörtte birini ağa sefer dönüşü güya padişaha sadakatle çalışır gibi hazineye iade eder kalan dörtte üçünü zabıtlarına dağıtırdı. Bunlardan sadrazam ve defterdar haberdar olmasına rağmen ağanın sahib-i arz olması ve padişaha yakınlığı nedeniyle ses çıkaramazdı.

Bunun dışında özellikle ordudan tard edilen sabıkalı kişilerin tekrar alınması yeniçeri kanununa darbe vurdu. Vergiden muaf olabilmek için halk ve köylü arasından rüşvetle yeniçeri kaydı yapıldı. Ölenler bildirilmeyerek ulufeleri hazineden alınmaya devam edildi.²⁷

III. Murat Dönemi'nde Yeniçeri Ocağı'na esnaflar alınmaya başlanmıştı. XVII. yy 'da artık askerlikten başka işle uğraşmayan devşirmeden muvazzaf yetiştirme kuralı terk edilerek milleti mezhebi bilinmeyen hamal, ağdacı, yankesici, börekçi, manav gibi çarşı esnafı yeniçeri yazılmaya başlandı. Bunlar savaştan sonra tekrar eski işlerine dönüyorlardı.²⁸

I. Mahmut Dönemi'nde (1730-1754) 1739 yılında ulufe alım satımına izin verilmesiyle zaten 1592'den beri düzen ve disiplini bozulmuş, kanun ve kural kalmamış olan orduda ulufe satışı geçim kaynağı haline geldi. Esame kağıtları tahvil gibi satılmaya başladı. Cevdet Paşa esame satışını ocağın bozulmasındaki birinci etken olarak değerlendirmiştir.²⁹ Esame artık hizmet karşılığı bir tahsisat olmaktan çıkmış ticari bir nesne olmuştu. Artık ocağa hariçten kimse girmiyordu, fakat esame alım satımı nedeniyle gerçek mevcut tespit edilemiyordu. Ocak nitelik olarak düşük ve fakat büyüklüğü başa çıkılamayacak kadar güç boyutlara ulaşmıştı.³⁰

XVIII. yy'da yeniçeri artık kul olmaktan çıkmıştı. Fakirleşmiş esnaf ve köylünün ocağa alınmasıyla ocak sivilleşmişti. Yeniçerilik artık askerlik değil ulufe sahipliği idi. Yoksul halk tabakasının geçim kaynağıydı. Çarşı pazarda

²⁷ Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.480 vd.,492; Mustafa Nuri. **a.g.e.** s.115

²⁸ Mustafa Nuri. **a.g.e.** s.113 ; Danişman, **a.g.e.** s.31

²⁹ Mustafa Nuri, **a.g.e.** s.114 Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.494

³⁰ Ahmet Lütfi Efendi, **Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi c.VIII.** Aktaran:Ahmet Hazerfen, İstanbul: Tarih Vakfı & YKY, 1999 s. 357; Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.495; Davison, **a.g.e.** s.28

esnafa korku salar, halkı haraca keserdi. Esnaflıkla geçindiklerinden sefere gitmek yeniçeri için yıkımdı. Çağdaş silah ve araçlarla donatılmıştı, fakat eski askerlik mesleğini yaşatacak maddi koşullar sağlanmadığından, aldıkları ulufe geçimine yetmediğinden çoğunun dışarıda bir işi ve bir de ailesi vardı. Her türlü askerlik eğitim ve meslekleşmesine karşı olmalarında bu da önemli bir etkendi. Devşirme uygulanmıyor, kulluk eğitimi de almıyorlardı. Devletin zatiyatından sayılan yeniçeri imparatorluğun her bölgesinde devletin karşısında siyasal güç kazanan bir parti durumuna gelmişti. Aşağıdan Bektaşilerin yukarıdan da siyasi çıkarıcıların elindeydi.³¹ Vezir ve ağalar makam ve mevki hırsı, can kaygısıyla kendi arzularına hizmet etmek üzere yeniçeriyi isyana tahrik ederek kullanma yolunu da seçebiliyordu.³²

Tımar ve zeametler boşaldıkça devlet bunları alıp miri mukataa sınıfına soktu. Daha sonra tımarlı sipahiye mahsus bu dirlikleri yasaklanmış olmasına rağmen "devlete çok hizmeti geçtiğinden bir defaya mahsus" denilerek, "tımar verimsiz olduğundan" denilerek devlet ileri gelenlerinin yakınlarına ve saray gözdelere, parazit kimselere "çıraklık" adıyla verilmeye başlandı. Vali ve alay beyleri de boşalan tımarları rüşvet karşılığı verebilmekteydi. Hatta hayali kişiler adına berat çıkarılarak tımar vali ve alaybeylerinin yemliği haline gelebiliyordu. Bu tımar sahiplerine görev çıktığında valiler ve alay beyleri zenginleri para karşılığı sefere götürmez yerinde bırakıp fakirleri sefere sürmekteydiler. Tımarlara devlet ulufe ve yiyecek vermediğinden orduya katılanlar fakir ve çelimsiz oluyordu.³³

XVI. ve XVII. yy'da ateşli silahlardaki artış mesleki orduları gerekli kıldı ve tımarlı sipahilerin önemini azalttı. Mülkü başında olmayan büyük toprak zenginleri türedi.³⁴ Kimisi birden çok arazi ele geçirmiş olan iltimaslı kimseler hiç asker toplamadan gelir elde etmekteydi. Bu tımarlar hukuken devlet mülkiyetinde olmasına rağmen özel mülk gibi işlem görüyordu. Böylece vergi toplama ayrıcalığının en yüksek teklifi verene satıldığı iltizam sistemi ortaya çıktı. Mültezim de masrafını çıkardıktan sonra devlete vereceği verginin

³¹ Berkes, **a.g.e.** s.73 vd., 116 vd.

³² Uzunçarşılı, **Kapukulu I**, s.477

³³ Mustafa Nuri, **a.g.e.** s.124 vd.

³⁴ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, Ankara: TTK., 1996 s.30 vd.

üzerinde bir kar sağlayabilmek için köylüyü sıkıştırıyordu. Bunun sonucunda ayanlardan oluşan bir toprak aristokrasisi ortaya çıktı.³⁵

Geçmişte yeniçeri karşısında güç dengesini sağlamakta olan tımar ve zeamet askeri tamamen yok oldu. Askerlik yeniçeri ve sipahilere kaldı.³⁶

1.3. Modernize Ve Islah Çabaları

1682'de Köprülülerin yaptığı reformlarla geçici bir süre devlet kendi gücüne kavuştu.³⁷ Bu yıl Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa kanuna aykırı olarak orduya alınan elli, altmış hatta yüz akçe alan işe yaramaz yeniçerilerden otuz bin kişiyi ocaktan çıkarmıştı. Paşa, sadrazam olduğu sırada ocak mevcudu yetmiş binden fazla idi. Bu tensikat hazineyi de büyük ölçüde rahatlatmıştı.³⁸ Fakat 1683'te II. Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlık kesin sonu getirdi.

Diğer yandan 1689'da Rusya'nın tahtına Rusya için tarihin yönünü değiştirecek Büyük Petro (1689-1725) geçti. Petro genişleme ve fütühat siyaseti takip ettiğinden bilhassa askeri yönden Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldi. Gençliğinden beri batı Avrupa'ya hayranlık duyan Petro bütün enerjisini Rusya'nın batılılaşması yolunda harcamaya başladı. Avrupa tarzı yeni bir ordu kurarak Avrupa tekniğini başarıyla tatbik edip hızla kuvvetlendirdi.³⁹ Petro'nun 1692'deki askeri düzenlemeleri Avrupa'ya da sirayet etmesi sonucunda Avrupa'da askerlik ve harp sanayii gelişmeye başladı.⁴⁰

XVIII. yy'dan önce Osmanlı Devleti'nin profesyonel orduya dayalı bir askeri sistemi vardı. Sipahi ve kapıkulunun bozulması profesyonel orduya dayalı sistemi de bozmuştu.⁴¹ 1699 Karlofça Anlaşması'nda Avrupa ordularının Osmanlı karşısındaki gücü tescil edildi. Zaten bozuk olan askeri

³⁵ Davison, **a.g.e.** s.28 vd.

³⁶ Danişman, **a.g.e.** s.37

³⁷ Lewis, **a.g.e.** s.36 vd.

³⁸ Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.490

³⁹ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya.** Ankara:Kültür Bakanlığı, 1990, s. V,11

⁴⁰ Mehmet Esat Efendi, **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi.** Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: OSAV, 2000, s.571

⁴¹ Berkes, **a.g.e.** s.186

askeri teşkilat kökünden sarsıldı. Amcazade Hüseyin Paşa 1113/1701'de yaptığı tensikatla Karlofça'dan sonra yine yetmiş bin olan ocak mevcudunu 1702'de 33.389'a düşürmüştü. III. Ahmet (1703-1730) tahta çıktığında emeklilerle beraber 53.200 idi.⁴²

1716'de Rochefort adlı bir Fransız subayı, Fransa'daki dini baskılardan kaçan Fransız Protestan'larından oluşan yabancı mühendis subaylar kıtası oluşturmak için bir taslak sunmuş, fakat bir sonuç alamamıştı.⁴³ III. Ahmet zamanında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın 1728 tarihli ferman ile yapmak istediği ıslahat projeleri İran Seferi ile Rus ve Avusturya savaşlarının araya girmesi nedeniyle uygulamaya geçirilemedi.⁴⁴ Projeler gerçekleşmese de etkisi görüldü. Saraya ve padişaha en yakın ve en sadık ocak olan Bostancı Ocağı'ndan seçilen 300 kişi ile ilk defa Avrupa tarzı talimlere başlandı. 1730 Patrona Halil İsyanı da bu çabanın sonunu getirdi.⁴⁵ Rusya da Avrupa tarzının kurulmasında 75-80 yıl önce eski askere dokunmadan güvenilir saray askerleriyle işe başlamıştı.⁴⁶ 1732'de bundan sonra çıkan tımar kanunlarına esas olacak bir kanun çıkarıldı. Uzunçarşılı bu kanunu Avrupa teşkilatına karşı oldukça eksik ve yarım tedbirli olarak nitelemektedir.⁴⁷

İbrahim Müteferrika daha isyandan önce Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu muhtırayı 1732'de bastırıp I. Mahmut'a (1730-1754) sundu. Bu muhtırada askeri açıdan önemli bilgiler vardı. Avrupa orduları, onların eğitimi, örgüt ve disiplini savaş yöntemleri ve askeri kanunları incelenmişti. Bu muhtıra Avrupa ordularının üstünlüğünü ve onları örnek almanın Osmanlı açısından önemini açıkça ortaya koymaktaydı.⁴⁸

İbrahim Paşa yenilikleri Osmanlı Devleti'ne sokma konusunda 1729'da İhtida ederek Ahmet adını alan Cloude Alexandre Comte de Bonneval'den de yararlandı. O da İbrahim Müteferrika'yı destekleyen bilgiler vermekteydi.

⁴² Uzunçarşılı, *Kapukulu I.* s.617

⁴³ Lewis, a.g.e. s. 47; Sipahi Çataltepe.19. *Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu.* İstanbul: Göçebe Yay., 1997, s.10

⁴⁴ Uzunçarşılı, *Kapukulu I.* s.491 vd.

⁴⁵ Çataltepe. a.g.e. s.10

⁴⁶ Berkes. a.g.e. s.558 vd.

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi c.IV/1.* Ankara: TTK Yay, 1988, s.325

⁴⁸ Lewis, a.g.e. s.48

Bonneval Bab-ı Ali'ye Avrupa politikasının sırlarını, perde arkasını ve sultana gerçek çıkarlarını açıkladı.⁴⁹ Avrupa'nın siyasi şartlarını, Fransa, Prusya ve Avusturya'daki askeri gelişmeleri tanıtabilecek nitelikteydi. Verdiği raporlarda artık cesaret ve kahramanlığın yetmediğini ve çağdaş askerlikte en önemli işin eğitim, disiplin ve asker maaşlarının düzenli ödenmesi olduğunu anlatmaktaydı. Fransız, Avusturya ordu nizamları, asker alma, eğitim yöntemleri hakkında bilgiler verdi. Sıhhiye bölükleri kurulmasını tavsiye etti. Bonneval ekonomik çağdaşlaşma olmadan askeri teknolojinin geliştirilemeyeceğine ve ekonomik kalkınmanın zorunluluğuna dikkat çekiyordu.⁵⁰

1731'de beylerbeyilik verilerek Humbaracıbaşı Ahmet Paşa olarak Humbaracı ocağı kurmakla görevlendirildi. Bosna'dan getirdiği 300 humbaracı ile Humbaracı Ocağı'nı kurdu. Ocağa Müslümanlığı kabul eden üç Fransız subayı da alınarak ocak faaliyete geçti. Kısa süren bir Kastamonu sürgününden sonra 1734 Mayısında yeni ocağı Ayazma Sarayı'nda oluşturdu. 1747'de ölümünden sonra Humbarahane'yi devralan Süleyman Bey'in ölümünden sonra isyan çıkmasından korkularak kapatılmıştı.

I. Mahmut Osmanlı Devleti'nin Avrupa tarzında bir ordu kurmanın bir zaruret olduğunu anlamasına rağmen isyan korkusuyla kapıkulu ve bilhassa Yeniçeri Ocağı'na dokunamamıştı. Osmanlı ordusu ve bilhassa maaşlı kapıkulu ocakları düzensiz bir kalabalıktan ibaretti.⁵¹

Koca Ragıp Paşa (1755-1763'te sadrazam) ıslahat yapalım derken eski düzeni tamamen kaybetme endişesi taşıyordu.⁵² Avrupa ordularındaki gelişmeler ile Osmanlı ordusundaki düzensizliği kıyaslayıp sonucu padişaha aktarıyor ve padişahı oyalayacak uğraşlar bularak savaş isteklerini geçiştiriyordu. Orduyu düzenlemek yerine bütün gücünü hoş vakit geçirmeye harcıyordu. Mustafa Nuri Paşa onun bu durumunu tamamen ümitsizliğine ya da savaş sebebiyle içine düşülecek tehlikeden korkmasına bağlıyordu.⁵³

⁴⁹ Josaph Von Hammer Purgstal, **Büyük Osmanlı Tarihi c.VII**. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1991 s.358

⁵⁰ Berkes, **a.g.e.** s.67 vd.

⁵¹ Uzunçarşılı, **Tarih IV**, s.321 vd.

⁵² Berkes, **a.g.e.** s.68.

⁵³ Mustafa Nuri, **a.g.e.** s.55 vd.

Savaşsız geçen 1150-1182/1737-1768 yılları arasında rahatla meşgul olunması ordudaki düzenin bozukluğunu had safhaya ulaştırdı. Vakanüvis Esat Efendi'ye göre ordunun güçlendirilmesi farz derecesine ulaşmıştı.⁵⁴ 1768-1774 savaşında yüz binden fazla düzensiz askerin yirmi binden az düzenli asker karşısındaki bozguna uğramıştı.⁵⁵ Bu savaştan sonra "derme çatma, eğitimsiz, disiplinsiz askerle Moskof ordularını yenmenin mümkün olmayacağı, işten anlamayan beceriksiz devlet adamlarının kafasına dank" etmişti. Ordunun düzene sokularak düzenli askeri birlikler haline getirilmesinden başka çare olmadığı düşünölmeye başlandı.⁵⁶

III. Mustafa Zamanı'nda (1757-1771) Baron de Tot tarafından topçuluk alanında önemli işler yapıldı.⁵⁷ Eğitimli asker ihtiyacını kavrayan III. Mustafa da yeniçerinin artık bir işe yaramadığını ve ıslahının da mümkün olmadığını anlamıştı. Ama o da yeniçeri korkusuyla ocağın ıslahına el atamadı. Daha sonraki ıslahat tecrübeleri Avrupa'dan getirilen öğretmenlerle de bunun yapılamayacağını gösterdi.⁵⁸

1776 yılında Canikli Ali Paşa I. Abdülhamit'e (1774-1789) sunduğu "Tedabir'ül Gazevat" adıyla kaleme aldığı ıslahat layihesindeki tavsiyelerin uygulanması için rahatın terk edilmesi gerektiğini vurguluyordu. Padişahın bile askeriyenin fesat olduğunu ve asker olmaktan çıktığını düşündüğü bu dönemde de en fazla düzenleme ihtiyacı yine askeri alanda hissedilmekteydi. Yeniçeriye karşı bir askeri birlik kurulması bu dönemde gündeme geldi. Fakat bunun nedeni ordunun savaştaki yetersizliğinden değil, İstanbul'un asayışı idi.⁵⁹ Sadrazam Halil Hamit Paşa önce Tımarlı sipahiler hakkında daha sonra yeniçeri ocağının yabancılardan temizlenmesi için kanun yayınladı.⁶⁰ Böylelikle defterde yazıldığı halde görevde olmayanlar ortaya çıktı. Askeri düzeni mahveden ulufe alım satımını kökünden yasakladı. İstanbul'daki

⁵⁴ Esat Efendi, a.g.e. s.571.

⁵⁵ Uzunçarşılı, Tarih IV, s.426.

⁵⁶ Mustafa Nuri, a.g.e. S.126.

⁵⁷ Uzunçarşılı, Tarih IV, s.479 vd.

⁵⁸ Uzunçarşılı, Kapukulu I, s.502 vd.

⁵⁹ Fikret Sarıcalıoğlu, Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid, İstanbul: TATAV, 2001, s.188 vd.

⁶⁰ Uzunçarşılı, Tarih IV, 1.,s.478

yeniçeriye de yoklama çıkarınca düşmanları yeniçeriye kışkırtmaya başladı.⁶¹ Eski düzenin devamını isteyen ocak ağalarının yeniçeriye tahrik ederek isyan çıkarmasından korkulduğundan yine asıl ıslahı gereken bu ocak bir tarafa bırakılarak humbaracı, topçu ve istihkam kısımlarının ıslahı ile yetinildi.⁶²

Lüksemburg Dükü'nün oğlu Sigismond de Montmorency 1784'de dükün sekreteri ile Sadrazam Halil Hamit Paşa'ya büyük bir ıslahat projesi teklifi getirdi. Yapılan görüşmelerde Osmanlı ordularının yenilme sebebi olarak savaş yöntemlerinin, yeni savaş aracı yapma tekniklerinin, çakmaklı tüfeklerin ve sürat toplarının bilinmemesi olduğunu anlattı. Fakat 1785'te Halil Hamit Paşa'nın idamıyla bu proje de suya düştü.⁶³

1768 ve 1788 seferlerinde Avrupa'nın düzenli orduları karşısında başıbozuk asker gibi kalan Osmanlı ordusunun direnemeyeceğini artık devletin bütün ileri gelenleri biliyordu.⁶⁴ XVIII. yy'da Anadolu'da derebeyler fiilen özerklik kazanmış durumdaydı. Artık devlet görevini yapamıyordu. Hala imparatorluğun merkezi durumundaki Rumeli ayanları bağımsızlık bakımından Anadolu derebeyleriyle rekabet eder duruma gelmişti. Kendi hazineleri, mahkemeleri ve hatta özel orduları vardı.⁶⁵ Defterdar Sarızade Mehmet Paşa devletin her şeyden önce ve en önemli ve en gerekli bir numaralı konusu olarak Yeniçeri Ocağı'nın düzene sokulmasını öngörüyordu. Ama ihtiyatla ve aşama aşama, ocak zabitlerinin oyunu alarak, onlarla ittifak ederek yapılmasını uygun buluyordu.⁶⁶

Avusturya ve Rusya ile savaş devam ederken I. Abdülhamit ölmüş ve 7 Nisan 1789'da III.Selim (1789-1807) tahta geçmişti. III. Selim'in amacı Avrupa tarzı eğitim yapan bir asker sınıfı kurmak ve onu güçlendirerek bu güce dayanıp ulemanın nüfuzunu kırmak ve nihai olarak Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaktı.⁶⁷ Baştan sona herşeyi yenilemeye niyetliydi, özellikle de nizamlı ordu icadına. Fakat kurulu düzeni tamamen değiştirmek yeni devlet

⁶¹ Mustafa Nuri, a.g.e. s.295

⁶² Uzunçarşılı, Tarih IV, s.426

⁶³ Berkes, a.g.e. s.80 vd.

⁶⁴ Mustafa Nuri, a.g.e. s.295

⁶⁵ Lewis, a.g.e. s.38

⁶⁶ Uzunçarşılı, Kapukulu I. S.488 vd.

⁶⁷ Çataltepe, a.g.e. s.74.

kurmandan daha zordu. Ulema ve devlet adamlarından devlet nizamına dair layihalar istedi. On sekiz kişi layiha sundu.⁶⁸ Bu layihalar incelendiğinde iki ana düşünce ortaya çıkmaktaydı. Ocağın ıslahını mümkün görenler "Sultan Süleyman Kanunudur" diyerek Avrupa eğitim ve silahlarını kabul ettirerek Yeniçeri Ocağı'nın ıslahını; ıslah olamayacağını düşünenler ise Avrupa usulüne göre yeni bir ocak kurmayı öneriyordu. Ama hiç biri ocağın kaldırılmasını mümkün görmüyordu.⁶⁹

Padişah bu layihaları inceledikten sonra yeni bir ocağın "Nizam-ı Cedid" in kurulmasına karar verdi. Bu ocak Yeniçerileri kuşkulandırmamak ve kışkırtmamak için Bostaniyan-ı Hassa Ocağı'na bağılı, Bostancı Tüfenkçisi Ocağı adıyla kuruldu.⁷⁰

Nizam-ı Cedid'in masraflarını karşılamak üzere İrad-ı Cedid hazinesinin kurulması çıkar gruplarını harekete geçirdi. Padişahın yakın adamları zevk ve sefaya daldılar. Cevdet Paşa'nın tabiriyle "vükele-yı asr cemm-i emval derdine" düşmüş, saltanat büyükleri Nizam-ı Cedid'i servet biriktirme aracı haline getirmişti. bunlar padişahın etrafını sararak namuslu kişileri birer bahane ile devlet kapısından uzaklaştırırlar; yüksek rütbeli ulemayı da "semizce arpalıklar ve hediyeler"le sustururlardı.⁷¹ Bu durum da yenilik karşıtlarını tahrik etmekteydi.

Daha sonra Anadolu'da oldukça güçlenen Akka'da Napolyon'u da yenerek başarısını ispat eden Nizam-ı Cedid ordusu 230.000 kişiye ulaşmıştı.⁷² Fakat Batı tarzı ordu ulema ve bazı devlet adamlarının tepkisini çekmekteydi. Nizam-ı Cedid için zorla asker toplanmasının emredilmesi de eklenince Yeniçerilerin ve ulemanın bu yeni düzene karşı içlerindeki kızgınlık

⁶⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet c.VI.** İstanbul: Üçdal Neşr., 1966, s. 7,8,11 vd.

⁶⁹ Bunlardan farklı olarak Muradgea D'Ohsson'un sunduğu layihada esas şartın askerin harp sanatını bilmesinin gereğine ve bu askerin düzenli sevk ve idare edilmesine dikkati çekerek, "fünun-ı harbiyeye dair" bir okulun, yani harp okulu açılmasını önermektedir. Okulun yapısını, düzenini, dersleri, öğrenci sayısını, gereken alet ve edevati, öğretmenlerin maaşlarına kadar ayrıntıya girmiştir. (Bkz.Çataltepe, **a.g.e.** s.82 vd.).

⁷⁰ Çataltepe, **a.g.e.** s.84, Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları,** Ankara: TTK., 1988, s,36 vd.,51.

⁷¹ Berkes, **a.g.e.** s.109.

⁷² Çataltepe, **a.g.e.** s.210 vd.

iyice kabarmıştı.⁷³ Osmanlı yöneticileri Nizam-ı Cedid'in yeniçeri ile birlikte yürümeyeceğini anlamışlardı. Devlet yöneticileri birkaç yılda yeniçeriyi ortadan kaldıracak düzeye ulaştığından aniden ocağın kaldırılması konusunda anlaşmışlardı. Fakat III. Selim'in yumuşaklığı ve merhameti olayın gerçekleşmesini önledi.⁷⁴ 1807'de çıkan Kabakçı Mustafa İsyanı bu yeniliğin ve III. Selim'in sonunu getirdi.

II. Mahmut (1808-1839) ile birlikte Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğiyle Nizam-ı Cedid, Sekban-ı Cedid adıyla kopya edildi. Fakat padişahın sened-i ittifakı imzalamasıyla ulemanın nüfuzu kırıldı. Sekban-ı Cedid ile de Yeniçeriler eğitime zorlanmıştı. Sened-i ittifak Yeniçerileri devlet işlerine karışmaktan da men ediyordu. Ulemanın ve yeniçerinin hoşnutsuzluğu da Alemdar'ın ve Sekban-ı Cedid'in sonunu getirdi.⁷⁵

2. YENİÇERİ OCAĞI'NIN KALDIRILMASI

Cahillerin galip geldiği zararlı bir unsur halini almış olan Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasına kadar geçen zaman huzursuzluk ve buhran dönemi idi.⁷⁶ Nizam-ı Cedid kaldırıldıktan sonra Yeniçerilerin azgınlığı iyice önü alınmaz bir hal almıştı. Sekban-ı Cedid'den sonraki on sekiz yıl boyunca da her istediklerini yaptırıldılar ve her işe müdahale ettiler. Yeniçerilerin bu durumu artık halkın da tepkisini çekiyordu.⁷⁷ Kötülükleri cüzzam hastalığı gibi halkın iliklerine, damarlarına işlemişti.⁷⁸ II. Mahmut başta Yeniçerileri yok etmek yerine dağınık yeniçeri guruplarının birleşmesiyle batılı tarzda yeni bir ordu kurma niyetindeydi.⁷⁹ Tahta çıktığında Yeniçeri Ocağı'nın tamamen ortadan kaldırılması uygun bulunmuştu. Fakat padişahın elinde bir ordu bulunmadığından başkentten Alemdar Mustafa Paşa'ya ait birliklerin elinde

⁷³ Lewis, a.g.e. s.71.

⁷⁴ Mustafa Nuri, a.g.e. s.208,296.

⁷⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V*, Ankara: TTK, 1988, s.90 vd.

⁷⁶ Lütfi, a.g.e. c.I, s.99.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Kapukulu I*, s. 505; Mustafa Nuri, a.g.e. s.296.

⁷⁸ Mustafa Nuri, a.g.e. s.279.

⁷⁹ Davison, a.g.e. s.37.

kalması söz konusuydu. Bu yüzden “şimdilik” kaydıyla padişah izin vermemişti.⁸⁰

II. Mahmut, yapacağı reformların bütün toplumu ve devletin tüm kurumlarını kapsamaması gerektiğinin farkındaydı. Yeni kurumların bozulmaması için eskilerin kaldırılması gerektiğini kavramıştı. Bunun için de öncelikle eski düzenin devamını isteyen unsurları destekleyen gücün; yani Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu.⁸¹

1812'de biten Rus savaşından sonra eyaletlerin çoğu özerk durumdaydı ve merkezi otoritenin yeniden kurulması gerekiyordu.⁸² Hükümdarlığının ilk yirmi yılında siyasi güç tek noktada toplanmış değildi. Bu nedenle muhaliflerini uzun süre aynı mevkide tutmuyor ve zamanla önemli mevkilere kendi adamlarını yerleştiriyordu. Silahtar Ali Paşa 1822 yılında Yeniçeri ocaklarının kilit noktalarına padişaha bağlı adamları yerleştirdi. Şeyhülislamın reformlara fazla tepki göstermemesini sağladı. Aralık 1823'te sadrazam olan Galip Paşa halkı Yeniçerilerin devleti kurtaramayacak kadar kokuştduğuna inandırdı. II.Mahmut daha o zaman Hüseyin Ağa'yı fark etmiş ve 1823 şubatında Yeniçeri Ağası, yıl sonunda da ağalık üzerinde kalmak üzere vezirlik vererek Ağa Paşa yapmıştı. Hazırlıklar tamamlandı. Ulemanın desteği de alındı. Kendine bağlı ve çalışkan birisi olan Kadızade Mehmet Tahir Efendi'yi kasım 1825'te şeyhülislam yaptı.⁸³ Diğer yeniçeri ağaları da rütbe, ihsan ve bol peşin parayla ikna edildi.

18 Şevval 1241/26 Mayıs 1826'da bütün devlet adamları, Yeniçeri Ağası ve ulemanın katılımıyla Bab-ı Şeyhülislami'de gizlice meclis-i has toplandı. Ulema ittifakla “vücub-ı talim-i cenk emrine” (savaş eğitiminin şart olduğuna) fetva verdi ve ocaklı da asker yazılmasını taahhüt etti. Eşkinici namıyla eğitilmiş asker yazılmasına karar verildi.⁸⁴ Daha sonra 21 Şevval/29 Mayıs'ta

⁸⁰ Mustafa Nuri, **a.g.e.** s.229 vd.

⁸¹ Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye c.II.** İstanbul: e yay., 1983, s.25 .

⁸² Lewis, **a.g.e.** s.80.

⁸³ Uzunçarşılı, **Kapukulu I**, s. 522 vd.; Shaw, **a.g.e.** s.33 vd.

⁸⁴ Esad, **Üss-i Zafer.** 1243, s.13 vd.; Esad, **Tarih, a.g.e.** s.574 (Toplantı günü Üss-i Zafer'de 18 şevval yazılmasına rağmen Esad Efendi Tarihinde 17 şevval Perşembe günü olarak belirtilmektedir.)

günü şeyhülislam kapısında tekrar toplandı. Askeri modernizasyon konusundaki hatt-ı hümayun okunduktan sonra hüccet toplantıya katılanlara onaylatıldı.⁸⁵

6 Zilkaade/12 Haziran Pazartesi günü Eşkinici Ocağı eğitime başladı. 9 Zilkaade/15 Haziran Perşembe günü geceleyin Yeniçeriler toplandı. Yeniçeri İsyanı'nın başlaması üzerine o gece devlet erkanı toplandı. Hüseyin Paşa daha Eşkinici yazımından önce Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması taraftarı idi. "Ocağ-ı atiktir" diye devamı taraftarı olan Reisülküttap Seyyid Efendi bile "bu nimet bir daha ele geçmez. Fırsat elvermişken külliye ilgası farz derecesine reside olmuştur" diyerek kaldırılmasını istedi. Sabaha karşı ulemanın ileri gelenleriyle yapılan meşverette Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına ve Nizam-ı Cedid Kanunnamesi incelenerek "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla asakir-i mualleme (eğitilmiş asker) yazılmasına karar verildi. 12 Zilkaade/18 Haziran Pazar günü Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını bildiren ferman Sultan Ahmet Camii'nde okundu. Camide okunan ferman Esad Efendi tarafından yazılmıştır.⁸⁶ İstanbul Mahkemesi'nde yüzden fazla çoğaltılan ferman Şam, Van, Kars, Ahıska, Erzurum, Bosna, Vidin, Bolu, Kastamonu, Viranşehir, Sivas, Tokat, Trabzon ve Üsküp'e gönderildi.⁸⁷

Ocak kaldırıldıktan sonra kurulan "Asakir-i Masure-i Muhammediye"ye sızanlar tekrar ocağı canlandırmaya çalışmışlarsa da hepsi yakalanarak cezalandırılmışlardı. Kısa bir sürede 20.000 kişi sürgün edilmiş⁸⁸ ve İstanbul

⁸⁵ Esad, **Üss-i Zafer**, s.15 vd.; Esad, **Tarih**, s.575; Lütfi . **a.g.e. c.I**, s.93 vd. Üss-i Zafer'de bu toplantının tarihi yanlışlıkla 21 zilkaade olarak yazılmıştır. Çünkü Esad efendi yine Esat Tarihi'nde aynı toplantı için Üss-i Zafer'e de atıfta bulunarak "şehr-i mezkurun 21. Ahad günü" olarak belirtmektedir.(Bkz. Esad, **Tarih**, s.575) 18 Şevval/26 Mayıs tarihli ferman da toplantının yapıp sonucun Padişaha bildirilmesi isteniyordu. (Bkz.Lütfi . **a.g.e. c.I**, s.93 vd.) Zaten 21 Zilkaade günü Yeniçeri Ocağı kaldırılmış bulunuyordu.

⁸⁶ Yeniçerinin kaldırıldığını bildiren bu ferman için Bkz. Esad, **Üss-i Zafer**, s.111 vd.; Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.256 vd.; Anadolu'nun sağ koluna gönderilen ferman sureti için bkz. Alpaslan Kayaltepe. **Türk Piyadesinin Tarihçesi**, Ankara: KKK., 1955, s.143 vd.

⁸⁷ Esad, **Tarih**, **a.g.e.**, s.609 vd.; Lütfi, **a.g.e. c.I**, s.97 vd.

⁸⁸ Uzunçarşılı, **Kapukulu I**, s. 594,601; Lütfi Efendi yirmi beş gün, Cevdet Paşa ise elli gün içinde 20.000 kişinin İstanbul'dan çıkarıldığını yazıyor.(Bkz.Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.225;Lütfi, **a.g.e.** s.108.)

ve taşrada idam edilenlerin sayısı 6.000'i bulmuştu.⁸⁹ Ocağın kaldırılması hakkındaki kararı takiben Atatürk'ün Cumhuriyeti kurduktan sonra yaptığı gibi ocağa ait bütün rütbe, elkab, unvan, nişan ve sair tabirleri kaldırtmış ve bunu padişah bizzat kendisi takip etmişti.⁹⁰

Nizam-ı Cedid girişiminde III. Selim layihalar vasıtasıyla devlet adamlarının fikirlerini almış, fakat onları yanına alamamıştı. Kabakçı olayında ulema ve devlet ileri gelenleri de isyancıların yanında yer almıştı. III. Selim'den edindiği tecrübeyle II. Mahmut ulemayı, devlet adamlarını ve Yeniçerilerin ileri gelenlerini de yanına alarak Osmanlı tarihinde ilk defa eski bir kurumu tamamen ortadan kaldırmayı başardı. Olay gerçekten bir Vaka-i Hayriye idi. Devleti iki yüz yıldır gerileten en önemli unsur böylece bertaraf edilmiş oldu.

Bir ay sonra protestoları kıskırttıkları gerekçesiyle yeniçeri ile işbirliği yapan Bektaşî Tarikatı da dağıtıldı. Eyaletlerdeki derebeyleri, eşraf, Yeniçeriler, dervişler, sultanın iktidarını kısıtlayan herkes yok edilmişti.⁹¹ Artık ulemanın da başvuracağı bir halk veya Yeniçeri Ocağı yoktu. Böylece II. Mahmut için batılılaşma yolu açılmış oldu. Ahmet Cevdet Paşa Vaka-i Hayriye'yi yeni bir asrın başlangıcı olarak nitelemektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Rusya'daki İsterliç askerinin kaldırılmasına benzemekle beraber olay Rusya'yı güçlendirmesine rağmen Osmanlı'da aynı sonucu getirmemişti. Çünkü İsterliç askeri Rusya'nın omzunda bir ur; Yeniçeriler Osmanlı'nın kalbinde bir kanser idi. Yeniçerilik Osmanlı'nın iliğine işlemiş, asabiyet-i milliye makamına kaim olarak devletin kök ve dallarını istila etmiş, olduğundan devletin zatiyatından sayılırdı. O nedenle yönetimin her kademesinde oluşan boşlukları asakir-i nizamiye dolduramadığından pek çok reform yapmak gerekecekti.⁹²

⁸⁹ Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.234.

⁹⁰ Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s. 558 vd.

⁹¹ Lewis, **a.g.e.** s.80 vd.

⁹² Ahmet Cevdet Paşa, **Tezahir c.IV**, Haz. Cavid Baysun., Ankara: TTK, 1991, s.219; Uzunçarşılı, "Merhum Sadullah Paşa'nın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Safvet Paşazade Refet Bey'le Mektuplaşması" **Bell. XV/58** (1951), s.290,291

3. ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE'NİN KURULMASI

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına karar verildiği gece Nizam-ı Cedid Kanunnamesi incelenerek "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adıyla eğitilmiş asker yazılmasına karar verilmiş ve ertesi gün 12 Zilkaade/18 Haziran Pazar günü Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulduğunu bildiren ferman Sultan Ahmet Camii'nde okunmuştu.⁹³

İlk günlerde devlet adamları çalışmalarını saray avlusundaki çadırlarında yürütmekteydi. Ağa Hüseyin Paşa 15 Zilkaade/21 Haziran Çarşamba günü Sadrazam çadırındaki tevcihatla Serasker olur olmaz Süleymaniye Camii avlusundaki çadırına giderek asker yazmaya başladı.⁹⁴ Henüz kışla olmadığından gündüz eğitim yapan askerler gece serbest bırakılıyordu. Üniforma tespiti yapılanaya kadar başlarına asker olduklarını belirten beyaz bir yemeni ve çevre sarmışlardı.⁹⁵

3.1. Yeni Kurulan Ordunun Teşkilatı

7 Temmuz 1826'da yayınlanan bir kanunname ile yeni kurulan ordunun teşkilat yapısı belirlendi. Subayları ile beraber her biri 1526 kişiden oluşan sekiz tertip oluşturuldu. Toplam 12000 kişiden oluşan bu ordunun tamamı İstanbul'da idi. Her tertip altısı sağ kol ve altısı sol kol olmak üzere toplam kadrosu 124 kişiden oluşan on iki safa ayrılmıştı. Sağ kolağası ve sol kolağası komutasındaki bu safların başında bir yüzbaşı vardı. Her tertibin başında bir binbaşı ve sekiz tertibin üzerinde ise hepsinin komutanı olarak başbinbaşı vardı. Her tertipte 1 mehterbaşı, 1 zurnazenbaşı, 4 zurnazen, 4 tablzen, 4 nekkarezen, 4 zilzen ve 4 tranpetçi olmak üzere 22 mızıkacı vardı. Her tertip karargahında on yedi kişi ve mızıkacılarla beraber her tertip toplam

⁹³ Esad, *Üss-i Zafer*, s.111 vd.; Cevdet, *a.g.e. c.XII*, s.256 vd.;

⁹⁴ Esad, *Üss-i Zafer*, s.107; Lütfi, *a.g.e. c.I*, s.105

⁹⁵ Naci Çakın ve Nafiz Orhon, *T.S.K. Tarihi III/5. Kısım (1793-1908)*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1978, s.190

1526 kişiden oluşmaktaydı. Saf ve tertip karargahının kadrosu tablo.1'de gösterilmiştir.⁹⁶

Muharrem 1242/Ağustos 1826'da Edirne 'de iki, Silistre, Niğbolu, Vidin ve Selanik'te birer tane olmak üzere kurulmasına karar verilen tertiplerin de teşkilatı aynı şekilde idi.

Bu teşkilatın o zamanki Avrupa ordularının teşkilatına uymadığı anlaşıldığından 1243/1827-1828 yılında değişiklikler yapıldı. "Tertip" yerine "alay", "saf " yerine "bölük" terimi kullanılmaya başlandı. Alayla bölük arasında bir tabur kuruldu. Her alay üç taburdan oluşmaktaydı. Topçu, toparabacı ve cebehaneci sınıfları alayların bünyesine alındı.⁹⁷

Tablo 1. Bir Safın Kadrosu ile Tertibin Karargah Kadrosu

Bir Safın (Bölük) Kadrosu		Bir Tertip Karargahının Kadrosu	
Yüzbaşı	1	Binbaşı	1
Piyade Mülazımı	2	Kolağası (sağ ve sol)	2
Sancaktar	2	Mülazım (her kola iki kişi)	4
Çavuş	1	Mühendis	1
Top ustası	1	Mühendis mülazımı	1
Top Halifesi	1	Topçubaşı	1
Topçu neferatı	8	Topçu çavuşu	1
Toparabacı Halifesi	1	Arabacıbaşı	1
Arabacı neferatı	4	Arabacı çavuşu	1
Cebehaneci Halife	1	Cebehanecibaşı	1
Cebehaneci neferatı	2	Cebehaneci çavuşu	1
Onbaşı	10	Katip	1
Nefer	89	Sertabib	1
Saka	1	Cerrah	1
TOPLAM	124	TOPLAM	17

⁹⁶ "Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi, Askeri Kısım, No.28561" Çakın, a.g.e. s.190 vd.'deki alıntı; Lütfi, a.g.e. c.I, s.140 vd.; Lütfi Efendi saflar için sınıf kelimesini kullanmıştır. İki kaynak arasında bazı farklılıklar vardır. Fakat Çakın'ın verdiği bilgiler arşiv belgesine dayandığından onlar esas alınmıştır. Mahmut Şevket Paşa saf sayısını yanlış olarak on beş olarak belirtmiştir. (Bkz.Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II. s.7)

⁹⁷ Çakın, a.g.e. s.192; Musa Çadırıcı, "Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1792-1869),"

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra 1826 yılında İstanbul'daki karakollar Bostancı Ocağı'ndan alınarak Mansure askerine verilmiş ve bostancılara yalnızca saray bahçelerinin bekçiliği bırakılmıştı. Aynı yıl bu birliklerden "Muallem Bostaniyan-ı Hassa" adıyla bir ocak kuruldu. 1526 kişiden oluşan bu ocağın teşkilatı da Mansure birlikleriyle aynı idi.⁹⁸ Alayların sayısı artınca 1829 yılında iki alay birleştirilerek liva (tugay), oluşturuldu.⁹⁹ Mevcut alaylar Hassa ve Mansure adıyla iki orduya ayrılarak İstanbul ve Üsküdar'a yerleştirildi.¹⁰⁰

Savaşlarda daha fazla askere ihtiyaç duyulduğunda gelişigüzel asker toplandığından bunlar savaşta pek işe yaramıyordu. Daha fazla asker beslemek de mümkün değildi. Tarımı da aksatmayacak şekilde barış zamanında buldukları bölgelerde zaman zaman eğitim yapacak ve savaş zamanında orduya katılacak şekilde Redif-i Asakir-i Mansure adıyla bir yedek ordu kurulacaktı. 8 Temmuz 1834'de Redif Nizamnamesi yayınlanarak asker yazımına başlandı.¹⁰¹ 1838 yılına gelindiğinde Redif alaylarının sayısı Anadolu'da otuz üçe Rumeli'de beşe ulaşmıştı.¹⁰²

3.2. Yeni Kurulan Ordudaki Rütbeler

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Yeniçeriliğe ait bütün rütbe ve nişanlar kalkmıştı. Yeni orduyla birlikte askeri silsile ve rütbeler de yeniden düzenlendi. 26 Muharrem 1248/25 Haziran 1832'de en yüksek askeri rütbe olarak müşirlik rütbesi kabul edildi. Askeri rütbeler yukarıdan aşağıya şu şekilde idi:¹⁰³

⁹⁸ "Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayunlar Tasnifi, 11 Safer 1242 tarihli Hatt-ı Hümayun." Çakın, a.g.e, s.194 vd.

⁹⁹ İhsan Hün, **Osmanlı Ordusunda Genel Kurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**. İstanbul: Gnkur. Bşk. Yayınları, 1951, s.23

¹⁰⁰ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.8; Kayaltepe, a.g.e. s.126; Berkes, a.g.e. s.13.

¹⁰¹ Mübahat Kütükoğlu, " Sultan II.Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure," **İ.Ü.E.F.T.E.D.** Sayı no12:127 vd., (1982),s.126 vd.

¹⁰² "Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi, Askeri Kısım, No: 18933" Çakın, a.g.e., s.198

¹⁰³ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.8 vd.;Pakalın, a.g.e c.II., s.636; **Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye**, [İstanbul]:1253 s.8,11,14,27,34,51,62-63,71,77,82,84 vd.

Müşir: Mareşal, ordu komutanı

Ferik: Tümgeneral

Mirliva: Tuğgeneral, serasker kaymakamına karşı sorumludur.

Miralay: Albay, Alayın yönetim ve eğitimiyle ilgilenir. Mirlivaya karşı sorumludur.

Kaymakam: Yarbay, miralayın yardımcısıdır. Miralayın hizmet ve nizama dair emirlerini yürütür.

Binbaşı: Tabur komutanı

Sağ Kolağası: Bölüklerin genel hizmet ve nizamından sorumludur.

Sol Kolağası: Nizam ve hizmete ait tüm konularda küçük zabitler¹⁰⁴ ve onbaşılara nezaret eder.

Yüzbaşı: Askerleri din ve devlete hizmet etmek üzere teşvik eder ve askerlerden sorumludur.

Mülazım: Teğmen, yüzbaşının verdiği işleri takip eder ve hafta nöbetlerini tutarlar.

Başçavuş: Bölüğündeki onbaşı, çavuş ve bölük eminine nezaret eder.

Çavuş: Onbaşı ve erlerin eğitiminden ve görevlerini yapmasından başçavuş ve takım mülazımına karşı sorumludur.

Bölük Emini: Rütbesi onbaşındır, başçavuşun emrinde bölüğün defterlerini tutmak, silah ve malzeme dağıtımını yapmakla görevlidir. Başçavuşa vekalet eder.

Onbaşı: Askerlerin eğitiminden sorumludur.

Nefer: Er

Ayrıca askeri katip sınıfına mahsus binbaşı ve sağ kolağası arasında Tabur Katibi ve yüzbaşı rütbesinin üzerinde alay emini rütbeleri vardı. Alay Emini, bölük subayları, alay veznedarı ve diğer memur ve subayların

¹⁰⁴ Küçük zabıt, bugünkü astsubay rütbesinin karşılığıdır.

muhasebelerine nezaret ederdi. Muhasebe meclisinde imzalanması gereken yazıları tashih ederdi. Görevi daha çok muhasebe meclisi ile ilgiliydi¹⁰⁵.

Yeniçeri Ocağı ortadan kalkınca yapılacak reformların önündeki en büyük engel de kalkmıştı. Askeri düzenlemelerle birlikte devletin diğer kurumlarında da düzenlemeler yapılmaya başlandı. 1838 yılında yapılan teşrifat düzenlemeleriyle memuriyetlerin teşrifat durumları düzenlenerek takacakları nişanlar ve elbiselerinin şekli belirlendi. Bu düzenlemeye göre askeriye, ilmiye ve kalemiye sınıfına ait rütbelerin durumları tablo.2'de gösterilmiştir.¹⁰⁶

Tablo 2. İlmiye, Askeriye ve Kalemiye Sınıfına Ait Rütbeler

İLMİYE	ASKERİYE	KALEMİYE
Rumeli ve Anadolu Sadareti	Feriklik	Rütbe-i Ula
İstanbul Payesi	Mirlivalık	Rütbe-i Saniye
Haremeyn-i Muhteremeyn Payesi	Miralaylık	Rütbe-i Salise
Bilad-ı Erbaa ve Mahrec Mevleviyetleri	Kaymakam, Alay. Emini ve Kapıcıbaşılık	Rütbe-i Rabia
Müderresin	Binbaşılık	Haceganlık

4. SERASKERLİK MAKAMI'NIN KURULMASI

Artık Yeniçeri de yoktu Yeniçeri Ağalığı da. Yeniçeri Ağası, ocağın bütün işlerinden ve acemi ocağından ve askerlik hizmetine ait bütün görev ve işleri ile sorumlu olup ocağın en büyük komutanıydı. Ocaklının amiri olmaktan başka kalelerdeki müstahfız askerlerin sayısını düzenlemekten de sorumluydu. İstanbul'un kara yönünden inzibatı ve yangınların söndürülmesi

¹⁰⁵ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.9; Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye, s.23.

¹⁰⁶ "Takvim-i Vekayi, (6 Rabiülevvel 1254) No.165" Ali Akyıldız, Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform. İstanbul: Eren yayıncılık, 1993, s.39.

de görevleri arasındaydı. Padişahın saltanatta kalabilmesi Yeniçerilerin elinde olduğundan en çok güvendiği kişileri ağa olarak atardı.¹⁰⁷

Yeniçeri Ocağı yerine Avrupa tarzında eğitim gören yeni bir ordu; "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" kurulduktan sonra Yeniçeri Ağası'nın yokluğundan doğan boşluğu dolduracak ve yeni ordunun sevk ve idaresini yürütecek bir vezire ihtiyaç duyuldu. Bu maksatla Seraskerlik Makamı kuruldu. Seraskerlik ilk olarak 1529 yılında I. Viyana Kuşatması öncesinde bütün divan toplantı halindeyken Makbul İbrahim Paşa'ya Viyana'ya açılacak seferin seraskerliğine memur edildiğine dair bir beratın verilmesiyle ortaya çıkmıştı.¹⁰⁸ Bundan sonra savaşa giden ordulara komuta edenlere de "serasker" ya da "serdar-ı ekrem" denmeye başlanmıştı. Fakat gördükleri iş itibarıyla yeni kurulan Seraskerlik Makamı bu seraskerlikten farklıdır.¹⁰⁹ Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri yeni kurulan düzenli ordunun en büyük komutanıydı. Barışta emir ve komutaları altındaki kara kuvvetinin idaresinden ve her bakımdan geliştirilmesinden sorumluydu.¹¹⁰

Daha önce ulema Yeniçerilerle işbirliği yaparak reformları engelliyordu. II. Mahmut Yeniçeri Ocağı ile birlikte ulemanın ordu üzerindeki etkisini de ortadan kaldırdı. Mansure Ordusu'nun başındaki kişiyi serasker atamakla Osmanlı ordusundaki farklı kıtaların geleneksel özerkliğine son verdi. Padişah böylece gelecekte ordu üzerindeki siyasi hakimiyetini sağlama bağladı.¹¹¹ Ordu komutanına serasker denmesi padişahın devletin tüm savaş gücünü bu kurum içinde toplama niyetini göstermekteydi. Başta askeri hiyerarşi içinde sadece Yeniçeri Ağası'nın yerini almış olan Serasker boğaz kaleleri ve İstanbul'un asayişi ile sorumluluğu artmasına karşın makamı siyasi bir güç de yüklenmişti.¹¹² II. Mahmut'un uygulamaları sonucu bu

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Kapukulu I.* s. 177,187,189; Pakalın, *a.g.e. c. III*, s.626 vd.

¹⁰⁸ Yusuf Alpmansü, Burhaneddin Hünoğlu ve Gani Özen, *TSK Tarihi Osmanlı Devri c.III/7*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı,s.13; "Münşeât-ı Feridun c.I s.482-483" Hammer, *a.g.e. c.III*,s.66. İbrahim Paşa'nın serasker olarak atanması şu şekilde geçmektedir: "Buyurdum ki ba'de'l-yevm dahi kemakan vezir-i azam ve memalik-i mahrusamda cenab-ı celalet-meabım kabilinden seraskerüm olup vüzera-i asaf-nişan-ı mesned-nişin ve"

¹⁰⁹ Pakalın, *a.g.e. c.III*. s.176

¹¹⁰ Çakın, *ag.e.* s.137

¹¹¹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları, 1995, s.65

¹¹² Shaw, *a.g.e.* s.51

makam savaş bakanlığı ve genel kurmay başkanlığı görevlerinin her ikisini de bir arada yürüten bir makam halini aldı.¹¹³

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ilan eden ferman aynı zamanda Seraskerlik Makamı'nın kurulduğunu ilan eden ferman olmuştu. Yine bu ferman ile Yeniçeri Ağası'na ait resmi daire olan Süleymaniye'deki "Ağa Kapısı" adı da "Serasker Kapısı" olarak değiştirilerek seraskere ikametgah ve makam olarak tahsis edildi.¹¹⁴ Birkaç gün geçince Ağa Kapısı Dar'ül Fetva olarak Şeyhülislam'a ve eski saray da seraskere makam olarak tahsis edilmişti.

Seraskerlik önce eski Yeniçeri Ağası Mehmed Celeleddin Ağa'ya teklif edildi. O isteksizlik gösterince İsmail Ağa uygun görüldüyse de II. Mahmut, Ağa Hüseyin Paşa'yı tercih etti.¹¹⁵ Ağa Hüseyin Paşa o sırada Kocaeli ve Hüdavendigar Sancakları Mutasarrıflığını ve Karadeniz Boğazı¹¹⁶ Rumeli kıyısı muhafızlığını yürütmekteydi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulacağını bildiren ferman ile Ağa Hüseyin Paşa'ya bu görevleri üzerinde kalmak üzere "Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği" verildi. Seraskerlik ile birlikte İstanbul ve Kıla'-ı Tis'a (dokuz kale) muhafızlığı da Hüseyin Paşa'ya verildi.¹¹⁷

¹¹³ Bernard Lewis, "Bab-ı Seraskeri" **EI Vol.I**, Netherlands: POTIUOA, s.838

¹¹⁴ "Yeniçerinin ilgasına dair ferman" Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.360

¹¹⁵ Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.219; Uzunçarşılı, **Kâpukulu I**. s. 557; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**. İstanbul:Sebil Yayınları.,1995 s.365

¹¹⁶ Üss-i Zaferde ise Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızlığı olarak geçmektedir.

¹¹⁷ Esad, **Üss-i Zafer**. s.107,115 Cevdet, **a.g.e. c.XII**, s.218 vd.,360; Lütfi, **a.g.e. c.I**, s.105. Shaw, Boğaziçi kaleleri ve İstanbul'un dokuz kulesi (yedikule, Galata ve yeniçerinin eski gözlem kulesinin) de seraskerin denetiminde olduğunu yazıyor. Bu kısma ait bilginin alındığı üç kaynak var. Tarih-i Ata III,1293, s.108-109'da Hüseyin Paşa'nın görevlerinden olarak sadece Asakir-i Mansure Seraskerliğine atandığı hakkında bilgi var. Üss-i Zafer için belirttiği 107-108 ve 191-193. sayfalar kaynak gösterilmiş. 107. sayfada "kocaili ve hüdavendigar sancakları ve Bahr-i sefid (*siyah olsa gerek*) Boğazı Muhafızlığı kemakan uhde-i gayret iddelerinde olmak üzere İstanbul ve Kıla'-ı Tis'a (فلاع تسعه) Muhafızlığı ve berveche tafsili keyfiyet-i nizam muhassenat-ı insicamı piraye-i silk-i tahrir-i vekayi' olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskerliği tevcih ve hayme-i sadaretpenahide serasere duhte sırt samur kürk iksasıyla şecere-i mahzara-i ikbalî temniye kılındıktan sonra..." olarak geçmektedir. 193. sayfa da ise saray-ı serasker tayin olunan eski sarayda bir kule-i harik (قلعه حريق) yani yangın kulesi yapılacağından bahsediliyor. Bunun dışında dokuz kule diye bir şeyden bahs

Ağa Hüseyin Paşa okuyup yazmamasına rağmen cesaret ve zekasıyla en karmaşık işleri dahi çabuk ve kolay anlardı. 1823'te yeniçeri ağası olması ile birlikte giriştiği akıllıca ve cesur icraatların Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasındaki etkisi büyüktü. Kaldırıldıktan sonra da bir daha canlanmasını imkansız hale getirecek işler yine onun seraskerliği sırasında yapılmıştı. Çağının durumuna aşına olmakla birlikte "felatun-ı cühela" namını almıştı. Cesaret, çalışkanlık ve hazır cevaplığıyla meşhurdu. Sadık ve cesur olmasına rağmen yeni düzenin inceliklerinden habersizdi. Bu yüzden bundan sonra yapılacak yeniliklerde kendisinden faydalanılması mümkündeğildi. Bundan sonra yapılacak yenilikleri gerçekleştirebilecek bilgi ve görgüye sahip birisi gerekiyordu. Hüsrev Paşa, küçük yaşta saraya alınmış, dört padişaha hizmet etmiş enderun ve birun terbiyesi aldığından Hüseyin Paşa onun yanında kabadayı gibi kalıyordu. 1242/1 Mayıs 1827 tevcihatında Seraskerlik Hüsrev Paşa'ya verildi.¹¹⁸ Hüsrev Paşa Kaptan-ı Derya iken donanmada Mısır Cihadiye askeri gibi Fransa usulü eğitim almış bir alay nizamiye askeri yetiştirmişti.¹¹⁹

Koca Hüsrev Paşa 1836 yılı kasımına kadar yaklaşık on yıl kadar serasker olarak kaldı. Ondan sonra 12 Mart 1838'e kadar Damat Halil Rıfat Paşa seraskerlik yaptı. II. Mahmut öldüğünde ise Damat Sait Paşa Seraskerdi.¹²⁰

4.1. Seraskerin Sorumlulukları.

İstanbul'da halkın güvenliği, polis hizmeti ve itfaiye işleri gibi daha önce Yeniçeri Ağası'na ait olan görevlerden de sorumlu olmakla birlikte yeni ve

edilmiyor. Üçüncü kaynak Avigdor Levy'nin yayınlanmamış doktora tezine ulaşamadı. Fakat Avigdor Levy tarafından dokuz kule ile ilgili bu bilgiyi doğrulanarak kaynak olarak Ahmed Cevad, **Tarih-i Askeri-i Osmanî c.IV.** s.4 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde TY6127 numaralı el yazması nüshasını kaynak gösterilmiştir (levy@brandeis.edu). Bu kütüphane deprem dolayısıyla kapalı olduğundan bu bilgi adı geçen kitaptan doğrulanamamıştır.

¹¹⁸ Ziya Şakir, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi.** İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957, s.85,86; Lütfi, a.g.e. c.I, s.173 vd.

¹¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Asakir-i Mansure'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Azamın Takriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayunu" **Bell. XVII/70** (1954), s.225; Lütfi, a.g.e. c.I, s.187 vd.

¹²⁰ MSB, **Osmanlı Ordu Teşkilatı.** Ankara:MSB,1999, s.79

modern ordunun sorumluluğu öncelikli olarak daha ağır basmaktaydı.¹²¹ Yeni ordunun kurulması ve teşkilatlandırılması Serasker'in işini ağırlaştırmaktaydı. Bu nedenle Serasker'in işini kolaylaştıracak uygulamalara da yer verilmişti. Seraskerin yalnız emir ve komuta ile meşgul olabilmesi için askerin idaresi ve nizamın muhafazasına müteallik işlere bakmak üzere¹²² Asakir-i Mansure-i Muhammediye Nezareti kuruldu. Askeri konular için padişaha sunulan arzlar Serasker Paşa ile birlikte adı geçen asker nazırının da mührü olmadıkça dikkate alınmayacaktı. Bu arzların aynı zamanda asker katibinin hattıyla yazılması gerekiyordu. Asakir-i Mansure'ye nasb edilen ve manasıb-ı divaniyeden olan bu katibin rütbesi de masraf-ı şehriyari kitabeti ile süvari mukabeleciliği arasında idi. Asker ve zabitanın disiplini bağımsız olarak seraskerin uhdesinde olmakla birlikte idareye ve nizamın korunmasına ait konularda da nazır bağımsızdı. Fakat geneli itibariyle işler ikisinin ittifakıyla yürütülmekteydi.¹²³

Aylık, maaş masraf ve tayinat konuları, kışlalardaki kandil, mum, mutfak ve sobalar için odun vs. masraflar bu nazırın yetkisinde olup katip ve nazır marifetiyle yürütülmekteydi. Asker ve zabitanın maaş ve aylıkları Serasker Paşa, nazır ve diğer memurlar marifetiyle düzenlenecek defter kalemlere kaydedilerek aydan aya Serasker Paşa ve nazır huzurunda katip ve her sınıfın zabitleri ve diğer memurların mevcut oldukları isim ve resmiyle defterlere tatbikan mevcuduna göre her birinin eline verilecekti. Her ay yapılan yoklama defteri kalemlere kaydedilip gerektiğinde silsileleri yürüdüğünde tevcihatın icrası için sunulacak tahrir için serasker paşa ile nazırın katılımı gerekmektedir. Emeklilik işlemlerinin Bab-ı Aliye arz edilmesi de yine ikisinin katılımı ile geçekleşmekteydi.¹²⁴

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önce Yeniçeri Kitabeti ile birlikte Matbah-ı Amire'yi de idare eden Gümrükçü Saib Efendi bu nezarete atandı. Yeniçeri Ocağı ile birlikte Yeniçeri Kitabeti de ortadan kalkmıştı. Bu nezaretin rütbesi Darbhane ve Cebehane Nezaretleri arasında bir rütbe olması uygun

¹²¹ Lewis, *El Vol.I*, s.838

¹²² Harita Genel Müdürlüğü, *Milli Savunma Bakanlığı'nda 150 Yıl 1826-1976*. Ankara, 1976, s.1

¹²³ Lütfi, *a.g.e. c.I*, s.140; "Asakir-i Mansure Kanunnamesi." *Cevdet*, *a.g.e. c.XII*, s.364.

¹²⁴ "Asakir-i Mansure Kanunnamesi." *Cevdet*, *a.g.e. c.XII*, s.364.

bulundu.¹²⁵ Mansure ordusunda seraskerin yetkisi henüz açık ve net değildi. Mali konularda sürtüşmeler çıkınca Ağa Hüseyin Paşa nazırlık makamına ast rütbede memurlar getirdi ve Seraskerlik en üst makam olarak kaldı.¹²⁶ Yeni ordunun tüm gelir ve giderlerini yönetmek ve ordunun parasal sorunlarını düzene sokmak üzere 6 Şubat 1827'de Mukataat Nezareti kuruldu.¹²⁷ Nezaret Hazine-i Amire ve Darphane'nin denetlediği mukataalarla birlikte cihat vergilerini ve yeniçeri ve taraftarlarının el konan tımarlarını da kapsamaktaydı. Harcama yetkisi Serasker'in elinde olduğundan bu nezaret yalnızca gelirleri topluyor ve bu da verimsizlik ve zararı artırıyordu.

II. Mahmut sorunu çözmek için askeri masrafları düzenleme yoluna gitti. Ordu ve hazinenin büyümesi sonucunda hem gelir hem de giderlerin aynı kurum tarafından yürütülemeyeceği gerekçesiyle mukataat ve masarifat adıyla ikiye ayrılarak askeri masraflar masarifat nezaretinde ve tek elde birleşince Aralık 1829'da Asakir-i Mansure-i Muhammediye Nezareti kaldırıldı ve Haziran 1830'da Masarifat Nezareti kuruldu.¹²⁸

Askerlerin yiyecek, giyecek ve maaş ihtiyaçlarını karşılamak ve doğabilecek sıkıntılara karşı önlem almakla görevli olan Masarifat Nezareti şubat-mart 1839'da kaldırılarak yaptığı işlerin bir kısmı Seraskerlik Makamı'na havale edildi. Daha önce dikimhane-i amire de seraskerliğe bağlanarak işleri düzene girmişti. Bu işi yapmak üzere Asakir-i Muntazama-i Şahane Müsteşarı maiyetinde ve maliye nazırının gözetiminde Tayinat Müdürlüğü oluşturuldu.¹²⁹ Burası askerin tayinat ve erzak işlerine bakacaktı. Dikimhane ve elbise anbarlarına Serasker, ecza ve ilaç işlerini de seretibba yönetecek, harcamaların muhasebe ve kontrol yetkisi müsteşarda olacaktı.¹³⁰

¹²⁵ Esad, *Üss-i Zafer* s.108; Cevdet, *a.g.e. c.XII*, s.219; Lütfi, *a.g.e. c.I*, s.105

¹²⁶ Shaw, *a.g.e.* s.51

¹²⁷ Mukataat Nazırının diğer defterdarlarla birlikte Bab-ı Hümayun'da oturması kararlaştırılmıştı. Akyıldız, *a.g.e.* s.94)

¹²⁸ Ali Akyıldız, *a.g.e.* s.93 vd.

¹²⁹ Vüzeradan olan nazırların müsteşarı olması gerekiyordu. (Lütfi, *a.g.e. c.VI*. s.1104)

¹³⁰ Akyıldız, *a.g.e.* s.124,93 vd.

Asakir-i Mansure'nin başarısından sonra oluşturulan vilayet alayları da askeri konularda doğrudan Seraskere karşı sorumlu tutulmuşlardı. İdari ve bölgesel konularda valiye karşı sorumluydular.¹³¹

1243/1827-1828 eyalet tımarları mutasarrıf oldukları tımarlarıyla süvari olarak Asakir-i Mansure'ye dahil edildi. Kayıt işlemleri ve tımarlarının yönetimi Seraskerlik Makamı tarafından yönetilmek üzere mevcut tımar ve zeamet defterleri Serasker Kapısı'na gönderildi.¹³² Hassa ordusuna bağlı tımarlı askerleri de Mansure Süvarisi'ne katılarak alaylar düzenlendi. Bu maksatla defterleri Defter Emini tarafından Bab-ı Seraskeri'ye gönderildi. Baltacı, humbaracı ve lağımcılar da padişah fermanıyla Asakir-i Mansure usulüne göre değiştirilerek alaylara bağlandı.¹³³

Yeniçeri Ocağı'nın bir kolu olan acemi oğlanlarından İstanbul Ağası sorumlu idi. Bunlar sarayın ve Matbah-ı Amirenin, askerlerin odun ihtiyacını karşılarıydı. Civardaki ormanlardan, esnaf ve tüccar gemilerinden getirdikleri odunun bir kısmını narh mucebince aldıkları odunları Karaköy'e getirerek oradan dağıtımını yaparlardı. Bu askerlerin bir kısmı eski odalarda, saray-ı hümayunda yalı köşkü ile sepetçiler kasrında ve bir kısmı da Karaköy'deki binada kalırlardı.¹³⁴ Yeniçeri Ocağı ile birlikte acemi oğlanları da kaldırılarak amirleri olan İstanbul Ağası unvanı da Hatab Emini olarak değiştirildi.¹³⁵ İstanbul Ağası'nın görevleri de 1242/1827 tarihli nizamname ile sadrazama bağlı olarak kurulan "İhtisab Nezareti"ne aktarıldı.¹³⁶

¹³¹ Shaw, a.g.e. s.51

¹³² Lütfi, a.g.e. c.I, s.191

¹³³ TV, No. 1 (25 Cemaziyellevvel 1247), s.6,7 "Baltacı, humbaracı ve lağımcılar de emr-i ferman-ı padişahi üzere Asakir-i Mansure usulüne göre tebdil ile alaylara rabt...." "Hassa çakırcıbaşısına tabi tımarlı neferatından dahi şahinciler misüllü asakir mansure süvarisine ilhaken alay tertib olunmak üzere defterlerinin defter emini tarafından Bab-ı Seraskeri'ye gönderilmesi emr ü irade buyurulmuş ve o vecihle icra kılınarak süvari alayları tezayüd bulmuşdur."

¹³⁴ Pakalın, a.g.e. c.II, s.92

¹³⁵ Cevdet, a.g.e. c.XII, s.226; Esad, Üss-i Zafer s.255

¹³⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*. İstanbul: Kültür basın Yayın Birliği, 1987, s.35 İhtisab Nezareti, Asakir-i Mansure-i Muhammediye masrafları karşılığı olarak rüsumat-ı ihtisabiye adıyla alınan vergiyi tahsil eder, özellikle İstanbul'a giren çıkanların kontrolü göz altında tutulması gibi polise ait güvenlik işlerini de yürütürdü. (Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye c.III.*, İstanbul: İBKİDB, 1995, s.1499)

Serasker Ağa Hüseyin Paşa daha önce olduğu gibi Serasker tayin edildikten sonra da yine boğazın korunmasından sorumlu idi. Kul Kethüdası Hasan Ağa'ya mirmiranlık (beylerbeyi) rütbesi verilerek Serasker Paşa'nın maiyetinde ve emrinde olmak üzere vekaleten genel müdür olarak Boğaz Muhafızlığı'na atandı.¹³⁷

Yeniçerilik kaldırılmadan önce şehir ve kasabaların zabıta hizmetine; yani asayişine birçok yerde yeniçeri görevliydi. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra bu hizmetlerin valiler ve mutasarrıflar tarafından idare edilmesi emirlerle her tarafa bildirildi.¹³⁸ İstanbul'un asayişi de Yeniçeri ve Bostancı Ocakları tarafından sağlanmaktaydı. Ağa Kapısı'na karşılık artık şehirde düzen ve disiplini Serasker Kapısı görüp gözetecekti.¹³⁹ Mansure askerleri gece ve gündüz çarşı, pazar ve alışveriş yerleriyle mahallelerin güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Bütün kale, karakol ve diğer yerlerde nöbetleşe değişerek güvenliği sağlamak üzere kanunnamede kimin nerenin güvenliğini sağlayacağı belirlenmişti.¹⁴⁰

Daha önce Muhzır Ağa'nın¹⁴¹ disiplin ve idaresi altındaki harbeciler Bab-ı Ali'de tomruk işlerinde kullanılırdı. Harbeciler Bab-ı Ali'de sadrazam tarafından istenen adamları tutup suçu olanları hapseder ve suçu büyük olanları tomruğa¹⁴² vururlardı.¹⁴³ Harbeciler¹⁴⁴ de yeniçeriden sayıldığından

¹³⁷ Esad, *Üss-i Zafer* s.109; Cevdet, *a.g.e. c.XII*, s.220; Lütfi, *a.g.e. c.I*, s.105

¹³⁸ Lütfi, *a.g.e. c.I*, s.121 vd.

¹³⁹ Mahmud Şevket Paşa. *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi II*. İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325, s.7; Cevdet, *a.g.e. c.XII*, s.245

¹⁴⁰ "Asakir-i Mansure Kanunnamesi." Cevdet, *a.g.e. c.XII*, s.365.

¹⁴¹ Muhzır Ağa: yeniçeri ocağının ağa bölüklerinden belli odası olmayan bölük komutanı hakkında kullanılan bir tabirdi. sadrazam kapısında ve maiyetinde bulunurdu. Sadrazama muhafızlık etmek görevleri arasındaydı. Veziriazam kol gezerken yanında bulunur ocak halkından uygunsuz hali görülenler muhzır ağa vasıtasıyla odasına gönderilerek cezalandırılırdı.(Pakalın, *a.g.e. c.III*, s.572)

¹⁴² Hükümet konaklarının cümle kapıları arkasında duran 4-5 metre boyunda 40-50 cm. çapında boylamasına ortadan ayrılmış ağaç bir kütük. Kütüğün bir tarafı kilitlenebilecek şekilde vidalıdır. 8-10 çift ayak yeri vardır. Ağır suçlular bu kütüğe bağlanır. Suçunu söyleyinceye kadar burada bağlı kalır her türlü ihtiyacını bu şekilde giderirdi. (Pakalın, *a.g.e. c.III*, s.511)

¹⁴³ Pakalın, *a.g.e. c.I*, s.736; Pakalın, *a.g.e. c.II*, s.215

lağv olunarak yerine Bab-ı Ali'de ve Serasker maiyetinde taşradaki vezirlerin dairelerindeki gibi kavas¹⁴⁵ kullanılmasına ve Muhzır Ağa unvanının da Tomruk Ağası olarak değiştirilmesine karar verildi.¹⁴⁶ Tevkifhane müdürlüğü yerine kullanılan bir terim olan Tomruk Ağalığı Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.¹⁴⁷ 1826 yılında Bab-ı Ali'nin karşısındaki bina olan Tomruk Dairesi'nde 150 profesyonel polis (kavas) ve 500 profesyonel olmayan seymenden¹⁴⁸ oluşan özel bir polis birimi oluşturuldu. Burada polis mahkemeleri de vardı. Yasalara karşı gelenler yargılanıp cezalandırılıyordu. Bu Osmanlı'da ilk ayrı polis kuvvetinin temelini oluşturdu.¹⁴⁹

Yeniçerilerle birlikte tulumbacılar da kalktı. Yangın söndürmekle görevli memurlar da Serasker Kapısı'na nakledildi.¹⁵⁰ İstanbul'daki inzibat hizmeti gibi yangın söndürme görevini de Mansure Ordusu üstlenmişti.¹⁵¹ 1243/1827-1828'de Serasker Kapısı'ndaki tulumbalar gerektiğinde derme çatma takımla idare olunmakta askeri neferat da kullanılmaktaydı. Fakat idare şekli uygun değildi. Bir düzene bağlanması için bir müdür atanarak her tulumbaya dışarıdan adam yazılmaya başlandı.¹⁵²

1243/1827 yılında tophanenin 1791-1792'deki düzenini tekrar düzenleyen layiha ile Tophane-i Amire'ye bağlı topçu ve arabacıbaşlıkların kaldırılması ile serasker maiyetinde olmak üzere Mirmiran Tahir Paşa Tophane Amiri

¹⁴⁴ Bunlar ellerinde kısa mızrak gibi bir silah olan, eskiden yangın habercilerinin taşıdığı demirli değneğin de adı olan harbe taşıdıklarından bu ad verilmiştir. Bugün tüfek temizlemek için kullanılan "harbi" de aynı şeydir. Harbeciler sırtına kaplan postu, başlarına keçe giyer, bellerine de birer balta asardı.

¹⁴⁵ Kavas: Okçu demektir. Eskiden vezirlerin ok takımını taşıyan kişilere denirdi. Sonra vezirlerin maiyetinde kullandığı silahlı adamlar için kullanıldı.

¹⁴⁶ Cevdet, a.g.e. c.XII, s.229; Ahmet Rasim. **Osmanlı Tarihi**. Sadeleştiren: H. Dursun Yıldız. [İstanbul] Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1967 s.389

¹⁴⁷ Pakalın, a.g.e. c.III. s.511

¹⁴⁸ Bir büyük dairede av köpeklerine nezaret ve bunları idare eden hizmetçi (Kamus-ı Türki). Sekbanlar padişahın av hizmetine bakarlar. Bkz. Uzunçarşılı, **Kapukulu I**

¹⁴⁹ Shaw, a.g.e. s.76

¹⁵⁰ Cevdet, a.g.e. c.XII, s.245

¹⁵¹ Shaw, a.g.e. s.76 vd.

¹⁵² Lütfi, a.g.e. c.I, s.185

oldu.¹⁵³ Topçu birlikleri de Mansure Ordusu'na bağlanmıştı ve 1827'de tüm topçular Mansure taburlarıyla ortak eğitim yapıyordu.¹⁵⁴

1836 yılında saraylı sınıfı ilmiye ile birleşerek kalemiye adını almasıyla kalemiye, seyfiye ve ilmiye olmak üzere üç bürokratik sınıf kaldı. Seraskerlik de meratib-i seyfiyenin en yükseği olması dolayısıyla rütbesi sadrazama ve şeyhülislama denk tutulmuştu.¹⁵⁵

1838 yılında savaştan tüm birlikler Mansure Ordusu'na bağlandı. Diğer bağımsız birlikler, fabrikalar ve depolar da onun denetimine girmesiyle serasker gerçek anlamda komutan olmuştu. Seraskerin denetimindeki birimler üç grupta değerlendirilebilir:¹⁵⁶

1.Hassa ordusunda padişahın özel muhafızları (hademe-i Rikab-ı Hümayun), Mehterhane-i Hümayun, Tıbhane-i Amire, Mekteb-i Harbiye

2.Tophane'de topçular, top arabacıları, lağımçı birlikleri, garnizonlar, silah depoları ve Mühendishane-i Berri Hümayun

3.Mühimmat-ı Harbiye bölümü: ordunun yiyecek, çadır, hafif silah ve barutunu sağlamakla görevli birlikler.

4.2. Serasker Kapısı

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ilan eden ferman ile Yeniçeri Ağası'na ait resmi daire olan Süleymaniye'deki "Ağa Kapısı" adı da "Serasker Kapısı" olarak değiştirilerek seraskere ikametgah ve makam olarak tahsis edilmiş,¹⁵⁷ birkaç gün geçince de Ağa Kapısı Darü'l Fetva olarak Şeyhülislam'a ve Eski Saray da seraskere makam olarak tahsis edilmişti. Buraya Serasker Kapısı dendiği gibi "Saray-ı Seraskeri" de denmekteydi.¹⁵⁸

Burası İstanbul'un Karadeniz tarafı ile galata ve Halic'e bakan yüksek ve havadar bir yerdi. Hz. İsa'nın havarilerinden Şem'un İstanbul'a gelip burada

¹⁵³ Lütfi, a.g.e. c.I, s.186 vd.

¹⁵⁴ Shaw, a.g.e. s.53

¹⁵⁵ Shaw, a.g.e. s.68; Lütfi, a.g.e. c.V,s.865; Ali Akyıldız. a.g.e., s.38

¹⁵⁶ Shaw, a.g.e. s.71

¹⁵⁷ "Yeniçerinin ilgasına dair ferman" Cevdet, a.g.e. c.XII, S.360

¹⁵⁸ Esad, Üss-i Zafer. s.116'daki derkenar ve s.191 vd.

Ağa Kapısı, Serasker Kapısı olarak değiştirildikten birkaç gün sonra seraskere eski saray tahsis edildiğine göre Ağa kapısı hiçbir zaman Serasker Kapısı olarak kullanılmamış olabilir.

ibadet eder ve yabancı hayvanlarla hoş geçinirmiş. Bu hayvanların su içmesi için burada bir su çıkarmış ve suyu çıkardığı yere de bir ibadethane yapmış. Daha sonra Bizans İmparatoru Pozantin o akarsu üzerine dört yanı çimenlik ve her türlü yabancı hayvan ve kuşun toplandığı ağaçlıklarla süslü bir kilise yaptırmıştı.

Fatih bu kiliseyi açıp yerine 1454-1457 yılları arasında yapımı tamamlanan eski sarayı yaptırdı. Dört köşeli bir bina olan eski sarayın çevresi 12.000 arşın idi. Bir tarafı Sultan Bayezit kazancıları köşesinden miski sabunu köşesine kadar, bir köşesi de Tellak Mustafa Paşa kapısında son bulurdu. Oradan Küçükpazar Seddi ve sarnıcında biterdi. Yeniçeri Ağası Sarayı ve Siyavuş Paşa sarayı eski sarayın yerindeydi.¹⁵⁹ Süleymaniye camii karşısındaki koğuşlar ve onun yanındaki daireler o zaman yapılmıştı. İstanbul fethedildiğinde harabe halinde olan bu bina Bizans döneminde Senato Sarayı olarak kullanılmıştı.¹⁶⁰ Fatih'in yaptırdığı bu ilk saray bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu bölgeyi de içine alarak sınırları Süleymaniye Camii'ne ve kadar uzanıyordu. 1457'de dört köşeli olan surların kuleleri yoktu. Topkapı Sarayı yapıldıktan sonra burası tahttan indirilen ya da vefat eden padişahların eş ve çocuklarına tahsis edildi. Kanuni Sultan Süleyman burayı çevresi üç mil olan bir saray haline getirerek üç kapı yaptırmıştı. Bunlardan biri doğuya bakan Divan Kapısı, diğeri güneye bakan Bayezit Kapısı, üçüncüsü de batıya bakan Süleymaniye Kapısı idi.¹⁶¹ Eski sarayın esaslı kapısı Mercan Çarşısı'na açılan Mercan kapısı idi. Yeri sonradan yapılan mercan kapısının yanındaydı.¹⁶²

¹⁵⁹ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi I.** Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969, s.119

¹⁶⁰ Bizans geleneğine göre imparator tahta geçtiğinde konsolosluk pelerinini burada törenle omuzuna alırdı. Duvarları ve küçük kubbelerden oluşan tavanlarındaki mozaikler ve binanın tüm tezyinatı Latinler tarafından Avrupa'ya götürülmüştü.(Ziya Şakir. **a.g.e.** s.79)

¹⁶¹ Haluk Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul**, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 1978 s.227; Ziya Şakir, **a.g.e.** s.79; Helmuth Von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**. Çev: Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969, s.29

¹⁶² Süheyl Ünver, "Risale 6 Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul" **İstanbul Risaleleri c.I**, İstanbul: İBKİDB., 1995, s.131.

Serasker Hüseyin Paşa üç gün içinde 1.500 kişilik bir alayı Süleymaniye Camii önünde eğitimi başlatmıştı.¹⁶³ Kışla olmadığından askerler gündüz eğitim yapıp gece serbest bırakılıyordu. Üniformaları olmadığından asker oldukları belli olsun diye başlarına beyaz yemeni ve çevre sarıyorlardı.¹⁶⁴ Eski saray boşaltılarak burada kalanlar yeni saraya nakledildi¹⁶⁵ ve Serasker Paşa Mansure askerleriyle birlikte buraya taşındı.¹⁶⁶ Serasker Paşa eski saray meydanındaki Beneş (بنش) Kasrı'nda ikamet edecekti. Bu kasrın bulunduğu bölgenin talimgah olacak meydana katılması gerekeceğinden müstakil olarak meydana bakan bir Serasker Dairesi ve yangın kulesi ile ihtiyaç duyulan diğer binaların yapılması için mimar-ı hassa Abdülhalim Efendi görevlendirildi.¹⁶⁷ Ayrıca mansure askeri için kışlalar da düşünülmüştü.¹⁶⁸ Bundan sonra doğal olarak ordu bu birkaç alaylık askere dayanılarak genişletilecekti. Büyük kışlalardan Selimiye, Davutpaşa sahraları ile Rami Paşa Çiftliği'nde Mansure askerleri için inşaat ve düzenlenmeler yapıldı.¹⁶⁹

Bab-ı Seraskeri'nin cümle kapısı Bab-ı Ali gibi önemli devlet dairelerinin kapıları tarzında üzerinde bir hilal bulunan kubbeli bir kapıydı ve etrafında bekleyenlerin gölgelenebilmesi için geniş saçakları vardı. 1835 yılında Moltke Serasker Paşa tarafından kabul edildiğinde Seraskeri'in kaldığı bina Marmara Denizi'ne bakan büyük ahşap bir bina idi. Bu binanın çok sayıda penceresi olan gelen elçi ve misafirleri kabul ettiği bir salon vardı. Oldukça Avrupalı döşenmiş olan bu salonun ortasında güzel bir halı ve ortasında büyük bir mangal, geniş bir sedir, kanepeler ve sandalyeler, masalar ve saatler vardı. Binanın önünde geniş bir eğitim sahası arkasında da iki piyade alayı için kışla vardı. Ayrıca çubuk ve kahve sunan yirmi otuz ağa bulunmaktaydı.¹⁷⁰

¹⁶³ Shaw, a.g.e. s.50 ;

¹⁶⁴ Çakın, a.g.e. s.190

¹⁶⁵ Lütfi, a.g.e. c.I, s.105

¹⁶⁶ Shaw, a.g.e. s.50

¹⁶⁷ Esad, Üss-i Zafer. s.192 vd.

¹⁶⁸ Lütfi, a.g.e. c.I, s.109

¹⁶⁹ Esad, Üss-i Zafer. s.193; Lütfi, a.g.e. c.I, s.109

¹⁷⁰ Moltke, a.g.e. s.29.

4.3. Serasker Kapısı'nda Serasker Paşa'nın Maiyyeti

4.3.1. Dar-ı Şura-yı Askeri

1836'da Serasker Kapısı'nda askeri alanda yapılacak yenilik ve düzenlemeleri görüşmek, gerekli nizamnameleri hazırlamak ve yürütmek için "Dar-ı Şura-yı Askeri" adıyla bir meclis açıldı.¹⁷¹ Osmanlı Devleti'nde açılan ilk resmi ve sürekli meclis ya da komisyon Manastırlı Selim Satı Paşa'nın çabalarıyla nizamnamesi hazırlanarak kurulan bu meclis idi. Selim Satı, Mısır Ordusu'nda görev yapmış ve 1832'de İstanbul'a iltica etmişti.¹⁷² Dini bir törenle yapılan açılışta meclis üyeleri yemin ederek göreve başlamışlardı.

Dar-ı Şura-yı Askeri'nin 11 Zilhicce 1252/19 Mart 1837 tarihili bu ilk nizamnamesine göre zat işleri, giyecek ve yiyecek, yerleşim, taşıt, mefruşat, ve müdavat (sağlık) işleri, mali işler Seraskerlik Makamı'nın görevi idi. Seraskerlik dairelerinin bu işleri yürütmesinde ana karar ve nizamları Dar-ı Şura-yı Askeri belirleyecekti.¹⁷³ Devletin bütün iş ve işlemlerinin yönetilmesi açısından büyük önemi olan bu kuruma savaş açma ve barış yapma yetkisinin de verildiği rivayet edilmektedir. Bu meclis uzun talimatnamesinde mükemmel ve sürekli bir ordunun varlığını ve idamesini ülkenin savunulabilmesi için tek çare olarak belirlemiştir. En verimli oldukları nesil yetiştirecekleri gençlik çağlarını uzun askerlik süresinde geçirdiklerinden askerlik hizmeti bittikten sonra yaşı ilerlemiş, yıpranmış ve güçsüzleşmiş bir durumda oluyorlardı. Askerlik hizmeti sonrası bu insanlar nesil yetiştiremiyor ve vatana yararlı hiçbir iş yapamıyorlardı. Bir ülke için en önemli şey olan insan kaynağı uzun askerlik süresi için israf ediliyordu. Bu nedenle düzenli ve sürekli bir ordunun ihtiyaçlarını belirleyip bu ihtiyaçları karşılamak bu meclisin en başta gelen göreviydi.

Bab-ı Seraskeri'nin Bayezit Meydanı'na açılan Taht kapısı da denen kapısının sol tarafındaki daireler Dar-ı Şura-yı Askeri'ye tahsis edilmişti. Bu

¹⁷¹ Lütfi, a.g.e. c.V. s.896; Çakın, a.g.e. s. 199,302 Karabekir, Muharem 1253/Mayıs 1837'de kurulduğunu söylüyorsa da Lütfi Tarihi'nde 1252 yılı olayları içinde gösterilmektedir.

¹⁷² Ziya Şakir, a.g.e. s.77.

¹⁷³ Kazım Karabekir, Türkiye'de ve Türk Ordusu'nda Almanlar, İstanbul: Emre Yay., 2001, s.79.

dairenin beş odası ve bir büyük salonu vardı. Alt katındaki odalar yaverlere, nöbetçi subaylara, hademelere, kilere ve kahve ocağına ayrılmıştı.¹⁷⁴

Şura reisinin emrine bir yüzbaşı ve bir mülazım (teğmen) ile gereği kadar nefer veriliyordu. İlk şura başkanı Hüsrev Paşa'nın kölelerinden Mirliya Hayreddin Paşa idi ve sürekli üye olarak değişik askeri sınıflardan 13 kişi görevlendirilmişti. Nizamnameyi kaleme alan Selim Satı Paşa Harbiye Mektebi Nazırı olarak atanmakla birlikte şuraya geçici üye sıfatıyla katılmaktaydı. Eski Varna Muhafızı Ferik (Tümgeneral) Necip Paşa da geçici üye idi. Müftü olarak ulemadan İsmail Efendi, başkatip olarak da Yanyalı Mustafa Vehbi Efendi atandı. Dar-ı Şura-yı Askeri'nin ilk üyeleri tablo 3'te gösterilmiştir.¹⁷⁵

Tablo 3. Dar-ı Şura-yı Askeri Üyeleri

ADI	RÜTBESİ	AÇIKLAMA
Tayyar Bey	Miralay	
Gürcü Hüseyin Bey	Süvari Miralayı	III.Selim'in kahvecibaşısı Rüstem Efendi'nin kölelerinden
Hacı Ali Bey	Topçu Miralayı	
İsmail Bey	Kaymakam	Topçubaşı Mustafa Ağa'nın oğlu
Ali Bey	Miralay	Mühendishane hocalarından
Bican Bey		Kumbarahaneden
Niyazi Bey		
Abdi Bey	Miralay	
Şakir Bey	Miralay	Bahriye silahendaz alay komutanı
Veysi Bey	Miralay	Mehterhaneden
Mehmet Muammer Bey	Miralay	Rüştü Paşa'nın oğlu
Şişman Ragıp Bey		Enderunlu
Rifat Bey	Asakir-i Hassa subaylarından	

Dar-ı Şura-yı Askeri Cuma ve Salı günleri ile diğer günler ikindi namazından önce toplanırlar, ikindi namazından sonra yemek yer, yemekten

¹⁷⁴ Ziya Şakir, a.g.e. s.77 Karabekir, altı oda ve bir kilere olduğunu belirtiyor. (Karabekir, Almanlar, s.79)

¹⁷⁵ Ziya Şakir, a.g.e. s.78. Karabekir mecliste sürekli üye olarak dokuz miralay olduğunu belirtmektedir.

sonra salonda yer minderleri üzerinde çalışmaya başlarlar, gece de devam ederlerdi.¹⁷⁶ Yatsıdan sonra yine orada yer yataklarında yatarlardı. Yemeklerini üzerinde yazı takımları ve evrakların bulunduğu ortadaki büyük masayı boşaltarak üzerinde yerlerdi.¹⁷⁷

Alınan kararlar mazbata halinde başkan ve üyeler tarafından mühürlendikten sonra Serasker Paşa'ya sunulmaktaydı. Asılları saklanan mazbatalar daha sonra padişaha tarafından onaylandığını ya da reddedildiğini gösteren işaretler konulduktan sonra tekrar Seraskerlik Makamı'na gönderiliyordu. Buna göre gereken yerlere emirler yazılıyordu.¹⁷⁸ 1838'de Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye açıldıktan sonra bu meclis Dar-ı Şura-yı Askeri'de görüşülen konular padişaha arz edilmeden önce tekrar görüşülerek son şeklini vermekle görevlendirildi.¹⁷⁹

On yıl önce askerlik hizmetine alınanlar hala göreve devam etmekteydiler. Bu durumun Türklerin çocuk yetiştirmesine engel olacağı düşüncesi de yaygınlaşmıştı. Bu nedenle Dar-ı Şura'yı Askeri ilk toplantısında askerlik süresinin kısaltılması konusunu ele almıştı.¹⁸⁰

1836'da Serasker Kapısı'nda bir tercüme odası açılmıştı.¹⁸¹ Seraskerlik Makamı daha önceden de Prusya ve Fransa'dan getirtilen nizamnameleri tercüme odasında Serupe ve Aleko adındaki Ermeni ve Rum tercümanlara tercüme ettirilmekteydi. Meslekleri olmadığından sonuç alınamıyordu. Dar-ı Şura-yı Askeri açıldıktan sonra yabancı dillere vakıf olan Tıbbiye Mektebi

¹⁷⁶ 1843 yılında askeri düzenlemeleri görüşmek üzere Rıza Paşa ile Meclis-i Vala üyesi Nafiz Paşa ve sudur-ı ilmiyeden Aerif Hikmet Bey ecille-i ricalden (ula rütbesinde) Şekip Efendi, Akif Paşazade Nail Efendi ve İzzet Efendi haftada iki gün Dar-ı Şura-yı Askeri'de görevlendirilmişti. O nedenle Karabekir'in belirttiği Salı ve Cuma günkü toplantılar 1843 yılında başlamış olmalıdır. (Lütfi, a.g.e. c.VII, s.1177, Karabekir, Almanlar, s.79)

¹⁷⁷ Ziya Şakir, a.g.e. s.78.

¹⁷⁸ Karabekir, Almanlar, s. 79.

¹⁷⁹ "TSMA, E.1395/3" Akyıldız. a.g.e. s.191 vd.

Meclis-i Vala 27 Zilhicce 1253/25 Mart 1838'de tanzimat-ı hayriye ve umur-ı cariye'nin tedkik, kontrol ve görüşülmesi için " Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye" adıyla Topkapı Sarayı'nda açılmıştı.

¹⁸⁰ Karabekir, Almanlar, s.80

¹⁸¹ "BOA, Hatt-ı Hümayun, Nr. 50912" Veli Şirin, **Asakir-i Mansure-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik**, İstanbul: TATAV, 2002, s.62.

lisan hocalarından Reşid Efendi, palabıyık hocaların kardeşi Osman Efendi ve Mısırdan gelme Ferik Osman Paşa'nın kardeşi Nurettin Bey Dar-ı Şura-yı Askeri'ye bağlı olarak yapılan tercümelemleri kontrol etmekle görevlendirildiler.¹⁸²

4.3.2. Serasker Paşa'nın Maiyetindeki Diğer Birim ve Görevliler

Seraskerin şahsi hizmetinde belli bir ücreti olmayan yüzlerce ağa, kavas ve seymen vardı. Herkes büyük paşanın adamlarına hediye vermeye can atardı. Bunlardan paşaya düşen hisse de az olmuyordu. Çünkü İstanbul'da bir iş başarmak için büyük paralar akıyordu.¹⁸³

1847'de doğrudan doğruya Serasker Paşa'nın maiyetinde mektubi kalemi, yoklama, jurnal, nizamiye, muhasebe, ruznamçe, vezne kalemi vardı.¹⁸⁴ Bunların tamamının II. Mahmut dönemindeki varlığı tespit edilemedi. Fakat 1244/1828 yılında askeri disiplin ve yönetim amacıyla jurnaller düzenlenmeye başlandığını biliyoruz. 1249/1833-1834 yılında Serasker Kapısı'nda yoklama odası ve yoklamacı, Hassa başyoklamacısı, piyade yoklamacısı, süvari yoklamacısı, ruznamçeci, jurnal memuru, redif başkatibi, mahallat katibi, mahallat mukayyidi, Mansure tahrirat başkatibi görevlerini önceden beri yapmakta olan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁵ 1253/1837 yılında mektupçu ve mektubi defteri hulefasından bahsedilmektedir. Seraskerlik Makamı kurulduğu zaman Serasker Paşa'nın Kethüdası vardı. 1837 yılında da kethüdalık varlığını devam ettirmekteydi.¹⁸⁶

1247/1832'de yoklamacı vardı ve künye defterlerine tatbikan askerin kontrol ve denetimini yapmakla görevliydi.¹⁸⁷ Takvim-i Vekayi kurulduğunda askeri konularda yazılacakları bildirme görevi Serasker Hüsrev Paşa'nın divan katibi Said Bey'e verilmişti.¹⁸⁸ Yeniçeri Ağası'nın da Ağa Kapısı'nda ocak işleri ve inzibatı, yeniçerilerin maaş ve terfileri ile yeniçeriler arasındaki

¹⁸² Ziya Şakir, **a.g.e.** s.78. Karabekir, **Almanlar**, s.80. Karabekir'in kitabında şu farklar vardır: "Mirliva Hacı Reşit Paşa", "Müneccimbaşı Osman Efendi" ve "Refik Efendi" diye birinden söz edilmektedir. Ermeni Mütercim'in adı da "Serpus" olarak belirtilmiştir.

¹⁸³ Moltke, **a.g.e.** s.33.

¹⁸⁴ Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e. c.II**, s.17

¹⁸⁵ Lütüfî, **a.g.e. c.IV**, s.775,808,820,822

¹⁸⁶ Esad, **Üss-i Zafer**. s.124; Lütüfî, **a.g.e. c.V**, s.916

¹⁸⁷ Pakalın, **a.g.e. c.III**, s.638; Lütüfî, **a.g.e. c.III**, s.662

¹⁸⁸ Lütüfî, **a.g.e. c.III**, s.651; **TV**, no.17 (4 Şevval 1247), s.3.

davaya ait işlerin görüşülüp şikayetlerin dinlendiği Ağa Divanı vardı. Buradan Serasker Paşanın da bir divanının olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

1793'te kurulan "Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan başka askeri okul yoktu.¹⁹⁰ 1241/1826 tensikatında her tabura ikişer mühendis görevlendirilmek üzere "asakir-i şahane-i mansure mühendisi" adıyla son iki sınıfın seçkin öğrencilerden 16 kişi bir sermühendisin maiyetinde Serasker Kapısı'na gönderildi. Serasker Kapısı'nda bunlara da bir daire tahsis edilmişti. İki sınıf olan bu mühendislerin göğüslerinde pergel şeklinde işaretleri vardı. Bazı yazarlar bunların bir nevi kurmay sınıfı olduğunu ve başlarındaki sermühendisin de kurmay başkanı olduğu görüşündedir. İlk sermühendisin kim olduğu bilinmemekle beraber ikinci olarak 1246/1830-1831'de mühendishane öğretmenlerinden Nuri Bey sermühendis olmuştu.¹⁹¹

Bazı eserlerde Kurmay sınıfınının 1845'te oluşturulduğu yazılmaktadır. Fakat nisan 1839'da mükemmel olmasa da Serasker Kapısı'nda Erkan-ı Harb Dairesi vardı. Bu konuda Nizip yenilgisini değerlendirirken Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi "Ol vakit Bab-ı Seraskeri'de Erkan-ı Harb Dairesi mükemmel olmadığından gerek bu Nizip vak'asının ve gerek sair cihetlerde vuku' bulan muharebat ve hareket-ı askeriyyenin vukuat-ı harbiyesi nüvişte-i evrak-ı tahkik olamamışdır." diye yazmaktadır.¹⁹² Prusya Ordusu'ndan

¹⁸⁹ Uzunçarşılı, **Kapukulu I.** s.397

¹⁹⁰ Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e. c.II,** s.9.

¹⁹¹ M.Mazlum İşkora, **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkan-ı Harbiye) Tarihçesi.** Ankara: Harb Akademisi Matbaası, 1944, s.8,9; Hün, **a.g.e.,** s.22.

Shaw da Bab-ı Seraskeri'de ordu istihkamlarını örgütleyip tayin edecek ve denetleyecek bir mühendishane bölümü kurulduğundan söz etmektedir. Mühendishane bölümü bu 16 mühendisin oluşturduğu bölüm olsa gerek.(Bkz Shaw, **a.g.e.** s. 51).

¹⁹² Lütfi, **a.g.e. c.VI.** s.1003. Bazı eserlerde 1845'te kurmay sınıfının oluşturularak Avrupa'da öğrenim gören 27 subay kurmay sınıfına geçirilmiş ve bunların başına "Reis-i Erkan-ı Harbiye" adıyla Mirliva Abdi Paşa getirildiği yazılıdır. (Çakın. **a.g.e.** s.302-303; Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e. c.II,** s.16.)

İşkora da H.1265/M.1849'da Abdülkerim Nadir Paşa'nın Mirlivalık rütbesiyle kurmay başkanı olduğunda o ana kadar teşkilatta erkan-ı harp reisi olduğuna dair hiçbir yerde bilgi olmadığını, erkan-ı harbiye dairesinin ilk oluşum tarihine ait bilgi veren Harita Dairesi'nin çıkardığı "Hulasa-i Tarihiye"nin verdiği bilgiye göre 1276/1859-1860 tarihine kadar erkan-ı harp dairesinin olmadığını yazmaktadır. (Bkz.İşkora., **Kurmaylık.**s.10)

Osmanlı Ordusu'nu modernize etmek için gelen subaylardan Yüzbaşı Moltke Çerkes Hafız Ahmet Paşa'nın komuta ettiği Tarsus Ordusu'na erkan-ı harbiye zabiti sıfatıyla görevlendirilmişti. Nizip Savaşı sırasında da orduda görevli bulunmaktaydı.¹⁹³

Hün ise Mahmut Şevket Paşa'nın 1325 basımlı Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi adlı kitabına dayanarak verdiği bilgilerde 1265/1848'de Abdi Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisi nasp edildiğini belirttikten sonra yine aynı kitapta "o tarihte genelkurmay teşkilatı ve dairesi yoktu" diye yazdığı ifade edilmektedir. ATASE Kütüphanesindeki Mahmut Şevket Paşa'nın 1325 basımlı bahsi geçen kitabında bu bilgiye rastlanmamıştır.

¹⁹³ Kazım Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, İstanbul: Emre Yay., 2001, s.206.; **Mufassal Osmanlı Tarihi c.V**, İstanbul: İskit Yay., 1962, s.2945; Moltke, **a.g.e.** s.265 vd; Wallach **a.g.e.** s.18. Karabekir Moltke'nin "Erkan-ı Harbiye zabiti sıfatıyla" görevlendirildiğini yazarken Mufassal Osmanlı Tarihi'nde de Moltke'den "Osmanlı Ordusu'nun Kurmay Heyeti Başkanı Moltke" diye bahsedilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ

1. ASKERİ DÜZENLEMELER

Tanzimat Fermanı'na kadar Osmanlı Devleti'nde askeri ve mülki yetkileri birbirinden ayrılmamıştı. Devlet yöneticileri bu iki yetki ve sorumluluğu da üzerlerinde taşımaktaydılar. Bu nedenle devlet teşkilatı ile ordunun idari ve askeri emir ve komuta bağlantıları kesin hatlarla ayrılmamıştı. Tanzimat Dönemi'nde askeri emir ve komuta bağlantılarında gereken düzenlemeler yapılarak mülki yetkiler askeri yetkilerden ayrılmaya çalışılmıştı.¹⁹⁴ Abdülmecit Dönemi'nde (1839-1861) 1839, 1843 ve 1844 yıllarında ordu teşkilat fermanları yayınlandı. Abdülaziz Dönemi'nde (1861-1876) de 1869 yılında ordu da yeni düzenlemeler yapılmıştı. Fakat daha öncekiler gibi bu dönemdeki düzenlemeler hep kağıt üzerinde kalıyordu.¹⁹⁵

II. Mahmut Dönemi'nde kurulan ordu eski ve sarsılmış bir yapı üzerine oturtulmuştu.¹⁹⁶ Askeri ıslahat için Prusya'dan subaylar getirtilmişti. Bu subaylardan nasıl yararlanılabileceğini padişahın kendisi de bilemiyordu.¹⁹⁷ Bu yüzden bu dönemde yapılan askeri reformların sağlıklı oluşu konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değilse de reforma karşı bir görüşün hakim olmaması ordudaki gelişmelerin de istikrarlı bir şekilde yürütülmesini sağlamıştı.

Daha önceki ıslahat hareketlerinin ağırlık noktasını devletin en önemli ve temel sorunu olan askerlik konusu oluşturuyordu. Tanzimat Fermanı devletin siyasi, idari, ekonomi, hukuk ve eğitim alanları ile birlikte askerlik alanını da

¹⁹⁴ Alpmansü, Hünoğlu ve Özen, a.g.e., s.8.

¹⁹⁵ İstanbul'dan gönderilen 19 Kasım 1869 tarihli Alman Raporu " Dışişleri Politik Arşivi; I.A.B.q. 98 No. 131" Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**. Çev:Fahri Çeliker, Ankara: ATASE Yay.,1985, s.20.

¹⁹⁶ Moltke, a.g.e.s.45

¹⁹⁷ Wallach, a.g.e. s.12.

kapsayan düzenlemeler getiriyordu.¹⁹⁸ Daha önce asker toplanırken evli ya da bekar olmasına bakılmadan haydut tutar gibi yakalanıp kelepçelenerek İstanbul'a götürülüyor ve bölgenin nüfusuna bakılmadan az veya çok düzensizce toplanıyordu. Bu şekilde askere alınan kişinin ömür boyu askerlik hizmetinden kurtulması mümkün değildi. Tanzimat Fermanı askerlik konusunda uygun yöntemler geliştirilmesini ve askerliğin dört beş yıl gibi dönemler halinde yapılmasını öngörüyordu.¹⁹⁹

Mustafa Reşit Paşa'nın eyaletlerde merkezi denetimi yaygınlaştırma çabasının son adımı orduda yapılacak düzenlemelerdi.²⁰⁰ Tanzimat Fermanı'ndaki düşünceler doğrultusunda, uygulanmasından doğan sorunlar da göz önüne alınarak Mabeyn-i Hümayun ve Hassa Müşiri Hasan Rıza Paşa askeri düzenlemeleri yapmakla görevlendirildi.²⁰¹ 11 Şaban 1259/6 Eylül 1843'te yapılan düzenlemelere göre bir kişi hem askeri hem de mülki görev ve yetkileri üzerinde toplayamayacaktı. Yani asker kişiler aynı zamanda valilik yapamayacaktı. Bu şekilde subayların üzerine sivil memurluklar alması engellendi. Askeri komutanlar seraskerliğe bağlı olacaktı. Tanzimat'tan sonra yapılan eyalet teşkilatı kanunnamesine göre askeri komutanların nüfuz ve yetkileri daraltılarak yavaş yavaş sivil görevlerden arındırılmaya başlanmıştı. Yine aynı yasa ile ülke beş ordu bölgesine ayrılarak askerlik hizmetinin beş yıl olması ve kura usulüyle asker toplanması kararlaştırıldı. Askerlik hizmetini bitirenler yedi yıl süreyle yedek olarak redif

¹⁹⁸ Faruk Ayın, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)**. Ankara: ATASE Yay., 1994, s.7. (bkz. Tanzimat I Ongunsu)

¹⁹⁹ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**. Ankara: TTK, 1991, s.178; Lütfi, a.g.e. c.VI. s.1028,1145 Karal, a.g.e. s.178; Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II s.13.

²⁰⁰ Shaw, a.g.e. s.119.

²⁰¹ "Trabzon Valisi ile Maliye Nezaretine sadrazamlıktan gönderilen yazı. Başvekalet Arşivi, Ayniyat Defterleri no:388. S.77-79" Çadırcı, **I. Seminer** s.96. Muharrem 1256/1840 yılında Serasker Halil Rufat Paşa'nın eline Prusya usulüne dair Almanca bir kitap geçmişti. Bu kitabı Avusturya Harb Okulu'nda öğrenci iken kaçarak Osmanlı Ordusu'na katılan Ömer Ağa'ya (Michael Lattas, sonradan Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa) tercüme ettirmişti. Tarih-i Ata yazarı Ata Bey de katipliğini yapmıştı. Karabekir, Bir senede biten bu kitabın 1843'te uygulamaya konduğunu belirtiyor. Yani Karabekir'e göre 1843 düzenlemeleri bu kitaba göre yapılmış. (Karabekir, **Türk-Alman İlişkileri**, s.202,203.)

sınıfında hizmet görecektirlerdi.²⁰² Bu düzenlemelerle birlikte Asakir-i Mansure veya Asakir-i Muntazama yerine Asakir-i Nizamiye adının kullanılması uygun görüldü.²⁰³

1843 düzenlemelerinde Prusya'nın 1814'te yayınladığı düzenlemeler esas alınmıştı. Redif kıtalarına subaylar atanması ve muvazzaf birliklerin barış zamanında ordu ve tümenlere bölünmesi gibi Prusya düzenlemelerinde olmayan düzenlemeler de yapılarak üstünlük sağlanmıştı. Fakat ordunun en çok muhtaç olduğu yeterli sayıda bilgili ve teknik subay yoktu.²⁰⁴ Bu durum İstanbul'daki İngiliz Askeri Ateşesi'nin raporundaki bilgileri desteklemektedir. Bu raporda erlerin durumunun iyi subayların durumunun iyi olmadığı çok sayıda silah olduğu, fakat bu silahlarda kullanılacak mühimmatın olmadığı yazılmaktaydı.²⁰⁵

1843 düzenlemeleri gereği her ordunun bir meclisi olacaktı.²⁰⁶ Bütün üyeleri asker olan bu meclis genellikle beş kişiden oluşmakla birlikte zaman zaman üye sayısı yedi kişiye kadar çıkabilmekteydi. Ferik (tümgeneral) rütbesinde bir başkan ve kaymakam (yarbay) ve yukarısındaki rütbelere sahip üyelerden oluşmaktaydı. Dersaadet ve Hassa Ordusu meclislerinde birer de müftü bulunmaktaydı. 1264/1848'den itibaren bu meclislere birer sivil katip atandığı görülmektedir. Sonraki yıllarda ordu muhasebecileri de bu meclislere katılmaya başladı.²⁰⁷ 1843 yılında çıkan nizamnamenin 32. Maddesine göre ordu meclisleri her yıl kuradan üç ay önce askerlik yaşına gelenleri tespit ederek ayrı bir deftere kaydederdi. Asker ihtiyacını belirledikten sonra bu ihtiyaçları kazalara bölerek taksim defterlerine geçirirdi. Hangi kazadaki erin hangi alaya gideceği de bu arada saptanarak tahsis defterlerine kaydedilirdi. Yaş defterleri kura memuruna verilmek üzere mecliste korunur, devair, tahsis defterleri de ordu müşirine verilirdi. Ordu Müşiri bu defterleri incelenmek üzere Seraskerlik'e gönderirdi.²⁰⁸

²⁰² Çakın, **a.g.e.** s.123 vd.; Lütfi, **a.g.e. c.VI.** s.1145; Karal, **a.g.e.** s.179.

²⁰³ "Takvim-i Vekayi, defa 264" Çadircı, **I. Seminer** s.97.

²⁰⁴ Mahmut Şevket Paşa, **a.g.e. c.II.** s.19.

²⁰⁵ Wallach, **a.g.e.** s.20.

²⁰⁶ Lütfi, **a.g.e. c.VII.** s.1149.

²⁰⁷ **SDAO**, sene 1263'ten 1273'e kadar ve 1275'ten 1280'e kadar.

²⁰⁸ Ayın, **a.g.e.** s.17.

1844'ten sonra yirmi yaşın üzerindekiiler arasında kura ile ya da gönüllü yazılarak asker alınmaya başlandı. Yıllık yirmi beş bin olan kontenjan büyüklüğü ve nüfusları dikkate alınarak vilayetler arasında dağıldı. Tek çocuğu olan ailelerden asker alınmıyordu.²⁰⁹ 1846 yılında yayınlanan kura kanunuyla askerlik süresi beş yıl olarak belirlendi. Askerlik hizmetini bitirenlerin beş yılın sonunda redif sınıfına ayrılarak memleketlerine gönderilmesine ve yerlerine memleketlerinden 20-25 yaş arasındaki erkeklerden asker yazılması kararlaştırıldı. Bu kanun hazırlanırken 1843 yılındaki düzenlemelerdeki prensipler doğrultusunda hareket edilmişti.²¹⁰ Daha sonra 1869 yılında duyulan ihtiyaç üzerine Hüseyin Avni Paşa'nın Seraskerliği sırasında 1843 askeri düzenlemelerinin güncelleştirilmiş şekli olan "Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi" yayınlandı. Bu nizamnameyle askerlik hizmeti yeniden düzenlendi.²¹¹

1866 yılında Avrupa'da milis ordusu denerek küçümsenen Prusya Ordusu Danimarka ve Avusturya'yı yenince Avrupa Orduları gibi 1869 yılında Osmanlı Devleti de ordusunu bu esaslara göre yeniden düzenleme yoluna gitti. Askerlik süresi 6 yıl nizamiye (muvazzaf), 6 yıl redif ve 8 yıl müstahfız olmak üzere 20 yıla çıkarıldı. 6 yıllık nizamiye süresinin 4 yılı silah altında 2 yılı ihtiyat sınıfında tamamlanacaktı. İhtiyat sınıfındakiler memleketlerine gönderilecek, fakat bağlı buldukları redif taburu bölgesinden ayrılmayacaktı.²¹²

İşler Serasker'in nezaretinde yürütülmekle birlikte Bab-ı Seraskeri'de Dar-ı Şura-yı Askeri gittikçe daha aktif olarak kullanılmaktaydı. 1869 düzenlemelerinde ordunun tamamının Serasker komutasında olduğu tespit edilmekle birlikte Serasker'in orduyu Dar-ı Şura-yı Askeri ile yöneteceği de belirtilmişti.²¹³

Bu dönemde devlete ait yetki ve sorumlulukların her alanda dengeli olarak dağıtılması için çaba sarf edilmişti. Yapılan düzenlemelerin en önemli noktası bir yandan ülke savunmasında üstüne düşen görevi yapacak nitelikte bir ordu

²⁰⁹ M.A.Ubicini, **Türkiye 1850 c.II.** Çev: Cemal Karaağaç, İstanbul: Tercüman Yay., s.416 vd.

²¹⁰ "1262 Kura Kanunu s.2" Ayın, **a.g.e.** s.11 vd..

²¹¹ Ayın, **a.g.e.** s.22,23.

²¹² Mahmut Şevket Paşa, **a.g.e. c.II.** s.20

²¹³ Şirin, **a.g.e.** s.68.

kurulması hedeflenirken diğer yandan bu ordunun yönetime doğrudan karışma ve müdahale etme imkanlarının ortadan kaldırılmaya çalışılmasıydı.²¹⁴

1.1. Askeri Okullar

1826'da kurulan yeni ordunun kurulmasıyla birlikte ordu için eğitilmiş subay ihtiyacı da gündeme gelmişti. Aynı yıl Mısır'da Mehmet Ali Paşa, Ebu Za'bal adıyla bir tıp okulu açmıştı. Bir ay geçmeden II. Mahmut da ordunun sağlık hizmetleri için gayri müslim tabiplerin yerini almak üzere tabip yetiştirmek amacıyla Askeri Tıbbiye'yi açtı.²¹⁵

II. Mahmut'un Batı'da olduğu gibi bir askeri okul açılması için görevlendirdiği Namık Paşa'nın çalışmaları sonucunda 1834 yılında Maçka kıyısında tadilat ve ilaveler yapılmak suretiyle Fransız Saint Cyr Akademisi örnek alınarak eğitim süresi dört yıl olan Mekteb-i Şahane-i Harbiye adıyla harp okulu kuruldu.²¹⁶ 1836 yılında bu okul her şeyiyle son derece düzenli olmasına rağmen tedrisat programı hayret verecek kadar eksikti.²¹⁷ Bu okulda on üç yıl boyunca değişik programlar uygulanmış ve bir ara subay da çıkarmıştı. Ancak 1846'da Pangaltı'daki yeni binasına taşınarak geliştirilerek istikrarlı bir programa kavuşmuş ve 1264/1847'de ilk mezunlarını vermişti.²¹⁸

1845 yılında Harp Okulu'na alınacak öğrencilerin Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenmesine için ordulara bağlı olarak ordu merkezlerinde ve İstanbul'da idadi adıyla askeri liseler açılmaya başladı. Daha sonra da bu askeri liselere öğrenci yetiştirmek amacıyla "Rüştiye-i Askeri" adıyla askeri ortaokullar ve açılmaya başlamıştı.²¹⁹

²¹⁴ Musa Çadırcı, "II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı Ordusu" Musa Çadırcı, **4. Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara: ATASE, 1989, s.38.

²¹⁵ Bilim, **a.g.e.** s.50 vd.; Lewis, **a.g.e.** s.85; Hün, **a.g.e.** s.43;

²¹⁶ Bilim, **a.g.e.** s.75 vd.; Ahmet Nuri Sinaplı, **Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa**, İstanbul, 1987 s.64 vd.

²¹⁷ 1836 yılında Harbiye'yi ziyaret eden Miss Pardoe adında bir İngiliz okulu çok beğenmiş, fakat bu kadar masraf yapılarak kurulan muazzam bir kurumun ortaokuldan farklı olmayan müfredatı karşısında hayretler içinde kalmıştı. (Bkz. Ziya Şakir, **a.g.e.** s.48 vd.).

²¹⁸ Hün, **a.g.e.** s.36,52.

²¹⁹ Lütfi, **a.g.e. c.VIII.** s.1191; Hün, **a.g.e.** s.29; Bilim, **a.g.e.** s.96 vd.

3 mart 1861'de Harbiye ve Tıbbiye dışındaki tüm okullar Seraskerlik'ten alınarak Maarif Vekaleti'ne bağlandı.²²⁰

1844 yılında Harp Okulu'nda düzenlemeler yapılarak Kurmay sınıflarının açılmasına karar verildi. 1264/1847 yılında Harp Okulu'nda Erkan-ı Harp sınıfları açıldı. Harp Okulu'nun 1846'deki ilk mezunlarından ilk beş kişi bu sınıfa alındılar. Bunlar bir yıl sonra 1265/1848 yılında Erkan-ı Harbiye Kolağası (Kurmay Önyüzbaşı) olarak mezun oldular. Bunlar okulda okuyarak mezun olan ilk kurmay subaylardı.²²¹ 1865 yılında Avrupa askeri okulları programlarından tercüme yoluyla okul için program ve nizamname düzenlendi. Programda değişiklikler yapıldı ve okul dört yıla çıkarıldı. Bunun ilk iki yılı harb okulu diğer iki yılı ise erkan-ı harbiye (kurmay) sınıfları idi. İlk iki yıl sonunda teğmen olarak mezun olanlardan seçilenler üçüncü yılın sonunda üsteğmen ve dördüncü yılın sonunda iki yıllık erkan-ı harbiye sınıflarını da bitirerek kurmay yüzbaşı olarak mezun oluyordular.²²²

Bir kısmı alaydan yetişmekle birlikte karargah personelinin Harp Okulu ve Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden mezun olan personelle tamamlanmasına özen gösterilmişti.²²³ Buradan yüksek sevk ve idare becerisine sahip insanlar mezun olması beklenirken daha çok orduya teknik adamlar yetiştirme amacı takip edilmişti. Harbiye'den mezun olanlar da yeterli pratik beceriye sahip değillerdi. Harbiye'nin son sınıfında en yüksek notu alan sekiz on kişi Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne gönderilmekteydi. Bu okulun ilk oluştuğu şekilde ordunun ihtiyacına yeterli gelmediği ve buradan sevk ve idare adamı yetişmediği görüldü.²²⁴ 1884'ten sonra Von Der Goltz Paşa'nın yaptığı değişiklikler sonucunda okul askeri ve fenni sınıflar olarak ikiye ayrıldı. Harp Okulu'ndan

²²⁰ MSB, **Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim**, Hazırlayan. Hülya Yarar, Ankara: MSB, 2000, s.358.

²²¹ Hün, **a.g.e.** s.52,53; Lütfi, **a.g.e. c.VIII.** s.1229.

²²² M.Mazlum İşkora, **Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)**, Ankara:Gnkur. Bşk. Yay., 1966, s.8-13;Hün,**a.g.e.** s.53. Kazım Karabekir ise Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin 1844'te dört sınıflı olarak kurulduğunu ve yazmaktadır. (Karabekir, **Türk-Alman İlişkileri**, s.256.) İşkora, H1296 tarihine kadar 30 yıl iki sınıf olduğunu yazmakla birlikte 13. Sayfasında 1284/1865 yılına ait dört sınıfın ders programını vermektedir. Bu yüzden 1865 tarihi esas alınmıştır.

²²³ Alpmansü, Hünoğlu ve Özen, **a.g.e.**, s.235.

²²⁴ Hüseyin Hüsnü Emir, **Erkan-ı Harbiye Meslek, Vezaif ve Teşkilatı Tarihi ve İlmî Tedkikat**, İstanbul: Erkan-ı Harbiye Mektebi, 1340, s.22,25.

ayrı olarak Erkan-ı Harbiye Mektebi adıyla Harp Akademisi'nin açılması ancak II. Meşrutiyet dönemi'nde 1909 yılında gerçekleşecektir.²²⁵

1.2. Kurmay Sınıfı'nın Oluşması

Erkan-ı Harbiye; savaş zamanında kuvvetlerin yerleştirilmesi ve strateji bilgisine uygun olarak ordunun tertip ve düzenini ve topoğrafya bilgisine uygun olarak da yerlerini tayin eden, barış zamanında da askerin sevkıyat ve tertibatına nezaret eden özel bir heyete mensup subaylara verilen addır.²²⁶

1827'de Hüsrev Paşa'nın eğitim görmüş kölelerinden yurt dışına dört kişilik bir öğrenci grubu gönderilmişti.²²⁷ Daha sonra 1256/1830-31'de II. Mahmut yine Harbiye Mektebi ve Hendesehane-i Amire öğrencilerinden 150 kişiyi eğitim için Avrupa'ya göndermişti.²²⁸ 1835'te ise sürekli ve kapsamlı olarak Viyana, Paris ve Londra gibi Avrupa kentlerine öğrenci gönderilmeye başlandı.²²⁹ 1843 askeri düzenlemelerinin uygulamaya konduğu sıralarda daha önce Avrupa'ya gönderilen subaylar öğrenimlerini bitirerek geri dönmüşlerdi. Bunların bazıları askeri okullarda öğretmen olarak görevlendirildiler. 1845 yılında Avrupa'da öğrenim görmüş üsteğmen-albay rütbesinde 27 subayın kurmay sınıfına geçirilmesiyle kurmay sınıfı oluşturuldu. Bunlar arasında eski serdar Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa da bulunmaktaydı. Mirliva Abdülkerim Nadir Paşa Erkan-ı Harbiye Reisi sıfatıyla nasbedildi. Böylece ilk kurmay başkanı Abdülkerim Nadir Paşa olmuştu.²³⁰ Bu heyetin çalışması için Seraskerlik'te bir oda tahsis edilerek yazı işleri için de bir katip verildi. Seraskerlik'teki Tercüme Odası da kurmay başkanına bağlandı. Bu kurmay teşkilatı hakkında açık bir bilgi yoksa da Seraskerlik Makamı'na bağlı bir Kurmay Başkanı ve heyeti olduğu anlaşılmaktadır.²³¹

²²⁵ Hün, a.g.e. s.54,55.

²²⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet: İkdam, 1317, s.670.

²²⁷ Lewis, a.g.e. s.84; Davison, a.g.e. s.60.

²²⁸ Lütfi, a.g.e. c.II, s.444; Akyıldız, a.g.e. s.223.

²²⁹ Bilim, a.g.e. s.116.

²³⁰ Abdülkerim Nadir Paşa değişik yerlerde Çırpanlı Abdi Paşa ya da Abdi Paşa olarak da anılmaktadır. Abdi Paşa 1847 yılında Erkan-ı Harbiye Reisi sıfatıyla Dar-ı Şura-yı Askeri'ye üyesi olarak katılmaktaydı.(SDAO, 1263.).

²³¹ Mahmut şevket Paşa, a.g.e. c.II ; Çakın, a.g.e., s.302 vd.; Hün, a.g.e. s.28.

Kurmay teşkilatı ilk kurulduğunda kurmay subayların bir kısmı İstanbul'da ve bir kısmı taşralardaki ordularda bulunuyordu. Gerekliğinde İstanbul'a çağrılarak topluca görüşülüyor ve görüşleri alınıyordu.²³²

Serasker Mehmet Namık Paşa 1861'de Seraskerlik Makamı'nın teşkilatını yapmıştı. Gerçek anlamda bir Erkan-ı Harbiye Dairesi Serasker'e bağlı bir şube halinde bu teşkilatta yer almaktaydı. Bu daire bütün ülkenin haritasını çıkarmak yerine tahkimat ve özel ihtiyaçlar dolayısıyla bazı bölgesel haritaların çıkarılmasına çalışmıştı.²³³ Bu dönemde Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde pek gelişme görülmemektedir.

İlk Osmanlı kurmayları bir kurmaylık eğitimi almadan tevcih yoluyla kurmay olmuştu. Erkan-ı Harbiye Mektebi ilk mezunlarını 1848'de verdi ve on sene içinde kurmay subay sayısı 41'e ulaştı.²³⁴ 1865 yılında 3 mirliva, 7 albay, 5 yarbay, 9 binbaşı, 40 kolağası, 11 yüzbaşı olmak üzere 75 kişi oldu. 1866'da 82, 1869'da 85, 1870 yılında 1 ferik, 5 mirliva, 9 albay, 9 yarbay, 23 binbaşı, 47 kolağası ve 28 yüzbaşı olmak üzere 122 kurmay subay vardı. 1876 yılında 1 ferik, 10 mirliva, 15 albay, 17 yarbay, 35 binbaşı, 41 kolağası, 17 yüzbaşı olmak üzere 136 kurmay subay vardı.²³⁵ Erkan-ı Harbiye Reisi'nin maiyyetindeki kurmay sayısı ise 1863'te 4 albay, 4 yarbay ve 6 binbaşı idi. 1876 yılında ise biri mirliva ve diğerleri binbaşı ve albay olmak üzere 16 kişi bulunuyordu.²³⁶

7 şaban 1280/1864 yılında Makam-ı seraskeri Muhasebat Dairesi Şube-i Mahsusa Müdüriyeti tarafından Ceride-i Askeriye adıyla askeri bir gazete yayınlanmaya başlamıştı.²³⁷ 1865 yılında Bab-ı Seraskeri'deki Erkan-ı Harbiye Nezareti'nde bu gazetenin mütercimi olarak bir miralay, yazarı olarak bir binbaşı, musahhah olarak bir alay emini ve bir yüzbaşı görev yapmaktaydı. Erkan-ı Harbiye'nin basmahanesinde de bir binbaşı görevlendirilmişti ve bu

²³² "Başbakanlık Arşivi, Mesail-i Mühimme, Irade, Mahfaza,92.61261 torbası" Çakın, a.g.e., s.303.

²³³ "Hulasa-i Tarihiye. Yayınlayan: Harita Dairesi madde 3" İşkora., Kurmaylık.s.11.

²³⁴ Hün, a.g.e. s.28.

²³⁵ **Salname-i Askeri**, sene1282,1283,1286,1287,1293.

²³⁶ Çakın, a.g.e., s.303.

²³⁷ Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928 c.I**, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000, s.202.

1.3. Orduların Kurulması

Yapılacak askeri düzenlemelerin neler olacağını görüşmek ve karara bağlamak için Serasker Kapısı'nda vezirler, ulema, ümera ve devlet adamlarından oluşan bir Meclis-i Muvakkat toplandı. Alınan kararlar 11 Şaban 1259/6 Eylül 1843'de Davutpaşa kışlası önünde yapılan görkemli bir törenle ilan edildi. Aynı gün Üsküdar, Davutpaşa ve ve Edirne sahralarında Hassa, Dersaadet ve Rumeli orduları da tören yaptılar.²⁴⁴ Yapılan bu düzenleme ile Osmanlı Devleti'nin askeri gücü muvazzaf kuvvetler, yedek kuvvetler ve yardımcı kuvvetler ve başıbozuk kuvvetler olmak üzere dört bölüme ayrılmıştı.²⁴⁵

1.3.1. Muvazzaf Kuvvetler

Osmanlı Devleti'nin asıl savaş gücünü muvazzaf kuvvetler oluşturmaktaydı. Muvazzaf kuvvetler bu askeri düzenlemelere göre kurulan ordu komutanlıklarından oluşuyordu. Osmanlı Ordusu Hassa, Dersaadet, Rumeli, Anadolu ve Arabistan orduları adıyla beş orduya ayrıldı. Hassa Ordusu'na Rıza Paşa, Dersaadet Ordusu'na Asakir-i Muntazama Müşiri Reşid Paşa, Rumeli Ordusu'na da Dar-ı Şura-yı Askeri Reisi Reşid Paşa Müşir olarak atandılar.²⁴⁶ Serasker'e karşı sorumlu olan müşir rütbesindeki bu ordu komutanları yine Serasker tarafından atanacaktı.²⁴⁷

Anadolu ve Arabistan ordularının kurulabilmesi için güçlü ve tecrübeli kişilerin atanması gerekiyordu. Hassa Ordusu Reis-i Erkanı Rüstem Paşa Anadolu ve Kürdistan taraflarına vakıftı ve bölge hakkında geniş bilgiye sahipti. Askeri yönetim bilgisi ve işe yatkınlığı bilinmekteydi. Bu nedenle Anadolu Ordusu Müşiri olarak atandı. Arabistan Ordusu Müşiri olarak da Ordusu'na da askeri konularla birlikte içişleri ve dışişleri hakkında gereken bilgi beceriye sahip olması dolayısıyla 1861 yılında Seraskerlik Makamı'na getirilecek olan Rumeli Ordusu Reis-i Erkanı Mehmet Namık Paşa atandı.²⁴⁸

²⁴⁴ Lütfi, a.g.e. c.VII, s.1146 vd.

²⁴⁵ Karal, a.g.e. c.VI., s.162.

²⁴⁶ Lütfi, a.g.e. c.VII, s.1146 vd.

²⁴⁷ Shaw- a.g.e. s.119.

²⁴⁸ "BVA.İ:D: 4060" Sinaplı, a.g.e. s.105.

Orduların kurulmasında Osmanlı Devleti'nin topraklarının genişliği ve coğrafi engebeleri göz önünde tutulmuştu.²⁴⁹ Sorumlu oldukları bölgenin güvenliğini sağlamakla görevli olan orduların her birinin başında ordu komutanı olarak bir müşir atanmıştı. Fakat Tanzimat yasalarının uygulanmasından da sorumlu olan Dersaadet Ordusu Serasker Paşa'nın komutası altındaydı.²⁵⁰ 1273/ 1857 yılında Dersaadet Ordusu müşirliğine Serasker yerine Vasıf Paşa'nın atandığı görülmektedir. Bu tarihe kadar Dersaadet Ordusu'na Serasker Paşa komuta etmekteydi.²⁵¹ Beş ordudan oluşan bu muvazzaf birlikler 1834 yılından beri var olan redif birlikleri muvazzaf sınıfına alınarak oluşturulmuştu.²⁵² Orduların dağılımı şu şekilde idi:

Hassa Ordusu: Merkezi Üsküdar. Görev Bölgesi: İzmit, Bursa, Biga Balıkesir, Karahisar-ı Sahip, İzmir, Aydın, Menteşe, Hamit, Teke, Alanya.

Dersaadet Ordusu: Merkezi: İstanbul. Görev Bölgesi: Ankara, Kastamonu, Edirne, Konya, Amasya, Bolu, İçel, Viranşehir, Kartal, Gebze, Küçük ve Büyük Çekmece.

Anadolu Ordusu: Merkezi: Önce Sivas olarak seçilen ordu merkezi 19 Ağustos 1844'te alınan bir kararla Harput'a taşındı. Anadolu topraklarında kalan diğer bölgeler de bu ordunun sorumluluk bölgesini oluşturmaktaydı.²⁵³

Rumeli Ordusu: Merkezi: Manastır. Görev Bölgesi: Rumeli Toprakları.

Arabistan Ordusu: Merkezi: Şam. Görev Bölgesi: Suriye, Irak ve Arap Yarımadası.²⁵⁴

1264/1848 yılında teşkilatta değişiklik yapılarak merkezi Bağdat olmak üzere **Irak Hicaz Ordusu** adıyla yeni bir ordu daha kurularak Ordu Müşiri olarak Mekatib-i Askeriye Nazırı Abdi Paşa atandı.²⁵⁵

²⁴⁹ Ed. Engelhard, **Tanzimat**, Çeviren: Ayda Düz, İstanbul: Milliyet Yay, 1976, s.53 .

²⁵⁰ Shaw, a.g.e. s.119.

²⁵¹ SDAO, Sene 1263'ten 1273'e kadar.

²⁵² Çakın, a.g.e. s.203.

²⁵³ "Ayniyat Defteri; 384, s.5." Çadırcı, I. **Seminer** s.97.

²⁵⁴ Shaw, a.g.e. s.119; Ziya Şakir, a.g.e. s.29; "Başbakanlık Arşivi, Yıldız Evrakı, AMD Tasnifi, No. 2776" Çakın, a.g.e. s.201; SDAO, 1263.

²⁵⁵ Çakın, a.g.e. s.202; Ziya Şakir, a.g.e. s.29,30; Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.14; 1263 ve 1269 salnamelerinde Irak Ordusu adıyla 1270 ve 1271 salnamelerinde Irak ve Hicaz

1279/1862-1863 yılında ordularda ve dairelerinde düzenlemeler yapılarak ordulara numara verildi. Bu tarihten sonra mevcut altı ordu artık isimleriyle değil numaralarıyla anılmaya başlandı. Daha sonra buna yedinci ordu eklendi.

1. Ordu: Hassa ordusu.
2. Ordu: Dersaadet Ordusu.
3. Ordu: Rumeli Ordusu.
4. Ordu: Anadolu Ordusu.
5. Ordu: Arabistan Ordusu.
6. Ordu: Irak ve Hicaz Ordusu.²⁵⁶
7. Ordu: 1287/1870 yılında Arap Yarımadası'nda ve Asir taraflarında asayişî sağlamak ve bölgenin imarı amacıyla bölgedeki asker ve mühimmat miktarı yeterli seviyeye çıkarılarak Yemen'de kuruldu.²⁵⁷

1.3.2. Yedek Birlikler

1843 düzenlemesiyle redif birlikleri muvazzaf sınıfına alınmıştı. Muvazzaf olarak beş yıllık askerlik süresini tamamlayanlar da kendi memleketlerinde yedi yıl redif olarak kalacaklardı. Her ordu bölgesi muvazzaf alay sayısı kadar redif bölgesine ayrıldı. Her redif bölgesinde dört taburlu bir redif alayı kurulacaktı. Redif birlikleri tabur merkezlerinde yılda bir ay eğitim yapacak ve bu süre içinde muvazzaf erler gibi maaş ve tayinat alacaklardı.²⁵⁸ 1848 yılında Redif Birlikleri'nin merkezleri şunlardı:²⁵⁹

Hassa Ordusu Redif Alayları: İzmit, Bursa, İzmir, Aydın, Afyon, Isparta altı piyade alayının merkezleriydi. Isparta'da ayrıca birer topçu ve süvari alayına merkezlik yapmaktaydı. Bursa ve Aydın'da birer süvari alayı için merkez kabul edilmişti.

Ordusu adıyla anılmaktadır. (Bkz.SDAO, 1263; SDAO, 1269, s.83,85; SDAO, 1270, s.92; SDAO, sene 1271.)

²⁵⁶ Ahmet Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi c.X.* Hazırlayan: Münir Aktepe, Ankara: TTK, 1988, s.94

²⁵⁷ Lütfi, a.g.e. c.XII, s.108;Necdet Berkay, *Yeniçerilerin Yok edilmesi ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişmesi*, Ankara: Gnkur. Bşk.Yay., 1949, s.20.

²⁵⁸ "Düster-ı Askeri s.4-5" Ayın, a.g.e. s.10; Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II. s.16.

²⁵⁹ "SDAO, sene 1264" Çakın, a.g.e. s.203 vd.

Dersaadet Ordusu Redif Alayları: Piyade alayları için Edirne, Bolu, Ankara, Çorum, Konya ve Kayseri; üç süvari alayı için Bolu, Ankara ve Kayseri; iki topçu alayı için Çorum ve Edirne.

Rumeli Ordusu Redif Alayları: Altı piyade alayı için Manastır, Selanik, Yanya, Üsküp, Sofya ve Şumnu.

Anadolu Ordusu Redif Alayları: Altı piyade alayı için Sivas, Tokat, Harput, Erzurum, Diyarbakır ve Kars.

1869 yılında yapılan düzenlemelerle redif kuvvetleri üç yılı mukaddem (birinci) ve üç yılı tali (ikinci) tertip olarak ikiye ayrılmış ve redif taburları 120'den 240'a çıkarılmıştı. Fakat redif bölgelerinde bir değişiklik yapılmamıştı.²⁶⁰

1.3.3. Yardımcı Birlikler

1843 düzenlemelerine göre kabul edilen askeralma kanunu Bosna-Hersek gibi ülkenin bazı eyaletlerinde uygulanamadı. Bu eyaletler de savaş durumunda yardımcı birlikler ile katılacaklardı. Sırbistan 20.000, Arnavutluk 30.000, Mısır 40.000, Bosna-Hersek 30.0000, Trablusgarp ve Tunus 10.000 kişi olmak üzere toplam 110.000 kişilik yardımcı kuvvet gönderecekti.²⁶¹

1.3.4. Başıbozuk Birlikler

Savaş durumunda yukarıda belirtilen birlikler dışında orduya katılan gönüllülerden oluşuyordu. Düzenli ordunun dışında kaldığından bunlara başıbozuk kuvvetler denmişti. Bunlar askerlik eğitiminden yoksun olduklarından gerektiği gibi yararlanmak mümkün değildi. Başıbozuk kuvvetlerin 61.500 kişi olacağı kabul edilmekteydi.²⁶² Süvari ve piyade kıtaları şeklinde yapılan bu kuvvetler şunlardan oluşmaktaydı:²⁶³

- En az 50.000 kişiden oluşan Müslüman gönüllüler.
- Yaklaşık 6.000 kişiden oluşan yaya Jandarma görevi yapan kavaslar, atlı jandarma görevi yapan seymenler ve kır bekçiliği yapan subaşılar.

²⁶⁰ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.21; Ayın, a.g.e. s.23.

²⁶¹ Çakın, a.g.e. s.204.

²⁶² Çakın, a.g.e. s.204 vd.

²⁶³ Ubcini, a.g.e. s.419 vd.

- Yaklaşık 5.500 kişiyi bulan Dobruca Tatarları ve Don'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen kazaklar.

2. TANZİMAT DÖNEMİ'NDE BAB-I SERASKERİ

2.1. Bab-ı Seraskeri'de Bulunan Binalar

1282/1866 yılında Bab-ı Seraskeri Dairesi'nin kargir olarak yapımına başlandı.²⁶⁴ İnşaat esnasında Bab-ı Seraskeri'deki meclisler, kalemler ve memurları Taşkışla'ya taşındılar.²⁶⁵ Artık Yeniçerilerin saldırması gibi bir tehlike olmaması ve dairelerin pencerelerinin aydınlık olması için Bab-ı Seraskeri'nin etrafındaki yüksek duvarları yıkıldı.²⁶⁶ Geniş bir alanı içine alacak şekilde etrafı demir parmaklıkla çevrildi. Duvarları kargir olan bu binanın iç kısımları ahşap olarak yapıldı.²⁶⁷ Bayezit Meydanı'na bakan cümle kapısı yıkılarak yerine yeni bir kapı yapılmıştı.²⁶⁸ Üzerinde altın yıldızla "Daire-i Umur-ı Askeriye" yazılan bu kapı bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin kapısıdır. Bu kapının iki yanında iki katlı mermer cephele iki köşk yapılmıştı. Bu köşkerin üst katlarında beşer oda ve büyük bir salon, alt katlarında da çeşitli odalar bulunuyordu. Sultan Abdülaziz'in bazı Ramazan akşamları gelerek Bayezit'teki kalabalığı seyrettiği sağ taraftaki köşke "taht köşkü" deniyordu. Sol taraftaki köşk ise Dar-ı Şura-yı Askeri'ye tahsis edilmişti. Ağır

²⁶⁴ Ziya Şakir Abdülaziz Dönemi'nde yeni bina yaptırıldıktan sonra buraya Bab-ı Seraskeri adı verildiğini yazıyor. (Ziya Şakir, **a.g.e.** s.80) Fakat Kanunname-i Askeri defterinden anlaşıldığına göre daha ilk yıllarda Bab-ı Seraskeri adı kullanılmaktaydı. Kanunname-i Askeri'de şu ifadeler bulunmaktaydı: "... harik tulumbacıları kaffe-i levazımatıyla Bab-ı Seraskeri'ye nakl ve bir mahal tahsis birle vaz' olunarak şimdije değin Bab-ı Seraskeri'de bulunan Asakir-i Mansure'den nevbetçi ... Asakir-i Mansure ruznamçesi taraflarına ilm ü haberleri ita olunmak üzere 10 Safer 1243/1827 tarihli sadır olan ferman-ı ali mucebince..." (Ergin, **a.g.e. c.III**, s.1124.1125)

²⁶⁵ Lütfi, **a.g.e. c.X**, s.134.

²⁶⁶ Lütfi, **a.g.e. c.XI**, s.44. Dersaadet'teki devlet daireleri ve binaları, konaklar yeniçerilerin taşkınlıklarından ve saldırısından korunmak için adeta sur gibi yüksek duvarlarla çevrilirdi. (Lütfi, **a.g.e. c.XI**, s.44.)

²⁶⁷ Ziya Şakir, **a.g.e.** s.80.

²⁶⁸ Ünver, **a.g.e.** s.131.

kumaşlarla döşenen bu köşklerin çeşitli yerlerinde çerçeveleri som altından boy aynaları yerleştirilmişti.

Kalın kemerli kapının iki yanında bir takım piyade askeri ve subayı ile kapının güvenliğinden sorumlu nöbetçi subayları otururdu. Bunların görevi hem kapının güvenliğini sağlamak hem de Serasker, Hassa Müşiri, Merkez Komutanı gibi daire erkanı ve yüksek rütbeli asker amirleri selamlamaktı. Kapıda sağlı sollu ikişer tüfekli asker, bu askerlerin çavuşları ve kapı çavuşu nöbet tutardı. Her rütbeden subayları "has dur! selam dur!", mülazım, yüzbaşı ve kolağalarını "has dur", binbaşı ve daha yüksek rütbeli olanları "selam dur" komutuyla selamlarlardı. Daire erkanı ya da paşalardan biri kapıya yaklaştığında efrat koğuşunda asılı olan çingırağın kordonunu çekmesiyle ihtiram (saygı) mangası silahlarıyla dışarı fırlar ve kapının sağ tarafına dizilerek selam verirlerdi.

Kapıdan girildiğinde Bab-ı Seraskeri'de kalan taburların eğitim yaptığı meydana çıkılırdı. Bazen Davutpaşa Kışlası'ndaki süvari bölükleri de buraya gelerek maneş çevirirler, eğitim yaparlardı.

Meydanın sonundaki dikdörtgen şeklindeki bina Serasker Dairesi idi. Büyük odalardan oluşan bu binanın tam ortasında Taht Salonu denen bir salon vardı. Padişah Bab-ı Seraskeri'ye geldiğinde burada istirahat ederdi.²⁶⁹ Binanın zemin katından üst kata çıkmak için karşılıklı iki merdiven vardı. Değerli yol halıları serilmiş olan sağ taraftaki merdiveni yalnızca Serasker Paşa ve dairelerin en büyük erkanı kullanırdı.

Bab-ı Seraskeri'nin Bayezit Kapısı'nın önünde alay bandoları her akşam ikinci vakti nevbet adıyla batı müziğinden üç parça çalardı. Serasker Paşa öğleden sonra maiyyetindeki iki yaver ve dört süvari çavuşuyla daireye gelirler, buradaki çalışmalarını müteakiben nevbet çalındıktan sonra geri dönerlerdi.

Serasker Dairesi altın yıldız kaplamalı koltuklar, kıymetli halılar, billur avizeler ve ağır perdelerle oldukça muhteşem döşenmişti. Hüsrev Paşa ve Rıza Paşa gibi güçlü seraskerler zamanında kahve, şerbet, çubuk, sigara gibi şeyler ikram etmekle görevli yirmi, otuz uşak hizmet ederdi.

²⁶⁹ Sultan V. Murat ile Sultan V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkışları ve tahta çıktıkları gün biat merasimleri bu salonda yapılmıştı. (Ziya Şakir, a.g.e. s.81.)

Serasker Dairesi binasının arka tarafında oldukça geniş meydanın üç tarafında çeşitli binalar sıralanmıştı. Bu binalardan deniz tarafındaki yayvan bina 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Hassa Müşiri'nin Dairesi olarak kullanıldı. Hassa Müşiri bu savaştan önce Serasker Dairesi'nde oturmaktaydı.²⁷⁰

Bu binanın yanında ve deniz tarafındaki bina İstanbul Merkez Kumandanlığı idi. Merkez Kumandanı odalar ve koridorlardan oluşan bu binanın boğaza bakan köşesindeki büyük odada otururdu. Hassa Müşiriyeti ve Merkez Kumandanlığı binalarının altında tamamen asker koğuşları bulunmaktaydı.²⁷¹

Dirsek oluşturan bu odadan Süleymaniye tarafına dönüldüğünde Fatih'in yaptırdığı Cariyerler Dairesi olarak bilinen binaya gelinir. On iki basamak merdivenle çıkılan büyüklü küçüklü odalardan oluşan bu bina alay bandolarına tahsis edilmişti. İki bandonun personeliyle birlikte Hassa Ordusu 1. Fırkası ile 1. Alayın Plevne Taburu bu binada kalıyordu.

Bu binanın da sol köşesinden sola dönülüğünde sırasıyla, hastahane, mutfaklar, Bab-ı Seraskeri telgrafhanesi, itfaiye alayının karargahı ile bu alayın üçüncü ve dördüncü taburlarının koğuşları, arabalıkları ve ahırları bulunurdu.²⁷²

Seraskerlik Dairesi 1843 yılında Serasker olan Hasan Rıza Paşa zamanında Üsküdar'a taşınmıştı. 8 Ağustos 1845'te Hasan Rıza Paşa azil edilerek yerine Süleyman Paşa ve 17 Ocak 1846'da da eski Serasker Hüsrev Paşa bu makam getirilmişti. Bunun üzerine 1846 yılında Seraskerlik Dairesi tekrar eski saraya taşındı.²⁷³

²⁷⁰ Hassa Müşiri Rauf Paşa Osmanlı-Rus Savaşı'nda aldığı ağır yaralar nedeniyle yürüyemiyordu. Bir koluna bir yaver girer ve diğer elindeki bastonun da yardımıyla güçlükle yürüyebiliyordu. II. Abdülhamit kendisine Avrupa'dan kolayca inilip binilecek bir araba getirtmiş ve düz ayak olduğu için bir iradeyle bu binayı Hassa Müşiriyeti'ne tahsis etmişti. (Ziya Şakir, a.g.e. s.82).

²⁷¹ Daha sonraları hapishane olarak kullanılan Bekir Ağa Bölüğü diye bilinen yer Hassa Müşiriyeti binasının altındaki koğuşlardır. (Bkz. Ziya Şakir, a.g.e. s.82 vd.)

²⁷² Ziya Şakir, a.g.e. s.80 vd.

²⁷³ Lütfi, a.g.e. c.VI. s.1119,1213,1214.

2.2. Bab-ı Seraskeri'nin Devlet Yönetimine Etkisi

1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Ağa Hüseyin Paşa ocağın etkisini ve izlerini tamamen ortadan kaldırmayı başarmıştı. Yeni ordunun modern anlamda kurulmasını gerçekleştiren ondan sonra Serasker olan Koca Hüsrev Paşa olmuştu. Seksen yaşında bile bozuklukları gidermeye ve yenilikler getirmeye çabalıyordu. Tanzimat Dönemi boyunca Bab-ı seraskeri ile saray Bab-ı Ali'ye karşı siyasi ittifak halindeydi. Tanzimat Fermanı ilan edildiğinde Hüsrev Paşa sadrazamdı ve Tanzimat yanlısıydı. Fakat tüm gücün Bab-ı Ali'de toplanmasına karşıydı. Bu konuda saray içinde ve ordunun tüm kademelerinde fikir birliği vardı.²⁷⁴

Mehmet Hüsrev Paşa Seraskerlik yaptığı yıllarda devlet içerisinde padişahтан sonra en güçlü kişiydi. Her taraftaki hafiyeleri sayesinde İstanbul'da olan herşeyi bilir ve düzene karşı gelmek isteyenlere aman vermezdi. Yönetimi altındaki orduyla reformların koruyucusuydu. Hüsrev Paşa'nın onayı olmadan İstanbul'da büyükçe bir iş yapılamazdı. Bir ticaret anlaşması, taahhüt işi veya bir kilise yapımı ya da tamiri ondan geçerdі. Ordudaki terfilere hakim olmakla birlikte bulunduğu mevkiinin dışında da nüfuzu hissedilmekteydi.²⁷⁵ Yetiştirdiği adamları devletin önemli kademelerine yerleştirmeyi başarıyordu. Hüsrev Paşa, eski kölelerinden biri olan Halil Rifat Paşa'yı padişahın kızıyla evlendirerek saraya damat olmasını sağlamıştı.²⁷⁶ Hüsrev Paşa'dan sonra Seraskerlik Makamı'na Halil Rifat Paşa oturdu.²⁷⁷

Hüsrev Paşa grubunun nüfuzu Tanzimat Dönemi'nde de devam etti. Örneğin; Mütercim Rüştü Paşa, Hüsrev ve Halil Rifat Paşaların himayesi altında 1852'den 1878'e kadar çeşitli aralıklarla beş kere Serasker ve beş kere de sadrazamlık yapmıştı. Saray/ordu gurubunun adayı olarak yükselmişti. Dostu ve düşmanı herkes saygı gösterirdi. Kendi çıkarı yerine devlet çıkarı için çalışacak yetenekli biri gerektiğinde onu iktidara getirirlerdi. Her zaman reformların politikaya kurban edilmesine engel olmuştu.²⁷⁸

²⁷⁴ Shaw, a.g.e. s.102 vd.

²⁷⁵ Moltke, a.g.e. s.32 vd.

²⁷⁶ **İslam Ansüklopedisi c.VI/1**, Ankara: Milli eğitim Bakanlığı, 1964, s.612.

²⁷⁷ Lütfi, a.g.e. c.VI, s.1071

²⁷⁸ Shaw, a.g.e. s.104.

1841 yılında Reşit Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılmasıyla devlet yönetiminde 1840 yılında Hassa Müşiri olan Hasan Rıza Paşa devri başlamıştı.²⁷⁹ Damat Fethi Paşa gözden düşmüş ve Damat Mehmet Ali Paşa kabul görmeye başlamıştı. Fakat Hasan Rıza Paşa'nın etkisi altındaydı. Rauf Paşa sadrazam olduktan sonra bütün iş Hasan Rıza Paşa ve adamlarının eline kalmıştı. Çünkü Rauf Paşa da onun sözünden çıkmazdı.²⁸⁰ Hüsrev Paşa grubunun sarayla işbirliğini Damat Halil Rifat Paşa sağlamaktaydı. Aynı işbirliği Damat Mehmet Ali Paşa tarafından da sağlanmıştı. Böylelikle grubun devamı sağlandı.²⁸¹

Rıza Paşa'nın Mehmet Ali Paşa'ya etkisi dolayısıyla Hüsrev Paşa'dan sonra devlet yönetiminde Seraskerlik Makamı'nın etkisi Rıza Paşa tarafından sağlanmaya başladı. Aslında makamlardan çok kişiler etkili olmaktaydı. Çünkü işler sistematik olarak değil kişilerin becerileri ile yürütülmekteydi. Rıza Paşa, Seraskerin altında bulunmamak için Seraskerlik Makamı'nın kaldırılmasını sağlayarak bütün askeri konuların mercii olmayı başarmıştı. 1845 yılında Maliye Nazırı Safvet Paşa ile mülkiye kökenli olup yararlı işler yapmış olan başarılı valileri görevlerinden aldirarak mülki idareler konusunda hiçbir eğitim almamış bu konuda bir tecrübesi de olmamasına rağmen asker kişilerin vali olarak atanmasını sağlamıştı. Böylece onlardan boşalan askeri makamlara da yine kendi adamlarını yerleştirmişti.²⁸²

1282/1863 yılında Hüseyin Avni Paşa Serasker Kaymakamı olmuştu. Bundan önce de Dar-ı Şura-yı Askeri'nin başkanı idi.²⁸³ Mehmet Fuad Paşa'nın Sadaretle Seraskerliği birlikte yürüttüğü 1863-1866 yıllarında Hüseyin Avni Paşa gizli gizli kendi taraftarlarını çoğaltmaktaydı.²⁸⁴ Zaman

²⁷⁹ Lütfi, a.g.e. c.VI, s.1072; Engelhardt. a.g.e. s.50.

²⁸⁰ Cevdet Paşa, **Tezakir c.I**, Hazırlayan: Cavit Baysun, Ankara: TTK,1991, s.9. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın sadrazamlıkları: 1815-1818, 1833-1839, 1840-1841(6 ay),1842-1846, 1852 yılında bir ay sadrazamlık yapmıştır.(Bkz. Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi c.VIII**, İstanbul: Ötüken Yay., 1983, s.444.)

²⁸¹ Shaw, a.g.e. s.103.

²⁸² Lütfi, a.g.e. c.VII, s.1137,1145,146; Lütfi, a.g.e. c.VIII, s.1190.

²⁸³ Lütfi, a.g.e. c.X, s.117.

²⁸⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **Maruzat**, Yayına hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Çağrı Yay., 1980, s.202. Hüseyin Avni Paşa'nın nüfuzu için Bkz. Cevdet, **Maruzat**, s.215 vd.; Cevdet,

içinde devlet yönetimindeki etkisi de artan Hüseyin Avni Paşa 1869-1871 yıllarında Seraskerlik yaptı. 1873 şubatında tekrar serasker oldu. Bu görevi sürdürürken 15 Şubat 1875 tarihinde Seraskerlik ile birlikte Nisan 1875'e kadar Sadrazamlık görevini de birlikte yürüttü. Dört aylık bir aradan sonra 1875 yılında tekrar Seraskerlik Makamı'na getirildi ve Haziran 1876'ya kadar bu görevi sürdürdü.²⁸⁵ Hüseyin Avni Paşa'nın devlet yönetimindeki etkisi Padişah değiştirecek dereceye ulaşmıştı. Sultan Abdülaziz'i tahttan indirilip yerine V. Murat'ın getirilmesini o sağlamıştı.²⁸⁶

Yeniçeri Ocağı kaldırılarak asker siyasi parti gibi rol oynayan bir unsur olmaktan çıkarılmış, Yeni oluşan merkezî devlet yapısı içinde padişah kontrolü eline almıştı. Fakat Seraskerlik Makamı aynı zamanda savaş bakanlığı görevi de yapmakta ve kabine de yer almaktaydı. Bu dönemde yapılan düzenlemelerin yetki alanlarına getirdiği değişikliklerle askerin sivil yönetimdeki etkisi azaltılmaya çalışılsa da Seraskerlik Makamı siyasetin bizzat içerisinde ve son derece etkili bir konumdaydı.

2.3. Serasker'in Görev ve Sorumluluklarındaki Değişiklikler

Seraskerlik Makamı Tanzimat Dönemi'nde yapılan düzenlemelerle polis, yangın, zabıta gibi askerlik dışındaki görevleri zaman içinde ayrılarak sadece askeri yetkileri olan bir kurum olma yolunda gelişmeler göstermiştir. Fakat Seraskerlik Makamı askeri bir makam olmakla birlikte aynı zamanda siyasi bir makamdı.

Yapılan düzenlemeler ve yeni oluşturulan kurumlarla sadece askeri bir kurum haline getirilmeye çalışılan Seraskerlik Makamı 1843 yılında dokuz ay kadar bir süre kaldırılmıştı. Mabeyn-i Hümayun Müşiri Hasan Rıza Paşa 1257/1841 yılı sonlarında Asakir-i Hassa Müşiri olunca bir aralık Hassa Ordusu'nun yönetimi Seraskerlik Makamı'ndan ayrıldı. Bu sırada Mustafa Nuri Paşa Seraskerdi. 1843 ocağında Mustafa Nuri Paşa azledilerek Seraskerlik kaldırıldı. Darbhor Reşid Paşa bu boşluğu doldurmak üzere

Tezakir IV, s.123 vd.; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar c.I*, İstanbul: Dergah Yay, 1982, s.483 vd..

²⁸⁵ Öztuna, *a.g.e. c.VII*, s.445; Öztuna, *a.g.e. c.IX*, s.453

²⁸⁶ İnal, *a.g.e. c.I*, s. 507 vd.

Asakir-i Nizamiye Müşiri ve İstanbul Muhafızı olarak atandı.²⁸⁷ Bu durum üzerine gerek kalmadığı gerekçesiyle Asakir-i Muntazama Müsteşarlığı da kaldırıldı.²⁸⁸ İşlerin tek elden çıkması için bir hatt-ı hümayun ile Hassa Müşirliği bütün askeri işlerin mercii kabul edildi. 11 Şaban 1259/6 Eylül 1843 Çarşamba günü yapılan bir törenle askeri düzenlemeler ilan edildi. 16 Eylül 1843'te askeri düzenlemelerdeki başarısı dolayısıyla Hassa Müşiri Hasan Rıza Paşa'ya hatt-ı hümayun ile Serasker unvanı verildi.²⁸⁹ Böylece dokuz aylık bir aralıktan sonra Seraskerlik Makamı yeniden eski yerini almıştı. Fakat bu arada Seraskerlik Makamı'nın görevleri Hassa Müşiri Hasan Rıza Paşa'nın maiyyetinde Asakir-i Nizamiye Müşiri tarafından yerine getirilmişti.

2.3.1. Tanzimat Dönemi'nde Masarifat Nezareti

1827'de ordunun para sorunlarını düzene sokmak için kurulan Mukataat Nezareti 1829'da mukataat ve masarifat nezaretleri olarak ikiye ayrılmış ve 1839'da bazı görevler Seraskerlik Makamı'na havale edilerek Masarifat Nezareti kaldırılmıştı. Maliye Nezareti'nde yapılan düzenlemeler sonunda 31 Temmuz 1840 yılında askerlerin zahire ve erzak ambarları ve bunlara ait işler 29 Ağustos 1840'da da elbise ve dikimhane ambarları Maliye Nezareti'nin yönetimi altına girmişti. Fakat Seraskerlik emrindeyken görevli olan elbise ve dikimhane memur ve katipleri konuya vakıf oldukları için değiştirilmemişti. Maliye Nezareti'ndeki işlerin çokluğu ve askerlerin elbise, tayinat gibi giderlerinin çokluğu ve konunun önemi dolayısıyla 14 Muharrem 1257/8 Mart 1841'de Masarifat Nezareti tekrar kuruldu. Düzenlemelerden sonuç alınamayınca yeniden düzenlenerek nezaret bağımsız hale getirildi. 1842'de hesaplarının kontrolü için Masarifat Nezareti Muhasebeciliği de kurulmuştu.²⁹⁰ Fakat yeni bir düzenleme ile kaldırılarak askeri levazımata satın alınması ve üretilmesi serasker gözetiminde Dar-ı Şura-yı Askeri'nin

²⁸⁷.Lütfi, **a.g.e. c.VII** s.1137,1145. Lütfi Efendi'ye göre Rıza Paşa Seraskerin altında bulunmamak ve Mabeyn-i Hümayun Müşirliği'ni de bırakmamak için bu tevcihatı yaptırmıştır. Darbhor Reşid Paşa Hasan Rıza Paşa'nın adamlarındandı.(Bkz. Cevdet, **Tezahir c.I**, s.10.) 1257 yılı 23 Şubat 1841-13 Şubat 1841 tarihleri arasındadır.

²⁸⁸ Lütfi, **a.g.e. c.VII** s.1141.

²⁸⁹ Lütfi, **a.g.e. c.VII** s.1146 vd.

²⁹⁰ Akyıldız, **a.g.e.** s.124 vd.

marifetiyle yürütülmesine karar verildi.²⁹¹ Nezaretin kayıtları 13 Mart 1844'te Nizamiye Muhasebecisi'ne nakledildi. Hesapların kontrolü Maliye Nezareti'nde olacaktı. Rasih Efendi Asakir-i Mansure Muhasebeciliği'ne atanarak nezaretin hesaplarını kontrol etmekle görevlendirildi. Dar-ı Şura-yı Askeri tüccarlardan fiyat teklif mektubu alarak ihale yoluyla elbise ve erzak sağlıyordu. Bunun için tüccarlardan numune de isteniyordu.

Gördüğü işler Seraskerlik Makamı'na aktarılan Masarifat Nezareti masarifat, eğitim, askeri düzenlemeler ve yazışmaların tek elden idaresinin zorluğu nedeniyle Serasker'in maiyyetinde ve Maliye Nezareti'nin gözetiminde Bab-ı Seraskeri'de çalışmak üzere 1846'da yeniden kuruldu. Kuruluş amacı askeri ihtiyaçların en iyi şekilde düzenlenmesi ve harcamalarda israf ve telef olmasını önlemek idi. Nezaretin alacağı eşyanın cinsi ve fiyatı, örnekleri ve bütün işlemler Dar-ı Şura-yı Askeri'nin onayından geçmek zorundaydı. Masarifat Nazırı, Dar-ı Şura-yı Askeri'nin doğal üyesiydi.²⁹² 1278/1861-1862 yılında gördüğü işler Serasker Müsteşarı'na devredilerek Masarifat Nezareti kaldırıldı.²⁹³

13 Şevval 1255/20 Aralık 1839'da Ağnam Müdürlüğü de memur ve evraklarıyla beraber Seraskerlik'e nakledilmişti. 13 Rebiülevvel 1256/16 Mayıs 1840'ta daha çok ilgili olduğu düşüncesiyle Serasker'in maiyyetinden alınarak gelirleri maliye hazinesine verilmek ve 1257/1841 yılından geçerli olmak üzere Ticaret Nezareti'ne bağlandı²⁹⁴

2.3.2. Zaptiye Nezareti'nin Kurulması

İstanbul'un güvenliği, polis sisteminin devamı ve geliştirilmesi Serasker'in başlıca görevleri arasındaydı. Osmanlı Devleti'nin gittikçe merkezileşen yapısı içinde güvenlik işlerinin önemi artmaktaydı. 1843 askeri

²⁹¹ Lütfi, **a.g.e. c.VII** s.1160

²⁹² Akyıldız, **a.g.e.** s.125 vd.

²⁹³ Lütfi, **a.g.e. c.X**, s.25

²⁹⁴ Akyıldız, **a.g.e.** s.124,133,134 Ağnam kelimesi Arapça koyun anlamına gelen ganem kelimesinin çoğuludur. Hayvanlardan alınan vergi anlamında kullanılmıştır. Ondalık olarak Rumeli'deki hayvanlardan alınırdı. Yeniçerilerle birlikte tımarların da kaldırılmasıyla yeni askeri teşkilatın et tayini ve diğer masraflarına harcanmak üzere tahsis edilmişti. (Pakalın, **a.g.e. c.I**, s.25)

düzenlemelerinde iç güvenlik konusu önemle ele alınmıştı. Bu amaçla Zabtiye teşkilatının kurulması konusu şubat 1844'te görüşülmüştü. Belli noktalarda karakollar kurulması ve halkın toplu olarak bulunduğu yerlerde güvenlik önlemlerinin artırılması kararlaştırılmıştı.²⁹⁵ 8 Haziran 1844'te ise Zaptiye Teşkilatı'nın kurulduğu resmen ilan edilmişti. Tımar toprakları da kurallar çerçevesinde bu teşkilata devredildi.²⁹⁶ 1262/1846 yılında iç güvenlik görevi Seraskerlik'ten ayrılarak muavini ve meclisi ile birlikte kurulan Zaptiye Müşiriyeti'ne verildi.²⁹⁷ Asıl görevi iç güvenliği sağlamak olan Zaptiye Teşkilatı valilerin yönetiminde olması dolayısıyla polis niteliği taşımakla birlikte işleyişi jandarmaya benzemekte ve zaptiye erleri resmen asker sayılmaktaydı. Bu yüzden hem jandarma ve hem de polis görevini birlikte yürütmekteydiler.²⁹⁸

Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan önce İstanbul Ağası'na ait görevler 1242/1827 tarihli nizamnameyle kurulan İhtisab Nezareti'ne aktarılmıştı. Sonradan nezaretin görevleri kısmen Maliye Nezareti'ne ve kısmen Seraskerlik'e verilerek²⁹⁹ 1257/1841 yılında Seraskerliğe bağlanmıştı.³⁰⁰ Serasker maiyyetindeki İhtisab Nezareti'nin görevleri de artık Zabtiye Müşiriyeti'nin görevi olmuştu.³⁰¹

1267/1852 yılında Zabtiye Müşiri Mehmed Paşa, Sayda Valiliği'ne atanınca bu görev tekrar Seraskerlik Makamı'na verilerek bir süre kaymakamlıkla yönetildi. Bu göreve de Ferik Abdülhalim Paşa getirilmişti. Çok geçmeden tekrar Zaptiye Müşirliği kurulmuştu. 1270/1854 yılında

²⁹⁵ "Ayniyat; 384, s.5-8" Çadircı, **I. Seminer**, s.98.

²⁹⁶ " Musa Çadircı, Osmanlı Türkiyesi Yönetiminde Yenilikler 1826-1856 (Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara,1979)" Çadircı, **I. Seminer** s.98.

²⁹⁷ Lütfi, **a.g.e. c.VIII**, s.1214; Lewis, **El Vol I**, s. 838; Bernard Lewis, **El Vol. II**, 1965, s.74.

²⁹⁸ Çadircı, **I. Seminer** s.98.

²⁹⁹ Ergin, **a.g.e. c.III**, s.1499.

³⁰⁰ Lütfi, **a.g.e. c.VI**, s.1101.

³⁰¹ Ergin, **a.g.e. c.III**, s.1499. 1267/1852 yılına kadar olan devlet salnamelerinde İhtisab Nazırı görülmektedir. 1267'de İhtisab Nezareti'nin yaptığı işler Zabtiye Müşiriyeti'ne devredilmişti. Fakat 1268'de padişah iradesiyle tekrar kurulmuştu.(Ergin, **a.g.e. c.II**, s.893) 1271/1855'te İhtisab Nazırı Vükela-yı Saltanat ve Aza-yı Meclis-i Mahsusa arasında görülmektedir. Fakat 1272/1856 ve 1273/1857 salnamelerinde görülmemektedir. (sene 1263'ten 1273'e kadar **SDAO**).

Zabtiye Müşiriyeti yine Serasker'den bağımsızdı. Bir aralık müşiriyet ünvanı nezarete dönüştürüldü ve 1288/1871'de tekrar kuruldu.³⁰²

Daha önce İstanbul'un yangına karşı korunmasından da Serasker sorumlu idi. 1846'da Zabtiye Müşiriyeti'nin kurulması 1868'de belediye dairelerinin açılmasıyla birlikte Zabtiye Müşiriyeti ve Şehremaneti bünyesinde de yangın teşkilatları kurulmaya başlandı. 16 Muharrem 1286/28 Nisan 1869 tarihli İstanbul'un zabıta, mülkiye ve adliye işlerini açıklayan nizamnameden anlaşıldığına göre yangınla görevli tek daire Zabtiye Müşiriyeti idi.³⁰³

2.4. Bab-ı Seraskeri'nin Teşkilat Yapısı

1846 yılında doğrudan doğruya Serasker Paşa'nın maiyeti tablo 4'de gösterilmiştir. Serasker Paşa'nın genel sekreterliğini yapan bir Mektubi, Yoklama, Nizamiye, Muhasebe, Jurnal, Ruznamçe³⁰⁴ ve Vezne kalemleri kurulmuştu. Yoklama kalemi, subay ve erlerin künyeleriyle diğer konuların yazılması, korunması ve saklanmasını sağlıyordu.³⁰⁵ Bölüklerden gelen yoklamalar her ayın son günü alay katına sunulur; alay katıda aynı gün bu tabur jurnallerini özetleyerek Seraskerlik katına sunardı.³⁰⁶ Bab-ı Seraskeri de II. Mahmut Dönemi'nde Tercüme Odası kurulmuştu. Diğer vezirler gibi Serasker'in de bir müsteşarı bulunmaktaydı.³⁰⁷

³⁰² Ergin, **a.g.e. c.II.**, s.893. Lewis, Zabtiye Müşiriyeti'nin 1870'de Zabtiye Nezareti'ne (bakanlığa) dönüştüğünü belirtmektedir. (Lewis, **EI Vol. II**, s.74) Fakat bu olay 1852'de görevlerinin Serasker'e verilmesinden bir süre sonra tekrar ihdası sırasında kısa süren bir nezaret dönemi olmalıdır. Çünkü 1847 yılında Zabtiye Nazırı, Meclis-i Has üyelerinden biri idi. Yani kabine üyesiydi. 1268/1853'e kadar olan salnamelerde de bu üyelik devam etti. (Sene 1263'ten 1268'e kadar **SDAO**). 1270-1273/1854-1857 salnamelerinde Zabtiye Müşiri ünvanıyla Vükela-yı saltanat üyeleri arasında yer almaktaydı. (Sene 1270'ten 1273'e kadar **SDAO**)

³⁰³ Ergin, **a.g.e. c.II.**, s.1094,1125.

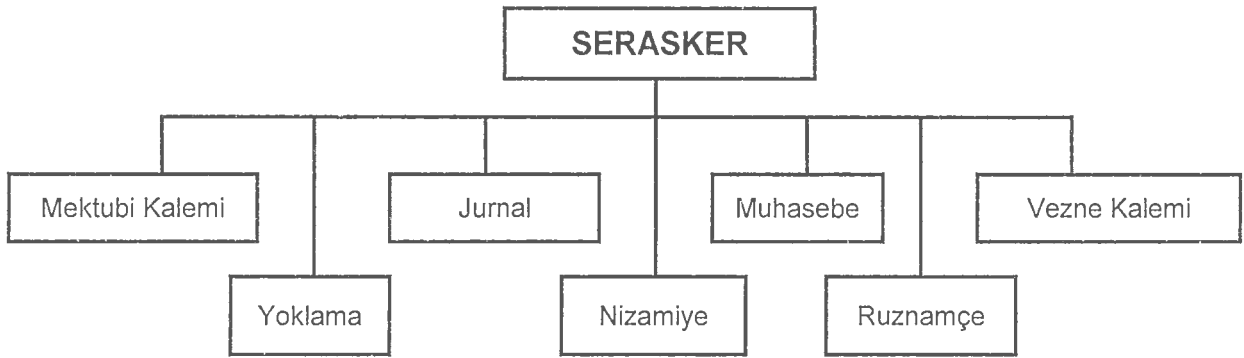
³⁰⁴ Ruznamçe, günlük gelir ve masrafın yahut olayların tutulduğu deftere verilen addır. (Pakalın, **a.g.e. c.III**, s.60.

³⁰⁵ Hün; **a.g.e.** s.25; Mahmut Şevket Paşa, **a.g.e. c.II**, s.17.

³⁰⁶ "Ahmat Muhtar,Idare ve Muhasebe-i Askeriye Nizamnamesi, 1892, s.118." Alp mansü, Hünoğlu ve Özen, **a.g.e.**, s.241.

³⁰⁷ Lütfi, **a.g.e. c.VI**. s.1104

Tablo 4. 1846 'da Doğrudan Doğruya Serasker Paşa'nın Maiyeti

Bab-ı Seraskeri Teşkilatı 1861 yılında Serasker Namık Paşa tarafından yapılmıştı.³⁰⁸ 19 Cemazielahir 1278/22 Aralık 1861'de sadrazam Mehmet Fuat Paşa istifa ettikten sonra 24 Şaban 1279/13 Şubat 1863'de serasker olarak atandı. Sultan Abdülaziz ile birlikte gittiği Mısır seyahatinde padişahın kendi hakkındaki olumsuz düşüncelerini değiştirmeyi başardı. Mısır gezisi dönüşünde 15 Zilhicce 1279/2 Haziran 1863'de seraskerlik görevi üzerinde kalmak üzere sadrazam olarak atandı.³⁰⁹ Fuat Paşa'nın sadrazamlık görevini aksatmadan seraskerlik görevini yürütebilmesi için Seraskerlik Makamı'nın genel sevk ve idaresi Fuat Paşa'da olmak üzere günlük işlerin yürütülebilmesi için "Harbiye Nezareti" kuruldu. Bu sadece Fuat Paşa'nın şahsına özel durum olduğundan Harbiye Nezareti bir makam ve görev olarak teşkilatlandırılmadı.³¹⁰

Osmanlı Devleti'ne ait devlet salnameleri ile askeri salnameler incelendiğinde Bab-ı Seraskeri'de görev yapanlar rütbeleriyle birlikte görülmektedir.³¹¹ Salnameler Bab-ı Seraskeri'de işlerin daha çok Dar-ı Şura-

³⁰⁸Hün; a.g.e. s.28; İşkora, **Kurmaylık**. s.10. Namık Paşa'nın Seraskerlik tarihi bu kaynaklarda 1960 olarak belirtilmektedir. Fakat Namık Paşa, 21 Zilhicce 1277/1 Temmuz 1861'de Serasker olarak atanmıştı ("BVA.İ:D: 31795" Sinaplı, a.g.e. s.188.)

³⁰⁹ İnal, a.g.e.c.I, s.165,169-171

³¹⁰ Karal,a.g.e c.VII, s.141-142.

³¹¹ Salnamelerde kurumun yapısından çok öncelikle kişiler ön planda tutulduğundan bu dönemdeki salnamelerde hangi kalemin nereye bağlı olduğu net olarak anlaşılmamaktadır. Örneğin;1282/1865 askeri salnamesinde Aklam-ı Harbiye Memurları başlığı altında Dar-ı Şura-yı Askeri Harbiye Dairesi başlığı yer almakta ve ardından Dar-ı Şura-yı Askeri'deki diğer dairelere yer verilmektedir. 1283/1866 askeri salnamesinde Aklam-ı Harbiye Memurları başlığı altında 1846'da doğrudan doğruya Serasker Paşa'nın maiyyetinde bulunan

yı Askeri tarafından yürütüldüğü izlenimini uyandırmaktadır. Nitekim 1869 düzenlemelerinden sonra Serasker'in orduyu Dar-ı Şura-yı Askeri ile yöneteceği belirtilmişti.³¹² 1282-1287/1865-1870 yılları arasında salnamelere göre Bab-ı Seraskeri'de kalemiye sınıfından sivil memurların görev yaptığı kalem veya oda adı ile şu birimler bulunmaktaydı:³¹³

Mektubi Odası: Burası genel sekreterlik görevi görmekteydi. 1282/1865 yılında bu birimde ula sınıf-ı evveli rütbesinde Mektubi-i Seraskeri ya da Mektupçu ve ula sınıf-ı sanisi rütbesinde bir yardımcısı ile Serasker müsteşar yardımcısı yer almaktaydı. Ayrıca bu birimin bir de müdürü vardı. bir mukabelecî,³¹⁴ bir defterci ve çeşitli rütbelerde hulefadan³¹⁵ on kişi ile altı ordu için birer mümeyyiz³¹⁶ olmak üzere toplam 22 kişi bulunmaktaydı. Diğer yıllarda da bu sayı 25 kişi civarında idi. 1287 salnamesinde mukabelecî, defterci ve hulefadan kimse görülüyor.³¹⁷ 1291/1874 yılında ordu mümeyyizleri kaldırılıp dört mümeyyiz bırakılmıştı. 1876'da mümeyyiz sayısı üçtü.³¹⁸

kalemlerin adı görülmektedir. 1289/1872 ve 1293/1876 devlet salnamelerinde Bab-ı Seraskeri Zabitan-ı Aklamı başlığı altında Dar-ı Şura-yı Askeri'deki birimlerin neler olduğu açıkça belirtilmiştir. Bunun dışındakilerle askeri salnamelerde Aklam-ı Harbiye Memurları başlığı altında verilen kalemler ile diğer bazıları uygunluk göstermektedir. Uygunluk gösterenler Serasker Paşa'nın Maiyyetindeki birimler olarak değerlendirilmiştir.

³¹² Şirin, a.g.e., s.68.

³¹³ **Salname-i Askeri**, sene 1282,1283,1286,1287; **SDAO**, sene 1289.

³¹⁴ Mukabelecî, askerlik işlerinde yoklama işlemlerini yapan memurun adıdır. Devlet dairelerinde beyaza çekilen kağıtları müsveddeleriyle karşılıklı okuyan memurlar için de kullanılmıştır. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra süvari ve piyade yetiştirmek için görevlendirilen yerlerdeki süvari ve piyadelerin taksimatını, adlarını, ölüm, azil, nasıp, veraset gibi işlemlerini kayıt ve takip eden, miraslarını deftere tespit eden kalemlere de mukabele-i piyade ve mukabele-i süvari derlerdi. (Pakalın, a.g.e. c.II, s.874 vd.)

³¹⁵ Hulefa, kalem katipleri için kullanılan bir deyimdir. (Pakalın, a.g.e. c.I, s.853)

³¹⁶ Mümeyyizler, müsevvidler tarafında müsvedde olarak yazılanları tashih eden katiplerdir (Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**,).

³¹⁷ 1287'den sonraki salnamelerde hulefadan hiç kimsenin adı bulunmadığından bun tarihten sonraki salnamelerde hulefalara yer verilmediği sonucu da çıkarılabilir. Bu nedenle bu kişilerin hala bu birimde görev yapmış olmaları muhtemeldir.

³¹⁸ **Salname-i Askeri**, sene 1282,1287,1291,1293.

Nizamiye Hazine Odası³¹⁹ :

- **Tahrirat Odası:** Yazı işlerinin görüldüğü bu birimde 1282/1865'de Saniye sınıfından bir müdür, bir mümeyyiz, hulefadan beş kişi ve çeşitli rütbelerden altı kişi daha görev yapmaktaydı. 1869'da da var olan bu birim 1287/1870 ve 1293/1876 da görülmemektedir.
- **Nizamiye Sergisi:** 1282/1865'de bir sergi halifesi, bir servezzan (başveznedar), bir sergi memuru ve ketebeden³²⁰ bir kişi. 1287/1870 askeri salnamesinde görülmeyen bu birim 1289/1872 devlet ve 1293/1876 askeri salnamelerinde görülmektedir. 1876'da bu birimin bir müdür, iki mümeyyiz, bir servezzan ve bir masraf veznedarı bulunmaktaydı.

Nizamiye Evrak Odası: 1283/1866'da bir müdür 1287/1870'de bir müdür ve bir de yardımcısı vardı. 1287/1870'den sonra Nizamiye Evrak Odası'nın kaldırılarak Bab-ı Seraskeri Evrak Odası adında bir birimin oluşturulduğu görülüyor. 1291/1874 yılından sonra Nizamiye Evrak Odası tekrar kurulmuştu.

Nizamiye Jurnal Odası: 1282/1865'te bir müdür, iki mümeyyiz ve bir mukayyid bulunuyordu.³²¹ Tanzimat Dönemi süresince genellikle bir müdür ve iki mümeyyiz görev yapmıştı.

Nizamiye Yoklama Odası: 1282/1865'te Bir müdür, dört mümeyyiz, dört görevli daha vardı.1283/1866'da bir mümeyyiz eksilmişti. Diğer yıllarda ise genellikle bir müdür ve iki mümeyyiz görev yapmaktaydı.

Redif Yoklaması: Rabia rütbesinde bir yoklamacı ve bazen de yanında bir mümeyyiz bulunmaktaydı.

³¹⁹ Nizamiye Hazinesi Odası 1287 askeri salnamesinde yer almaktadır. Fakat 1283'te Nizamiye Hazinesi Tahrirat Odası ve Nizamiye Hazinesi Sergi Odası (1282'de sadece Nizamiye Sergi Odası) adıyla yer almaktadır. Bu nedenle bunların Nizamiye Hazinesi'ne bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Nizamiye Hazinesi Ruznamçesi Odası'nın Ruznamçe Kalemî'ne de bağlı olabileceğinden buraya dahil edilmemiştir.

³²⁰ Ketebe deyimi, "yazdı" anlamına gelmekle birlikte küçük dereceli kalem katipleri için kullanılırdı. (Pakalın, a.g.e. c.II, s.251)

³²¹ Mukayyid, evrakı ya da yazılan kişilerin isimlerini deftere geçiren katibe verilen addır. (Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, s. Dersaadet: İkdam, 1317, s.1393)

Nizamiye Muhasebesi: Bir muhasebeci ve yardımcısı, iki ya da üç mümeyyiz ve ketebeden veya hulefadan üç kişi vardı. 1293/1876'da mümeyyiz sayısı dört idi.

Nizamiye Ruznamçesi: 1282/1865'de Ruznamçeci ile beraber yedi kişiden, sonraki yıllarda bir müdür ve iki mümeyyizden oluşmaktaydı.

1282/1865'de bir ruznamçeci, bir müdür ve ketebeden iki kişinin yanı sıra bir de Mübayyaa Ruznamçesi bulunmaktaydı. 1283/1866'da Nizamiye Ruznamçesi görülmeyip sadece dört kişinin görev yaptığı Mübayyaa Ruznamçesi görülmektedir. Diğer yıllara ait salnamelerde bir de Mübayyaa Ruznamçesi görülmemektedir.

Tercüme Odası: 1282/1865'te bir mümeyyizi ve bir memur, 1289/1872'ye kadar varlığını koruyan tercüme odası 1293/1876'dan itibaren salnamelerde görülmemektedir.

Nizamiye Katibi Odası: Nizamiye katibi, müdür ve hulefadan bir kişi. Bu oda 1282/1865 salnamesinde görülmekte ise de diğer salnamelerde ula sınıflı sanisi rütbesinde bir kişi Nizamiye Katibi sıfatıyla Bab-ı Seraskeri'de görev yapmaktaydı.

Menşe-i Küttab: 1287/1870 yılından itibaren bu adla bir oda daha görülmektedir. Katiplerin kaynağı, yani katip çıkaran, katip yetiştiren anlamına gelmektedir. Seraskerlik dairelerindeki kalemlere ve ordu merkezlerine memur yetiştirmek için kurulmuştu. Askeri ve mülki rüştiye mezunları alınır ve üç yıl eğitim görürdü. 9 Ağustos 1875'te "Menşe-i Küttab-ı Askeriye" adıyla anılan bu okulun öğretim sürelerini düzenlemek üzere hazırlanan on dört maddelik bir nizamnamesi yayınlandı.³²²

1291/1874 yılında Ebniye-i Askeriye Ruznamçe Odası açılmıştı. Sultan Abdülaziz'in son zamanlarında bunlara Nüfus-ı Umumiye Kalemi ile Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemleri de eklenmişti.

Tanzimat Dönemi sonunda 1876 yılında Bab-ı Seraskeri'deki kalemlerin son durumu Tablo 5.'te gösterilmiştir.³²³

³²² Yarar, a.g.e. s.361.

³²³ **Salname-i Askeri**, sene 1293, s.27-30. Bu salnameye göre İbrahim Derviş Paşa Serasker olarak görülüyor. İbrahim Derviş Paşa'nın Seraskerliği 20 Nisan 1876 ile 6 Mayıs 1876 tarihleri arasında 16 gün sürmüştü. Sultan Abdülaziz ise 30 Mayıs 1876'da ölmüştü.

Tablo 5. 1876 Yılında Bab-ı Seraskeri Görevlileri

GÖREVİ	ADI	RÜTBESİ
Serasker Müsteşarı	Ahmed Bey	Bala
Serasker Mektupçusu	Emin Bey	Ula Sınıf-ı Evveli
Nizamiye Muhasebecisi	Raşid Efendi	Ula Sınıf-ı Evveli
Müsteşar Yardımcısı	Sadık Efendi	Ula Sınıf-ı Sanisi
Sersaker Mektupçusu Yardımcısı	Şerafeddin Efendi	Ula Sınıf-ı Sanisi
Ordu-yu Hümayunlar Kapı Kethüdası	Nuri Bey	Ula Sınıf-ı Sanisi
Mektubi-i Seraskeri Kalemî		
Müdür	Muhtar Efendi	Mütemayiz ³²⁴
Müdür Yardımcısı	İhsan Efendi	Saniye
Mümeyyiz	Ahmed Bey	Saniye
Mümeyyiz	Emin Efendi	Saniye
Mümeyyiz	Hakkı Efendi	Saniye
Nizamiye Evrak Odası		
Müdür	Bedii Bey	Ula Sınıf-ı Evveli
Müdür Yardımcısı	Lebib Efendi	Saniye
Nizamiye Yoklama Odası		
Müdür	Raşid Efendi	Saniye
Mümeyyiz	Raif Efendi	Salise
Mümeyyiz	Hacı Hasan Efendi	
Nizamiye Jurnal Odası		
Müdür	Hacı Esad Efendi	Mütemayiz
Mümeyyiz	Rasim Efendi	Salise
Mümeyyiz	Hüsnü Efendi	Salise
Redif Yoklama Odası		
Müdür	Şakir Efendi	Mütemayiz
Mümeyyiz	Hasan Efendi	Rabia
Nizamiye Ruznamçe Odası		
Müdür	Ahmed Efendi	Mütemayiz
Mümeyyiz	Hacı Ömer Efendi	Salise
Mümeyyiz	Mustafa Efendi	

³²⁴ Mütemayiz Rütbesi saniye rütbesindekilerin çoğalmasıyla bu rütbe sahiplerinin ula rütbesine sahip olma istekleri üzerine ula ve saniye arasında saniye mütemayizi adıyla 1262/1845 yılında askeriden miralaya denk olan bu rütbe konuldu (Lütfi, a.g.e. c.VIII, s.1226.)

Nizamiye Muhasebe Odası		
Muhasebeci Yardımcısı	Halid Bey	Mütemayiz
Müdür	Mustafa Efendi	Mütemayiz
Mümeyyiz	Rıza Efendi	Salise
Mümeyyiz	Ahmed Bey	Salise
Mümeyyiz	Hüsnü Efendi	Salise
Mümeyyiz	Receb Efendi	Salise
Nizamiye Sergi Odası		
Müdür	Mustafa Efendi	Mütemayiz
Mümeyyiz	Ali Bey	
Mümeyyiz	Ahmed Bey	
Mümeyyiz	Hasan Ağa	Salise
Mümeyyiz	Kadri Efendi	Salise
Muvazene Odası		
Müdür	Cemal Bey	Mütemayiz
Mümeyyiz	İsmet Efendi	Salise
Mümeyyiz	Ahmed Bey	Salise
Nüfus-ı Umumiye Kalemi		
Müdür-i Evvel	İsmail Efendi	Salise
Müdür-i Sani	Ahmed Efendi	Saniye
Mümeyyiz	Nazif Bey	
Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi		
Müdür	Murad Efendi	Saniye
Menşe-i Küttab		
Müdür	Said Efendi	Saniye
Müdür Yardımcısı	Rıza Bey	Saniye
Mümeyyiz	Re'feti Efendi	Saniye
Komisyonların Yazı İşeriyle Görevli Olanlar		
Tahkik Komisyonu Serkatibi	Veysi Efendi	Salise
Nan-ı Aziz Komisyonu Mümeyyizi	Rıza Efendi	Salise
Tahsilat Komisyonu Mümeyyizi	Ahmed Bey	
Ebniye-i Askeriye Ruznamçe Odası		
Müdür	Arif Efendi	Salise
Mümeyyiz	Hacı Mehmed Efendi	Salise
Tahrirat Baş Katibi	Hacı İbrahim Efendi	Salise

Komisyonlar		
Tahkik Komisyonu		
	Abdi Paşa	Mirliva
	Tayyar Bey	Miralay
	İbrahim Hakkı Bey	Kaymakam
	Ali Fahri Efendi	Binbaşı
	Süleyman Efendi	Binbaşı
	Mehmet Ali Bey	Binbaşı
	Faik Bey	Binbaşı
	Mehmet Ağa	Sol Kolağası
	Salih Efendi	Tabur Katibi
	İsmail Ağa	Yüzbaşı
	Mehmet Ağa	Yüzbaşı
	Hüsnü Efendi	Yüzbaşı
Tahsilat Komisyonu		
	Yusuf Paşa	Mirliva
	Emin Bey	Miralay
	Mustafa Bey	Kaymakam
	Faik Bey	Kaymakam
	Galip Bey	Kaymakam
Nan-ı Aziz Komisyonu		
	Nuri Bey	Miralay
	Mahmut Bey	Miralay
	Mehmet Arif Efendi	Binbaşı
	Şahin Bey	Binbaşı
	Halil Efendi	Sağ Kolağası
	Mehmet Ali Ağa	Sol Kolağası
	Mahmut Efendi	Sol Kolağası
	Rıfat Efendi	Yüzbaşı
	Hacı Mustafa Ağa	Yüzbaşı
	Hafız Mehmet Efendi	Yüzbaşı
	Mustafa Ağa	Yüzbaşı
	Hasan Ağa	Yüzbaşı
Lahm Komisyonu		
	Arif Efendi	Binbaşı
	Sadık Ağa	Sağ Kolağası
	Veli Ağa	Sağ Kolağası
	Mehmet Cemal Efendi	Kol Yesar
	Arif Efendi	Yüzbaşı

	Ali Ağa	Mülazım-ı Sani Vekili
Ebniye-i Askeriye Komisyonu		
	Mahmut Paşa	Ferik
	Tahir Paşa	Mirliva
	Agah Bey	Miralay
	Mustafa Bey	Miralay
	Osman Muhtar Bey	Kaymakam
	Mehmet Efendi	Binbaşı
	İbrahim Edhem Efendi	Kol Yemin
	İsmet Efendi	Alay Katibi
	Yusuf Efendi	Kol Yesar
	Hacı Ahmet Efendi	Kol Yesar
	Raif Efendi	Kol Yesar
	Osman Nuri Efendi	Kol Yesar
	Hasan Rüşdi Efendi	Kol Yesar
	Abdülkadir Efendi	Yüzbaşı

2.5. Dar-ı Şura-yı Askeri

Tanzimat Fermanı'nda askeri konuların Bab-ı Seraskeri'de Dar-ı Şura-yı Askeri'de görüşülerek karara bağlanması ve bu prensibe bağlı kalınarak padişaha arz edilmesi öngörülmekteydi.³²⁵ Askeri suçluların sorgulamaları, mahkemeleri de burada görülür ve cezalandırılırdı.³²⁶ II. Mahmut Dönemi'nde kurulan bu meclis Bab-ı Seraskeri'deki ana karar ve nizamları belirleyen bir kurumdu.³²⁷ 1843 yılı askeri düzenleme usulünün sağlamaştırılması, daha önceden denenmiş kurallara göre düzenlenmesi görevi de Dar-ı Şura-yı Askeri'ye aitti. Haftanın iki günü bu görüşmeler için ayrıldı. Rıza Paşa, Meclis-i Vela azasından Nafiz Paşa ve sudur-ı ilmiyeden Arif Hikmet Bey ve ecille-i ricalden³²⁸ Şekip Efendi ve Akif Paşazade Nail Efendi ve İzzet Efendi

³²⁵ Lütfi, **a.g.e. c.VI.** s.1028; Kaynar, **a.g.e.** s.182.

³²⁶ Lütfi, **a.g.e. c.VI.** s.1116. 1842 yılında Sayda'ya gönderilmek üzere gemilere bindirilen redif askerleri isyana etmişlerdi. Bunların sorgulamaları ve muhakemeleri Dar-ı Şura-yı Askeri'de yapılmış ve cezalandırılmışlardı. (Lütfi, **a.g.e. c.VI.** s.1116)

³²⁷ Karabekir, **Almanlar**, s.79; Lütfi, **a.g.e. c.VII.** s.1145. 1843 yılında kurra usulünün uygulanmasıyla ilgili layiha ve nizamnameler Dar-ı Şura-yı Hassa'da hazırlanmıştı.(Lütfi, **a.g.e. c.VII.** s.1145.)

³²⁸ Ecille-i rical ya da ecille-i rical-i devlet deyimi ula sınıf-ı evveli rütbesine sahip olan kişi için kullanılırdı. (**Kamus-ı Türki**)

de bu görüşmeler için Dar-ı Şura'da görevlendirildiler.³²⁹ Askeri levazım maddelerinin satın alınması ve üretimi özel bir nezaret tarafından yürütülmekteydi. 1844 yılında bu işlemler Serasker nezaretinde ve Dar-ı Şura marifetiyle yürütülmesi kararlaştırıldı.³³⁰ 1846 yılında levazım ve askeri konulara ait işlerin sadece Seraskerlik Makamı'na olmayıp yine Dar-ı Şura marifetiyle yürütülmesi kararlaştırıldı.³³¹ Aynı yıl Dar-ı Şura-yı Askeri genişletilerek birisi askeri terbiye ve yönetim işlerine diğeri de askeri levazım işleri ile görevli olmak üzere iki kısma ayrıldı. Bu iki kısmın başına da Reis'ür-Rüesa (başkanlar başkanı) adıyla bir general (ferik) atandı.³³²

1263/1847 yılında Mekteb-i Harbiye Nazırı, Mekteb-i Harbiye Müdürü, Mekteb-i İdadi-i Harbiye Nazırı, Erkan-ı Harbiye Reisi ve Redif Feriki Dar-ı Şura-yı Askeri'nin üyesiydi. Bunlardan başka üyeler arasında iki general daha vardı. Ayrıca ula rütbesine sahip üç ve saniye rütbesinde bir olmak üzere kalemîye'den üç ve ilmiyeden bir üye bulunuyordu. Şura katibi ise saniye rütbesindeydi.³³³ 1280/1863 yılına kadar Erkan-ı Harbiye Reisi, Mekatib-i Askeriye Nazırı, Mühimmat-ı Hıyamiye Nazırı, İmalat Reisi bazı yıllar istisna olmak üzere meclisin üyeleri arasındaydı. Başkandan sonra en kıdemli üye daima ilmiye sınıfından general eşidi rütbeye sahip bir kişi oluyordu. 1268/1852 yılına kadar 12-15 kişi olan üye sayısı 1269/1853'dan itibaren 18-19 kişiye çıkmaktaydı. Bu sayı 1279/1862 yılında birden bire 11'e düşmüştü. 1275/1858'e kadar bir katibi olan Dar-ı Şura'da 1276/1859'dan itibaren iki sivil katip görevlendirilmişti. Üyeler genellikle asker ağırlıklı olmakla birlikte genellikle birbirine yakın sayıda idi. Yalnız 1263/1848'de 4 asker üyeye karşılık 9 sivil üye bulunmaktaydı.³³⁴

1865 yılında Dar-ı Şura-yı Askeri Harbiye, Nizam ve Levazım dairelerinden oluşmaktaydı. Harbiye Dairesi, kadrosu en geniş olan daire idi. Saniye rütbesinde bir serhalife ve başkatip, iki mümeyyiz, evrak okumak için iki kıraat memuru ve hulefadan beş kişi bu dairede görev yapmaktaydı.

³²⁹ Lütfi, **a.g.e. c.VII.** s.1177

³³⁰ Lütfi, **a.g.e. c.VII.** s.1160.

³³¹ Lütfi, **a.g.e. c.VIII.** s.1214.

³³² Mahmut Şevket Paşa, **a.g.e. c.II.** s. 17; Hün, **a.g.e.** s.26.

³³³ **SDAO**, sene 1263.

³³⁴ **SDAO**, sene 1263'ten 1280'e kadar..

Nizam ve Levazım dairelerinin de birer başkatibi ve muavinleriyle bunlardan daha düşük rütbede bu dairelerin müdürleri vardı. Hulefadan Nizam Dairesi'nde bir, Levazım dairesinde iki kişi görevliydi. Nizam dairesinin bir mümeyyizi, Levazım Dairesi'nin de bir kıraat memuru vardı. Bunlardan başka Evrak Odası'nda da iki müdür ile hulefadan bir kişi görev yapıyordu.³³⁵

Dar-ı Şura-yı Askeri'nin üye sayısı da 17 asker ve 5 sivil olmak üzere 22'ye çıkarılmıştı. Daha önceleri asker üyelerin hepsi general idi. Bu defa asker üyelerin altı tanesi geçici üye olmak üzere toplam dokuz kişisi albay rütbesindeydi. Bu dairelerin başkatipleri ile Nizam Dairesi'ne bağlı Muhakemat kısmının başkatibi Dar-ı Şura'da katip olarak görev yapıyorlardı. Bunun dışında katip bulunmuyordu.³³⁶

1283/1866 yılında Dar-ı Şura-yı Askeri'nin daireleri tekrar birleştirildi.³³⁷ Fakat nizamiye ve muhakemat konularına bakan görevliler yine vardı. Daha önce Nizam Dairesi'ne bağlı olan muhakemat işleri için Muhakemat Kalemî ile Nizamiye Kalemî bulunuyordu. Daireler kaldırılmasına rağmen bu dairelerin sorumluluk alanına giren konularla ilgili yazı işleri kalemîye sınıfı tarafından yapılmaktaydı. Diğer daireler kaldırılmasına rağmen Levazım Dairesi varlığını sürdürdü. Bu dairede biri başkan olmak üzere üç general ve iki albay bulunuyordu. Dairenin yazı işleriyle görevli bir müdür, katip ve muavin, bir mümeyyiz ve kıraat memuru ile hulefadan bir kişi vardı. Ayrıca saniye rütbesinde bir müdür ve bir ketebesî bulunan Levazım Ruznamçe Odası vardı. Ayrıca Dar-ı Şura Başkatibi'nden başka 14 kalemîye sınıfı mensubu görev yapmaktaydı. Nizamiye ve muhakemat kalemlerinde birer müdür ve mümeyyiz ile muhakemat kaleminde bir kıraat memuru, nizamiye kaleminde de hulefadan bir kişi görevliydi.³³⁸

Dar-ı Şura üyeleri 1283/1866'da 7 general, 3 albay, müftü ve yüksek rütbeli 2 sivil üye ile birlikte 13 kişiydi.³³⁹ Üyeler 1869'da 8 general 1 albay, müftü ve yüksek rütbeli bir sivil ile birlikte 11 kişiydiler.³⁴⁰

³³⁵ **Salname-i Askeri**, sene 1282, s.31 vd.

³³⁶ **Salname-i Askeri**,sene 1282, s.3 vd.

³³⁷ Lütfi, a.g.e. c.XI, s.51.

³³⁸ **Salname-i Askeri**,sene 1283, s.3,19,20.

³³⁹ **Salname-i Askeri**,sene 1283, s.3.

³⁴⁰ **Salname-i Askeri**,sene 1286, s.3

1869 yılındaki askeri düzenlemelerden sonra Dar-ı Şura'nın yapısında tekrar değişikliğe gidilerek eskisi gibi dairelere ayrıldı. Bunlar Nizamiye, Muhakemat ve Levazım daireleri idi. Dar-ı Şura-yı Askeri'nin 8 general, biri geçici olmak üzere 2 albay, müftü ve bir yüksek rütbeli toplam 14 sivil üyesi vardı. Bu üyeler adı geçen dairelerde görev almıyorlardı. Ferik rütbesinde bir generalin başkanlığını yaptığı bu dairelerin albay rütbesine sahip birkaç üyesi vardı.³⁴¹

1289/1872 yılında Dar-ı Şura-yı Askeri'nin Harbiye, Levazım, Nizam, Muhakemat, Sıhhiye ve Topçu dairelerine ayrılmıştı. Harbiye Dairesi'nin bir başkanı ve diğer dairelerin ise başkan vekilleri vardı ve hepsi general idi. Harbiye Dairesinin başkanı aynı zamanda Dar-ı Şura-yı Askeri'nin başkanı; diğerlerinin hepsi de başkan vekili idiler.³⁴² Üyeleri de genellikle general, kısmen de albaylardan oluşuyordu. Artık bu dairelerden başka Dar-ı Şura-yı Askeri adıyla ayrı bir meclis bulunmuyordu.³⁴³ 1876'da Dar-ı Şura'yı Askeri'nin bir başkanı vardı ve Harbiye Dairesi dahil bütün dairelerin başkanları değil başkan vekilleri vardı.³⁴⁴ Kısacası daha önceden tek bir meclis olan Dar-ı Şura'yı Askeri'nin adı geçen daireleri altı ayrı meclis halinde görevini sürdürüyordu. Üye sayısı 3 ile 10 kişi arasında değişen bu dairelerin tamamı bütün olarak değerlendirildiğinde üye sayısı otuzu geçmekteydi. Dar-ı Şura-yı Askeri'de 1289/1872'de 20 general, 12 Albay ve 3 sivil üye, 1291/1874'te 18'i general olmak üzere 30 asker ve 3 sivil üye, 1293/1876'da ise 24 general, 11 Albay ve 4 sivil üye vardı. Bu dairelerin bazılarında kalemiye ya da ilmiyeden bir üye olabilmekteydi.³⁴⁵

³⁴¹ **Salname-i Askeri**, sene 1287, s.3 vd.

³⁴² 1293/1876'dan 1297/1880'e kadar Dar-ı Şura-yı Askeri'nin bir başkanı ve Harbiye Dairesi dahil her dairenin başında başkan vekili sıfatıyla bir general vardı. (**Salname-i Askeri**, sene 1293, s.3; **SDAO**, sene 1293'ten sene 1297'e kadar).

³⁴³ **SDAO**, sene 1289, s.45- vd.

³⁴⁴ **SDAO**, sene 1293.

³⁴⁵ **SDAO**, sene 1289, 1293; **Salname-i Askeri**, sene 1291.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ

1. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ ASKERİ DÜZENLEMELERİ

1870-1871 Fransız-Alman Savaşı'nda Almanya savaş gücünü ispat etmişti ve politik açıdan daha az tehlikeli görünüyordu. Bu nedenle II. Abdülhamit Almanya'ya başvurma eğilimindeydi.³⁴⁶ Fakat bu sırada Fransız-Rus dostluğu zayıfladığından Rusya'ya karşı bir tedbir olarak Fransa ile yakınlaşmak için Fransa'dan bir askeri heyet istedi. Fakat Fransa bu teklifi kabul etmedi.³⁴⁷ Bunun üzerine Türk Ordusu'nu Alman örneğine göre teşkilatlandırmak üzere 1880 yılında Almanya'dan yardım istedi. Bismark güçlü bir Türkiye'nin Ruslara karşı kullanılabileceği düşüncesi ve Alman silah sanayiinin daha etkin olarak bölgeye sokulabileceği umuduyla bölgeye müdahaleye hazırды.³⁴⁸ Alman Büyükelçisi Radolin Almanya'dan Goltz Paşa'nın görev süresinin uzatılmasını isterken "von der Goltz'un burada kalması, Türk Ordusu üzerindeki etkimiz ve silah ihracatımızın davamı bakımından, şimdiye kadar olduğu gibi paha biçilmez bir kazanç olacaktır." diyordu.³⁴⁹ Bu dönemde Almanya'dan getirilen subaylar Osmanlı ordusunda görevler almış ve Osmanlı Ordusu'nun modernizasyonunda bu subaylardan yararlanılmıştı. Böylece Osmanlı Ordusu'nda Alman etkisi ağırlık kazandı ve bu Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar sürdü.

1880 yılında Almanya ile görüşmeler yapıldıktan İki yıl sonra Haziran 1882'de Kurmay Albay Kaehler, Piyade Yüzbaşı Kamphoevener, Süvari

³⁴⁶ Wallach, a.g.e. s.24.

³⁴⁷ Karal, a.g.e. c.VII, s.366; Çakın, a.g.e., s.211.

³⁴⁸ Wallach, a.g.e. s.24. Nitekim Osmanlı Ordusu'nun silahları Alman sanayiine dayandırıldı. I. Dünya Savaşı'nda da Osmanlı Devleti'ni Ruslara karşı kullanarak Almanya bu arzularını gerçekleştirmişti.

³⁴⁹ "Radolin'in Caprivi'ye 20.5.1893 tarihli yazısı, Dışişleri Politik Arşivi, Türkeri 139, Bd. 11,4311." Wallach, a.g.e. s.67.

Yüzbaşı Von Hobe ve Topçu Yüzbaşı Ristow'dan oluşan Alman Heyeti Osmanlı Ordusu'nda göreve başladı. Kaehler Ferik rütbesiyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nde ikinci başkan olarak görevlendirildi. Uzun yıllar Osmanlı Ordusu'nunda görev yapacak olan ünlü von der Goltz Paşa da 1883 yılında Türkiye'ye geldi.³⁵⁰ Bu heyetler çalışmalarında büyük güçlüklerle karşılaşılıyordu. Goltz Paşa bu engelleri şöyle ifade ediyor: "Uzman olmayan hastalık derecesinde kuşkulu bir hükümdar, ne dolaplar çevirecekleri düşünölemeyen bir saray klığı, çok karışık askeri yöntemler, dinsel önyargılar, ve yüz çeşit kişisel düşmanlıklar." Reform tasarılarının takıldığı komisyon ve kurulları da bu engellere dahil etmekteydi. Reform tasarıları da piyade dairesi, Harbiye Nezareti Konseyi, Reorganizasyon Komisyonu, Devlet Şurası ve Bakanlar Kurulu eleklarinden geçmesi gerekiyordu ve bir çoğu da bunlara takılıp kalmaktaydı.³⁵¹

1.1. 1296/1879 Yılı Askeri Düzenlemeleri

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, bazı başarılı direnişlere rağmen yüksek sevk ve idarenin yetersiz olduğunu, savaşın merkezden yönetiminin hatalara neden olduğunu ve özellikle subay ve erlerin eğitimdeki yetersizlikleri savaşın kaybedilmesine neden olmuştu. Askeri teşkilatın çağına uygun olmaması da önemli bir etkendi.³⁵² Bunun üzerine özel bir komisyon kurularak çağın gereklerine göre 1296/1879 yılında yeniden düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerle 4. Ordu merkezi Erzurum'dan Erzincan'a taşındı. Ordu sayısı değişmemekle birlikte ordu bölgelerinde bazı değişiklik yapıldı. Daha önce ordulara verildiği gibi alay, tugay ve tümenlere de numara verildi.

Kıtaların kuruluşunda önemli değişiklikler yapıldı. Sekizer bölükten oluşan piyade taburları dört bölüğe indirildi ve alaylar dört taburdan oluşturuldu. İki alay bir liva (tugay), iki liva bir fırka (tümen) sayıldı. Her tümene bağımsız bir nişancı taburu eklendi. Her ordu bölgesi iki nizamiye tümeninden kurulu idi. Kolordu kademesi de kabul edilerek iki tümeninden bir kolordu oluşturuldu.

³⁵⁰ Wallach, a.g.e. s.32,33,43; SDAO, sene 1300,1301. SDAO sene 1300'de Kaehler'in ismi Keyler olarak yer almaktadır.

³⁵¹ "Goltz'un 29.10.1886 tarihli raporu, Dışişleri Politik Arşivi, Gizli, Vol.1" Wallach, a.g.e. s.57.

³⁵² Çakın,a.g.e., s.211.

Redif taburlarının sayısı 240'dan 384'e çıkarıldı. Redif bölgeleri yeniden sınıflandırıldı. Her bölgede mukaddem ve tali olmak üzere iki redif taburu kuruldu. Gerekliğinde her odu bölgesinde rediften başka iki müstahfız tümeni oluşturmak da mümkündü. Bu duruma göre her ordu bölgesi ikişer tünden oluşan bir nizamiye, bir redif ve gerekliğinde bir de müstahfız kolordusundan oluşabilmekteydi. Devletin toplam askeri gücü, 7 nizamiye, 12 redif ve 6 müstahfız olmak üzere 25 kolorduya çıkarılmıştı. müstahfızlar da silah altına alındığında ordunun savaş durumundaki mevcudu yaklaşık 1.000.000 kadardı.

Askerlik hizmeti de eskisi gibi yirmi yıl olarak kabul edilmiş, fakat altı yıl olan muvazzaflık süresi piyade için üç, diğer sınıflar için dört yılının silah altında, kalan kısmının ihtiyat olarak geçirilmesine, rediflik süresinin de dört yıl mukaddem ve dört yıl tali olmak üzere sekiz yıla çıkarılmasına, müstahfızlık süresinin de sekiz yıldan altı yıla indirilmesine karar verildi.

Bu düzenlemelerde Dar-ı Şura-yı Askeri ile ordu meclisleri ve ordu muhasebecilikleri kaldırılarak her ordu bölgesinde bir Erkan-ı Harbiye ve bir de Levazım Dairesi kuruldu.³⁵³ Dar-ı Şura-yı Askeri kaldırıldıktan sonra Bab-ı Seraskeri adı Harbiye Nezareti olarak değiştirildiyse de 1884'te tekrar Bab-ı Seraskeri adı kullanılmaya başlandı³⁵⁴

1.2. 1303/1886 Yılı Askeri Düzenlemeleri

1885 yılında Kahler Paşa ölünce onun yerine Baron von der Goltz Paşa Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ikinci başkanı olarak atandı. Seferberlik, yığınak, hareket planları, harita çıkarma, ve kurmay subayların eğitimi Goltz Paş'nın görev alanına giriyordu.³⁵⁵ Kaehler Paşa altı nizamiye kolordusunu on ikiye çıkararak bir proje hazırlamıştı. Askeri düzenlemeyi tamamen değiştirmek istiyordu. Fakat Goltz Paşa eski düzenlemeyi koruyarak ıslahı gereken taraflarını değiştirmeyi daha uygun buldu.³⁵⁶ Altı yıllık bir çalışma sonunda yeni bir bölge taksimatı hazırlandı. Fakat yeniliklerin uygulanmasını

³⁵³ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.24-26.

³⁵⁴ Karal, a.g.e. c.VIII., s.353.

³⁵⁵ Wallach, a.g.e. s.52; Salname-i Askeri, sene R1308; SDAO, sene H1312,

³⁵⁶ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.28.

doğrudan doğruya Goltz Paşa'nın yönetmesine izin verilmedi. 1895 yılında görev süresi bitinceye kadar birlikler üzerinde resmi bir etkisi olmadı.³⁵⁷

26 Muharrem 1304/24 Ekim 1886 tarihli askeralma kanununa göre askerlik hizmeti yirmi yaş ile kırk yaş arasında altı yılı nizamiye, altı yılı redif ve sekiz yılı müstahfız olmak üzere yine yirmi yıl idi.³⁵⁸

Redif bölgeleri eşit olmadığından nüfus oranı bakımından bazı bölge halkı mağdur olmaktaydı. 25 Temmuz 1886'da yayınlanan bir emirle redif teşkilatında ve redif bölgelerinde değişiklikler yapıldı.³⁵⁹ Seferberlikte redif taburlarının en geç yedi gün içinde yığınak bölgelerine gönderilmesi hedeflenmişti. Bunun için redif teşkilatı bünyesinde bir kontrol mekanizması oluşturuldu.³⁶⁰ Toplanmayı hızlandırmak için tabur bölgeleri küçültüldü. Tabur toplanma merkezleri hareket yoluna yaklaştırılarak zaman kaybetmemek için mukaddem ve tali terimleri kaldırılarak redif sınıfı bir sınıf sayıldı.³⁶¹

Göçebe aşiretlerden "Hamidiye Süvari Alayları" adıyla birlikler oluşturuldu. Bir çoğunun başına aşiret reisleri kendilerine maaş bağlanmak suretiyle komutan tayin edilerek subay yapıldı. Amaç doğu Anadolu'da asayişin bozulmasına neden olan aşiretleri inzibat altına almak, Ermeniler'in uygunsuz hareketlerine karşı kullanmak ve savaş durumunda Rus ordusuna karşı koyabilmektir. Yabancı devletlerin aşiretleri devlete karşı kışkırtmalarının da bu şekilde engellenmesi de düşünülmüştü. Fakat bunlar asayişi sağlamak yerine zorbalıklarıyla asayişi olumsuz etkilediler.³⁶²

2. BAB-I SERASKERİ'NİN TEŞKİLATI

Abdülhamit Dönemi (1876-1908) başlarında Bab-ı Seraskeri'nin teşkilat yapısı değiştirilmemişti. 1876'da Harbiye, levazım, muhakemat, nizam, topçu ve sıhhiye dairelerinden oluşan Bab-ı Seraskeri teşkilatından 1877 yılından

³⁵⁷ Wallach, a.g.e. s.53.

³⁵⁸ "Asakir-i Şahane'nin Tertibat-ı Mütayemmene-i Cedideye Tefvikan Suret-i Ahzini Mübeyyin Kanunname-i Hümayun" Ayın, a.g.e., s.31.

³⁵⁹ Çakın, a.g.e., s.214.

³⁶⁰ Alpmansü, Hünoğlu ve Özen, a.g.e., s.244.

³⁶¹ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. c.II, s.29.

³⁶² Karal, a.g.e. c.VII., s.364.

İtibaren topçu dairesi çıkarılmıştı.³⁶³ 1296/1879 düzenlemelerinde ile birlikte Dar-ı Şura-yı Askeri kaldırıldı. Bab-ı Seraskeri adı da değiştirilerek Seraskerlik karargahı Harbiye Nezareti adı ile yeniden teşkilatlandırılarak Dar-ı Şura-yı Askeri'nin görevlerini de içine alacak şekilde genişletildi.³⁶⁴ Fakat Harbiye Nezareti teşkilatına ancak üç yıl sonra 1299/1881 yılında geçilebildi.³⁶⁵ 1884 yılında Harbiye Nezareti adı terk edilerek tekrar Bab-ı Seraskeri adı kullanıldı. Adı dışında teşkilatta bir değişiklik olmamıştı.³⁶⁶

Daire-i Askeriye yani Bab-ı Seraskeri Dairesi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, piyade, süvari, topçu, istihkam ve inşaat, sıhhiye, muhasebat-ı umumiye, levazimat-ı umumiye, muhakemat ve jandarma adıyla on daireye ayrılmıştı. Bunlardan başka doğrudan Serasker Paşa'ya bağlı bir de Seraskerlik Dairesi vardı.³⁶⁷

Bütün orduların emir ve komutası Umum Başkumandan nam ve unvanıyla padişaha aitti. Padişahın maiyetinde Teftiş-i Umumi-i Askeri Komisyon-ı Alisi ve Maiyyet-i Seniyye-i Mülükane Erkan-ı Harbiyesi adıyla bir meclis vardı. Osmanlı Devleti'nin askeri işleri Daire-i Seraskeri, Tophane-i Amire ve Bahriye-i Hümayun adıyla üç kurum tarafından yönetilmekteydi.³⁶⁸

2.1. Serasker Paşa'nın Görev ve Sorumlulukları

Kara kuvvetleri ile ilgili bütün konuların mercii olan Daire-i Seraskeri'nin başkanlığını yapan kişinin unvanı "Serasker Paşa" idi. Serasker Paşa bütün

³⁶³ SDAO, sene 1293 ve 1294.

³⁶⁴ Çadircı, 4. Seminer, s.39

³⁶⁵ SDAO, sene 1296 ve 1297. 1299 tarihli salnameye ulaşılamamıştır.

³⁶⁶ SDAO, sene 1299,1300,1301.

³⁶⁷ SDAO, sene,1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene R1308,1311,1324; Akçakoca, a.g.e., s.3.

³⁶⁸ Mehmed Rüşdi, a.g.e., s.11; Mehmet Akçakoca, "Mahmut Şevket Paşa'nın Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi Adlı Eserinin III. Cildi Tenkitli Metin Neşri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992) s.2. Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiyesi, 1890 yılında Yıldız'da Bab-ı Seraskeri'deki Erkan-ı Harbiye Dairesi'nden ayrı olarak kurulmuştu. Başlangıçta dört kurmay subaydan ibaret olan bu meclisin kadrosu sonraları başında bir müşirin bulunduğu çoğu general dokuz kişiye çıkmıştı. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin görev ve yetkilerini bölerek zayıflattığından gereksiz ve zararlı bir duruma geldi. Doğrudan başkomutana bağlı olduğundan daha nüfuzlu ve aktif idi. Bu nedenle de 1908'de Meşrutiyetin İlanı'nı müteakip kaldırıldı.(Çakın,a.g.e., s.304)

askeri sınıfların yönetiminden sorumlu olup hepsinin amiriydi. Sefer durumunda orduların genel idari işlemlerine nezaret etmek göreviydi. Askeri işlerin yönetiminden ve askeri bütçeden doğrudan doğruya padişaha karşı sorumluydu.³⁶⁹

Yönetimle ilgili askeri kanun ve nizam hükümlerinin muhafazası, hazarda ve seferde askerlik hizmeti ile mükellef olanların toplanması, sevk edilmesi, teçhizatlandırılması ve silahlandırılması, askeralma işlemleri, askeralma memurlarının ve yoklama merkezlerinin tayini, toplanan askerlerin ihtiyaca göre ordulara ve askeri sınıflara ayrılması ve askerlik mükellefiyeti ile ilgili işlemler Serasker Paşa'nın göreviydi.³⁷⁰

Askeri levazımataın sağlanması için gerekli masrafı tespit edip her sene askeri masraflarla ilgili bütçeyi düzenleyerek Meclis-i Vükela'ya arz edecekti. Bütçeye göre nizamiye hazinesi hesabına alınan meblağın dağıtımı, uygun şekilde harcanması kayıtları ve muhasebesinin tutulması Serasker Paşa'nın sorumluluğunda idi. Meclis-i Vükela tarafından askeri harcamalarla ilgili soruları Serasker Paşa cevaplamak durumundaydı.³⁷¹

Ordulardan başka kale ve istihkam olan bölgelerdeki emlak ve arazinin tasarrufu, askeri imalathaneler, levazım ambarları, hayvan çitlikleri, remontların, askeri okullar, askeri daire ve mekanlar ile seyyar olanlar dahil askeri hastanelerin idari yönden denetlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumluydu.³⁷²

Doğal olarak bütün ordular Serasker Paşanın sorumluluğu altındaydı. Askeri idareye ait kanun ve nizamların ordular tarafından uygulanmasına dikkat eder, kanun ve nizam hükümleri hakkında komutanlara doğrudan doğruya tebligatta bulunabilir ve emir verebilirdi.³⁷³

Askeri sınıflar dışında dışarıdan birinin askeri hizmete kabul edilmesi ve askeri hizmette çalışanlardan birine askeri hizmetten dolayı rütbe, nişan ve

³⁶⁹ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 11,12.

³⁷⁰ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 13,14.

³⁷¹ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 11-13,18.

³⁷² Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 13,14,16.

³⁷³ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 14.

madalya verilmesi için yapılacak müracaatları nizam hükümlerine göre kabul veya reddetmek Serasker Paşa'nın yetkisindeydi.³⁷⁴17

Emekli dul ve yetimler ile şehit ailelerine maaş tahsis işlemleri, askeri hizmette çalışan asker ve sivil emekli, dul ve yetimleri maaş sandıklarının yönetimi ve muhasebesi ve suistimali konuları Serasker Paşa'ya havale edilmişti.³⁷⁵

Her türlü askeri satın alma işlemlerinin nizamnamesine göre yürütülmesinden, gerektiğinde sürekli ya da geçici komisyonlar kurup başkan ve üyelerini seçerek bu işlemleri yürütmek; maaş, tayinat, kıyafet ve diğer levazımataın dağıtımı taksimi ve muhasebe işlemlerini sonuçlandırmak Serasker Paşa'nın göreviydi.³⁷⁶

2.1.1. Bab-ı Seraskeri Daireleri Üzerindeki Yetkileri

Bab-ı Seraskeri'deki bütün dairelerin idari yönden mercii Serasker Paşa idi. Kanun ve nizam hükmünde olmayan yalnız Seraskerlik Makamı'nın yetkisi dahilindeki askeri yönetim için usul kabul edilecek konularda gerekli kararname, beyanname ve emirnamelerin hazırlanmasına doğrudan doğruya yetkiliydi.

Makama bağlı daireler, idari birimler ve ordularda daire başkanları, şube müdür ve muavinleri, daire başkatipleri gibi görevlilerin astı konumundaki memur ve katipleri tüzüğüne uygun olarak seçmek ve uygulamak yetkisi dahilindeydi.³⁷⁷

Serasker Paşa, Bab-ı Seraskeri'deki daire ve şubelerde görülen işlerin özel kanun ve nizamlarına göre yürütülmesini sağlamak, onları denetlemek ve karşılaşılan sorunları çözmek için daire başkanları ile toplantılar yaparak çözüm yolları aramakla görevliydi. Serasker Paşa, dairelerin görüşlerine katılmadığı durumlarda dairelerden yazılan yazı ve takrirlerde düzeltmeler yapabilir ya da tamamen değiştirebilirdi. Fakat bu durumda Serasker Paşa

³⁷⁴ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 17.

³⁷⁵ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 16,17.

³⁷⁶ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 17.

³⁷⁷ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 12.

sorumluluğu kendi üzerine alarak bizzat kendisi imzalaması gerekmektedir.³⁷⁸

2.1.2. Padişah İradesi Gerektiren Konular

Bazı konuların padişaha arz edilerek irade çıkartılması gerekmektedir. Askeri işlerle ilgili gereken kanun ve nizamları hazırlanması, askeri birimlerin yönetim ve hesap işlerinin denetlenmesi için gönderilecek müfettişlerin seçimi Serasker Paşa'ya ait olmakla birlikte bunları padişaha arz ederek irade çıkartması gerekiyordu.

Rütbe terfi kanununa ve özel tüzüklerine uygun olarak müfettişlikler tarafından verilen cetvellere göre belirlenen terfi edecek bütün amir ve subayların yükseltilmeleri, açıkta kalan amir ve subayların boş yerlere yerleştirilmesi padişahın onayına tabii idi. Alay emini'nden aşağı rütbedekileri iradeye gerek duymadan Serasker Paşa yerleştirebilirdi. Nişanla ödüllendirilecek personelin mükafat takrirleri ordu komutanlıklarından ve müfettişliklerden, askeri dairelerde çalışan askeri ve sivil personel için de bağlı oldukları daire tarafından Serasker Paşa'ya ulaştırılırdı. Serasker Paşa da uygun gördüklerini padişaha arz ederek irade çıkartırdı. Divan-ı harb ve temyiz meclislerinin padişah onayı gerektiren hüküm mazbatalarını padişaha arz ederdi.

Seraskerlik Makamı'nda ve makama bağlı diğer daireler ve bunlara bağlı şubelerin birinci ve ikinci başkanları, müdür ve müdür yardımcıları, başkatipleri ile ordularda eşidi görevlerdeki memurların kanuna uygun olarak değiştirilmesi ve yerlerine atanacak personeli padişaha arz edilmesi Serasker Paşa'nın göreviydi.³⁷⁹ Padişah onayını aldıktan sonra bunların uygulanması ve uygulatılması yine Serasker Paşa tarafından yapılırdı.

2.2. Makam-ı Seraskeri Dairesi

1296/1879 düzenlemeleriyle Seraskerlik Makamı Harbiye Nezareti adını aldığından bu dairenin adı da Nezaret Dairesi olmuştu. Daha sonra Harbiye Nezareti kaldırılınca dairenin adı da Makam-ı Seraskeri Dairesi, Makam-ı

³⁷⁸ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 18.

³⁷⁹ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 14-15.

Vala-yı Seraskeri Dairesi ya da Daire-i Seraskeri olarak anılmaya başladı.³⁸⁰ Bu dairenin bir başkanı ve iki başkan yardımcısı vardı. Daireye bağlı üç şube vardı. Şubeler şunlardı.³⁸¹

1. Şube, Evrak Havalatı: Bu şube daire başkanı tarafından yönetilmekteydi. Seraskerlik Makamı'na hitaben gelen bütün evrak bu şubede açılarak ilgili oldukları dairelere havale edilirdi. Şifre ile gelen telgrafların şifreleri çözdürüldükten sonra dağıtımı yapılırdı. Açılan evrak arasında ilgili dairelere havale edilmeden önce Serasker Paşa'nın görmesi gerekenler varsa Serasker Paşa'ya gösterildikten sonra havale edilirdi. Üzerinde "hususî" veya "doğrudan doğruya taraf-ı Seraskeri'den açılacak" işareti olanlar açılmadan Seraskerlik Makamı'na sunulurdu.

Askeri hizmette çalışanlar veya askeri hizmetten emekliye ayrılanlar mülkiyede çalışmak istediklerinde müracaatları bu şube tarafından alınarak ilgili dairelere gönderilirdi.

2. Şube, Kayd ü Evrak : Bir müdürü ve bir de müdür yardımcısı olan bu şubenin Nizamiye Evrak Kalemi ya da Evrak Kalemi olarak da adlandırıldığı görülmektedir.³⁸² 1908 yılında bu şubede iki de mümeyyiz görev yapmaktaydı.³⁸³ Dairelere havale edilen evraka bu şube tarafından numara verilerek kayıt altına alındıktan sonra kapalı olarak ilgili dairelere götürülürdü. Gereken işlem yapıldıktan veya cevap yazıldıktan sonra evrak alınarak verilen cevabın durumu da kayıtlarına işaretlenerek dışarı gidecek işe gideceği yere bu şube tarafından ulaştırılırdı. Gerekliyse bu cevapları Serasker Paşa'ya imzalaması ya da mühürlemesi için götürmek de bu şubenin göreviydi. Dersaadet'teki dairelerden birine gidecek evrak özel vasıtalarla götürülürdü.

³⁸⁰ SDAO, sene 1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324; Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 11-18.

³⁸¹ SDAO, sene 1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324; Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 18-20.

³⁸² SDAO, sene 1301,1304, 1325; Salname-i Askeri, sene 1308.

³⁸³ Salname-i Askeri, sene 1324.

Doğrudan doğruya Serasker Paşa tarafından yazılan tezakir ve muharrerat da numara verilerek kayıt altına alınır ve gereken yerlere ulaştırılırdı.³⁸⁴

3. Şube, Mektupçuluk: Bu şubenin "Mektupçu" unvanıyla bir memuru ve bir de yardımcısı vardı. Bunun yanında şubede çalışan mümeyyizler de vardı. 1908 yılında Tercüme ve Şifre kalemlerinde çalışanların dışında on iki mümeyyiz görev yapmaktaydı.³⁸⁵ Dorudan doğruya Serasker tarafından yazılacak tezakir, muharrerat, telgrafname ve emirnameleri yazmak, önemli ve gizli haberleşmeyi sağlamak Mektupçu'nun göreviydi.

Dairelerden ya da Serasker tarafından yazılan şifreli telgrafnameleri şifrelemek ve şifreli gelen telgrafları çözmek bu şubenin göreviydi. Bu şubeye bağlı şifre kaleminde bir ya da iki yüksek rütbeli (ula veya ula sanisi) mümeyyiz çalışmaktaydı.³⁸⁶

Yabancı dilde gelen evrakı Türkçe'ye, yabancı ülkelere gidecek evrakı da yabancı dillere çevirmekle görevli Tercüme Odası bu şubeye bağlıydı. Tercüme Odası'nın da müdürü, mütercimi ve mümeyyizi vardı.³⁸⁷

2.3. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi

1296 düzenlemeleriyle birlikte Erkan-ı Harbiye Dairesi de geliştirildi ve şubelere ayrılarak dairenin görevlerini belirten bir nizamname yayınlandı. Bu nizamnameye göre Şube-i Mahsusa'dan başka altı şubeden oluşmaktaydı. Nizamnamede numaralarla anılmakta olan şubelere salnamelerde bazen isimler verildiği de görülmektedir.³⁸⁸ Birinci (genel başkan) ve İkinci başkanı olan daire nizamnamenin üçüncü maddesine göre doğrudan doğruya başkomutana yani padişaha bağlıydı. Fakat 1882'de Harbiye Nezareti,

³⁸⁴ Tezakir deyimi bir şehrin içindeki resmi daireler arasında alınıp verilen yazışmalar için, muharrerat ise genel olarak yazılmış şeyler, mektuplar ve evrak için kullanılırdı. (Kamus-ı Türki)

³⁸⁵ Salname-i Askeri, sene 1324.

³⁸⁶ SDAO, sene 1299,1300,1301,1325.

³⁸⁷ SDAO, sene 1299,1300,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

³⁸⁸ İşkora, Kurmaylık, s.13; SDAO, sene 1299,1301; Salname-i Askeri, sene 1308.

Seraskerlik Makamı'na çevrildiğinde bu daire de Serasker Paşa'ya bağlandı.³⁸⁹

Bir de başkatibi olan bu daireye bağlı şubelerin her biri ferik rütbesine sahip müdürleri vardı. Müdür ve muavinler refakatinde gerektiği kadar kurmay sınıfından ümera ve subaydan oluşan şubelerin yazı işlerinde çalışan ketebeler bulunmaktaydı.³⁹⁰ Beşinci ve Altıncı şubelerde diğer sınıflardan subay ve memurlar da görev yapmaktaydı. Bu şubeler şunlardı.³⁹¹

Şube-i Mahsusa: Genel başkan ve ikinci başkanın emrinde personel şubesi gibi çalışan bu şube kurmay heyeti memurlarının yoklama ve kayıt işlerine bakmaktaydı. Kurmay sınıfındaki ve Erkan-ı Harbiye'ye bağlı bütün ümera ve subaylarının nasıp ve terfi cetvelleri, sicilleri ile memurlarınki de dahil olmak üzere künye defterleri burada tutulmaktaydı. Ayrıca kurmaylık görevi dolayısıyla olağanüstü görevlere atananların şahsi işlerine bakmak da bu şubenin göreviydi. Dersaadet'te bulunup ödenekleri merkez icmaline dahil edilerek ödenecek olan kurmay ümera ve subaylarla refakat memurlarının maaş ve tayinat işlemlerine bakmaktaydı. Maaş ve tayinatları şube müdürü ile varsa birinci başkan yoksa ikinci başkana mühürleterek Harbiye Nezareti'ne sunardı.

Merkezde, ordu ve fırkalarda ve sair görevlerdeki bütün kurmaylar, ümera ve subayların her ay sonunda isim isim bir jurnali³⁹² düzenlenerek altıncı şube müdürü mühürledikten sonra genel başkan ya da olmadığı zaman ikinci başkan tarafından da mühürlendikten sonra Harbiye Nezareti'ne sunulurdu.

³⁸⁹ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Umumisinin ve Erkan-ı Harbiye Dairesi'nin Vezaif-i Dahiliyesi Nizamnamesi, 1296, s.2; Çakın, a.g.e. s.303,304; İşkora, Kurmaylık, s.13,14; Hün, a.g.e. s.80

³⁹⁰ Nizamnamede keleme miktarını gösteren bir zeyl olduğu belirtilmektedir. Fakat ulaştığımız nizamnamede bu zeyl bulunmamaktaydı.

³⁹¹ SDAO, sene 1299,1300,1301,1325; Salname-i Askeri, sene 1324. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Umumisinin ve Erkan-ı Harbiye Dairesi'nin Vezaif-i Dahiliyesi Nizamnamesi, s.2-20; Mehmed Rüşdi, a.g.e. s. 23-30. Dairenin dahili nizamnamesinde şubelerde müdür yardımcılarının olduğu da belirtilmektedir. Fakat salnamelerde müdürler belirtilmesine rağmen müdür yardımcılarının belirtilmemiş.

³⁹² Jurnal: 1. Bir memurun gözlemlerini beyan eden rapor. 2. Gizli araştırmayı açıklayan belge. (Bkz.Kamus-ı Türki)

Diğer şubelere ait konular dışında başkanlıktan doğrudan ya da cevaben yazılacak tezkere, muharrerat ve telgraflarla ilanları müsvedde olarak yazmak ve temize çekmek bu şubenin göreviydi. Yazılacak evrakın müsveddeleri başkan ya da olmadığı zaman ikinci başkanın tarifini göre kaleme alınan müsveddeler yine başkana imzalatıldıktan sonra temize çekilir ve yine bunlar da imzalatılarak ya da mühürlettirilerek gideceği yere gönderilirdi.

Erkan-ı Harbiye Genel Başkanlığı'na hitaben gelen, tezkire, muharrerat, telgraf, buyruldu ile daireye havale edilen her türlü evrakın giriş ve çıkış kayıtlarını tutmak için şubede bir de cetvel mukayyidi bulunmaktaydı. Evrakın özeti ve yazıldığı yerler cetvele kaydedilip numara verildikten sonra gönderilirdi. Defter mukayyidi refakatinde ketebeler bulunmaktaydı.

1. Şube, Tanzimat Şubesi: Nizamiye ve redif askerinin genel olarak hazırlanması, mevcut kuvvetler hakkında bilgi toplayarak orduların seferber hale geçirilmesinde gereken hizmetler ve bu hizmetler arasındaki organizasyonu sağlayarak en iyi sonucun alınabilmesi için gereken talimatları hazırlamak bu şubenin göreviydi.

Kolordu ve müstakil fırkaların yerleri asker miktarı ve kuvvetleri bu şube tarafından belirlenir, askeri levazımat ve sefer mühimmatı ile hayvan depolarının durumları hakkında toplanan bilgiler ışığında seferberlik planları hazırlanırdı. Her bir askeri teşkilatta tamamlanması gereken konuları araştırarak genel hazırlıkları buna göre uygulamakla görevliydi.

2. Şube, İstatistik ve Tercüme Şubesi: Askeri istatistikler bu şube tarafından düzenlenirdi. Yabancı ülkelerin askeri kuvvetleri ve askeri teşkilatları ve bu konuda gösterdikleri gelişmeleri araştırıp takip ederek elde edilen bilgilerden faydalanacak sınıf ve şubelere askeri gazete ve elkitapları ya da özel ilanlarla bilgi vermek, askeri ateşe, seyahat ya da olağanüstü görevlerle yurtdışında bulunan subaylardan gelen layihaların incelenmesi bu şubenin göreviydi.

Şube personeli ya da askeri personelden oluşan cemiyetler tarafından yapılan tercümelerle yayınlanması için başvuru alan elkitabı ve layihaları inceleyerek yayınlanmasına izin vermek şubenin yetkisindeydi. Ayrıca bu şube yabancı basını da takip ederek Harbiye Nezareti ya da Serasker'e faydalı olacak bilgiyi ve eserleri de toplamakla görevliydi.

3. Şube, Harekat-ı Askeriye Şubesi: Osmanlı topraklarına ait taaruz ve savunmaya yönelik harekat planları bu şube tarafından hazırlanmaktaydı. Bilgi toplamak ya da eğitim amacıyla kurmay subayların yaptığı gezilere nezaret etmek ve gezilerden elde edilen sonucu inceleyerek askeri eğitimi birleştirmekle görevliydi. Her yıl manevralar düzenleyerek sonuçlarının incelemeye konulması, sefer hizmetleri kanununa ve her sınıf askerin kendi genel talimatına uygun olarak tabiyesine dair işlerle bu şube ilgilenirdi.

Bu şubeye bağlı bir de Tarih Kısmı vardı. Tarih Kısmı, Osmanlı devleti ile yabancı devletlere ait orduların gerçekleştirdiği askeri hareketleri strateji kurallarına göre inceleyerek elde edilen teknik bilgiyi toplamak ve Osmanlı Devleti'nin yaptığı savaşların tarihini yamakla görevliydi. Elde edilen bilgiler ışığında dahiliye, seferiye ve askeri kalelerin nizamnamelerine ait ıslahat layihalarını da düzenleyecekti.

Hareket ordularına gereken topoğrafya bilgisini zamanında verebilmek için topoğrafya bilgisinin önceden hazırlanması amacıyla bir de Seferi Topoğrafya Kısmı kurulmuştu. Çeşitli harekat sahalarını içeren savaş vasıtalarına dair istatistik bilgileri toplayıp hazırlamak, bu konularda düzenlenmiş ve yazılmış layiha ve kitapları incelemek ve ilanına izin vermek bu kısmın göreviydi.

4. Şube, Konak ve Menzil Şubesi: Menzil ve konak hizmetiyle birlikte, demiryolu hizmeti ve askerin demiryolu, deniz ya da nehirler vasıtasıyla bir yerden başka bir yere ulaştırılmasıyla görevliydi.

Demiryolu Hidematı Kısmı, demiryollarına dair büyük askeri komitesi tarafından verilen işler ve bunların uygulanmasıyla ilgilenirdi. Osmanlı Devleti ve yabancı demiryolları hakkında sürekli bilgi alacak ve bunlara ait değişiklik ve gelişmelerden haberdar olmak için şimendiferlerle ilgili rapor, yazı, ilan ve evrakı değerlendirmekle görevliydi.

Tahrik-i Askeriye Kısmı, başkomutanın verdiği askerin tahrik ve nakline dair emirleri göndermek ve Osmanlı Ülkesi içinde askerin ulaşımı için askeri işlemleri ve haberleşmeyi gerçekleştirmekten sorumluydu.

5. Şube, Fünun Şubesi: Bir müdürü ve üç yardımcısı olan şube Topoğrafya, Tarih Arşivi ve Muhasebe olmak üzere üç kısma ayrılmıştı. Fakat 1300/1883 tarihli devlet salnamesinde Fotoğraf Kısmı da yer almaktadır.

Topoğrafya Kısmı: Osmanlı Ülkesi'nin genel olarak haritasını araştırmak ve ayırtırmak, arazi haritasını çıkarmak, topoğrafya haritasını düzenlemek ve imal etmekle görevliydi. Fotoğrafya ve matbu olmayan harita ve hilogravür ve fotolitoğrafya işleri ve bilimsel muhtıraların basılmasıyla uğraşmaktaydı.

Tarih Arşivi (Mahzen-i Tevarih ve Kütüphane) Kısmı: Elyazısı evrakın tasnifi ayırtırılması ve korunması, Osmanlı askeri tarihine ait matbu olmayan evrakın korunma altına alınması; şube kütüphanesinin hendese ile ilgili alet ve edavatına nezaret etmek, tarihle ilgili dergi, harita, kitap ve tarihi eserleri satın almak bu kısmın göreviydi. Ayrıca bütün askeri kütüphaneleri bu kısım düzenler ve askeri kütüphaneye mahsus komisyonla haberleşebilirdi.

Harita ve Planların Toplanması ve Muhasebat Kısmı: Çeşitli fenlerde yazılan muhtıraları yazmak, taşa oymak, askeri harita ve sair sulubaya işlerine bakmak, greve edilmiş ve basılmamış haritalarla resim tablolarını koruma altına almak; şubenin alet ve edavatını satın almak ve masraflarının, kırtasiye ve diğer giderlerin ödenmesi ve muhasebesi bu kısmın göreviydi. Şubeye ait defter memurunun yönetimi de bu kısma aitti.

6. Şube, Muhaberat-ı Umumiye Şubesi: Bu şube 1301/1884 devlet salnamesinde görülmekte, fakat 1308/1892 yılından sonra bu şube görülmemektedir.³⁹³ Bu şube üç kısımdan oluşmaktaydı.

Birinci Kısım'ın görevleri:

1. Halkın huzur ve inzibatının korunması için mülki ve askeri memurların başkomutanla olan muhabere evrakını yazmak.
2. Örfi idarelerle olan muhabere evrakını ve başkomutan tarafından çeşitli askeri konularda verilen emir ve uyarıları kaleme almak.
3. Kanunların ordularda uygulanması hakkındaki muhabere evrakı veütün askeri sınıflarda ortak olan nizamlara dair açıklayıcı ve ayrıntılı bilgiyi içeren evrakı yazmak.
4. Komutanlara ve gereken yerlere askerin disiplin ve itaati hakkındaki muhabere evrakını, çeşitli sınıf dairelerine ait olmayan konuların yayınlanması hakkında gereken talimatı yazmak.
5. Özel görevlere atanan subaylarla olan muhabere evrakını yazmak.

³⁹³ İki tarih arasındaki salnamelere bakılamamıştır. Bu şube, bu tarihler arasında kaldırılmış olmalıdır.

6. Askeri düzenleme ve teşrifatlarla ilgili ilan talimatları yazmak.
7. Resmi geçit ve benzeri askeri tören tertibine ait yazı ve ilanları yazmak.
8. Yalnız askeri hizmet dolayısıyla nişan ve madalya verilmesi için yapılan müracaatları değerlendirerek gereken işlemleri yapıldıktan sonra sahiplerine ulaştırılması için gereken haberleşmeyi yapmak.

İkinci Kısım'ın Görevleri:

1. Komutayla ilgili askeri konular hakkında bütün subaylar ve askeri bölgelerdeki kurmaylarla haberleşmek.
2. Seyyar orduların buldukları arazinin durumu ve bölgenin dilini bildiğinden dolayı istihdam edilen kişilerle haberleşmek. Bilimsel ve teknik gelişmeler hakkında askeri okullarla irtibata geçmek.
3. Askeri bandolara ait genel işlerin birleştirilmesi ve düzenlenmesiyle ilgili gereken yerlere gidecek muhabere evrakını yazmak.

Üçüncü Kısım sağlıkla ilgili konularla ilgilenmekteydi. Orduların sağlık durumlarıyla ilgili olarak askeri tabip ve eczacılar ile haberleşmek, özel görevlerinin icrası dolayısıyla gerektiğinde askeri alay müftüleriyle olan muhabere evrakını yazmakla görevliydi. Ayrıca bilimsel ve teknik gelişmeler hakkında askeri tıbbiye ile yapılacak muhabere evrakını bu kısım yazardı.

2.4. Piyade Dairesi

Dört şubeden oluşan dairenin bir genel başkanı ve bir de ikinci başkanı bulunmaktaydı.³⁹⁴ Dairenin tahrirat kaleminde sayısı dört ila sekiz kişi olabilen mümeyyizler çalışmaktaydı.³⁹⁵ 1311/1895'te evrak memuru olarak altı subay bulunuyordu.³⁹⁶

1. **Şube:** Bir müdür ve iki muavini olan şube bütün piyade alaylarının, Dersaadet'teki itfaiye ve nizamiye sanayi alaylarının ümera ve subay ve efradının, ihtiyat efradının künye kayıtları ve yoklama defterlerini düzenlemekle görevliydi. Açıktaki subayların isim ve künyeleri, kayıtları,

³⁹⁴ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.31.

³⁹⁵ Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324; SDAO, sene 1325

³⁹⁶ Salname-i Askeri, sene 1311.

müfettişlerce gönderilen derece-i malumat defterleri burada saklanmaktaydı. Piyade sınıfına ait nasıp, terfi ve rütbe kayıtları ile sicilleri de burada saklanmaktaydı.³⁹⁷

2. Şube: Şubenin bir müdürü ve bir de yardımcısı vardı. Fakat genellikle iki ya da üç müdür yardımcısının görev yaptığı görülmektedir. Mümeyyizler ve evrak memuru olarak görev yapan subaylar da bulunmaktaydı.³⁹⁸

Piyade sınıfıyla ilgili teknik konularla ilgilenen şube askeri okullardaki piyade sınıfına mensup ümera, subay ve öğrencilerin kayıtları ile öğrencilerin eğitimi, dersleri ve idaresine ait evrakın işlemlerini yapmakla görevliydi. Harp Okulu ve idadilerle birlikte Küçük Zabitan Mektebi (astsubay okulu), Nişan Endahtı (nişancılık ve atıcılık) Mektebi, Eskrim ve Jimnastik Mektebi, Alay Mektepleri, Tertib ve Boru Talim ve Tahsilatı Mektepleri için de aynı işlemler bu şube tarafından yerine getirilmekteydi. Bu okulların her biri için özel nizamlar olması gerekiyordu.

Piyadenin tertibat, talimat, nişancılık-atıcılık ve ta'biyet ülceş³⁹⁹ hakkında yazılan kitapların incelenmesi ve kontrolü hakkındaki layihaları kaydedilmesi, piyade sınıfının elbise silah ve teçhizatlarının ıslahıyla ilgili sunulan layihaların incelenmesi bu şubenin göreviydi. Bu layihalardaki konuların denenmesi için program hazırlayarak uygulamaya koymak, piyade sınıfının hizmetine, tekniğine, manevra ve diğer bütün konularına dair bilgi toplamak da bu şubeye aitti.

Geçici olarak oluşturulan piyade komisyonlarının kararlarını bu şube uygulatırdı. Komisyonların yaptığı işlerle ilgili kayıt ve layihalar da bu şube tarafından saklanırdı.⁴⁰⁰

3. Şube: Bu şube asker alma konusundaki usul ve kanunların uygulanmasıyla ilgili işlemleri yürütmekteydi.⁴⁰¹ Şubenin bir müdürü ve sayıları zaman zaman iki ya da üç kişi olabilen müdür yardımcıları vardı.

³⁹⁷ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.31.

³⁹⁸ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324. Mehmed Rüşdi bir müdür yardımcısı olduğunu yazmaktadır. (Bkz.Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.31)

³⁹⁹ Askerin savaş tekniklerine göre tertibinden bahseden bilim dalı (Bkz. Kamus-ı Türki).

⁴⁰⁰ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.31,32.

⁴⁰¹ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.33.

Evrak memuru subaylar, mümeyyizler ve bir de kalem müdürü bulunmaktaydı. 1884 yılında mütemayiz rütbesinde dört mümeyyiz, bir tahrirat mümeyyizi ve bir de jurnal mümeyyizi vardı.⁴⁰²

1886 tarihli askeralma kanununa göre künye defterleri Dahiliye Nezareti tarafından vilayetlerden getirilerek kasımdan üç ay önce Seraskerlik Makamı'na gönderilmesi gerekiyordu. Daire-i Askeriye bu defterleri inceleyerek her ordu dairesinde askerlik yaşına girenlerin miktarını tespit ederek künye defterlerini hazırlaması ve bir ay içinde bu defterleri ordu merkezlerine göndermesi gerekiyordu. Bu defterler kasımdan on beş gün önce redif taburu binbaşılara ulaştırılmalıydı. Bu defterlerin aslı askeralma şubesinde saklanıp diğer iki nüsha redif livalarına gönderilecekti.

Çeşitli sınıflardaki nizamiye alaylarının mevcutlarına, ihtiyata ayrılacaklara, terhis olup redife ayrılacaklara ve ihtiyaç duyulan er miktarına dair düzenledikleri defter kasım ayında ordu Erkan-ı Harp Dairesi'ne gönderilecek, yapılan incelemeler sonucunda her kazadan alınacak asker miktarı belirlenecekti. Ordu dairelerinde hazırlanan defterler Daire-i Askeriye'de incelenecek gereken asker ihtiyacı belirlenerek bu defterler Bab-ı Aliye sunulacaktı. Burada yapılan incelemelerden sonra da durumun padişaha arz edilmesi gerekiyordu.⁴⁰³

Kura öncesi işlemler, yeni erlerin muafiyeti ile davalarının temyiz komisyonundaki işlemleri ve kuradan sonra geçici olarak memleketlerinde tutulan erlerin işlemleri, kura numarası usulünü uygulamak, nüfus defterlerini düzenlemek, kura isabet edenlerden silah altına alınacak erlerin işlemlerini yapmak, bunlardan deniz kuvvetlerine ayrılacakları tespit ederek deniz kuvvetlerine teslim etmek, ihtiyat sınıfına ayrılacakları ayırmak bu şubenin göreviydi.

Alınan erlerin sevk edilmesi, tezkere bırakanların askere çağrılmadığı halde gönüllü olarak yazılmak isteyenlerin ve askerlikten ihraç edilenlerin, hava değişimine gideceklerin, işlemleri bu şubeye aitti. Üstün hizmet ve güzel ahlak belgelerinin bu şube tarafından verilmesi gerekiyordu.

⁴⁰² SDAO, sene 1299, 1300, 1301, 1304, 1325; Salname-i Askeri, sene 1308, 1311, 1324.

⁴⁰³ Aydın, a.g.e. s.39,40.

Askeralma görevinde çalışan memurların kayıtları nizamiye askeri sınıflarının mevcut jurnallerini tutmak, kura keşidesinden sonra kura üzerine her yıl sunulacak vukuat cetvellerini düzenlemek bu şubenin göreviydi. Şubenin göreviyle ilgili yaptığı harcamaların muhasebesini de kendisi tutması gerekiyordu.⁴⁰⁴

4. Şube: Şubenin bir müdürü ve genellikle üç de müdür yardımcısı oluyordu. Dairede görevli evrak memurları, tahrirat mümeyyizi, redif yoklama mümeyyizi adıyla görev yapan mümeyyizler de bulunmaktaydı.⁴⁰⁵ Şube redif ve müstahfız askerleriyle ilgili işlemlere bakmaktaydı.

Deniz kuvvetlerindeki dahil redif ve müstahfız askerlerinin künye defterlerini tutmak, yönetimi, eğitimi ve itaati ile ilgilenmek, denetlemek ve nezaret etmek, geçici olarak alınan subayların işlemlerini yürütmek, bu askerlerin ikametgah değişikliklerinde gereken işlemleri yapmak bu şubenin göreviydi.

Redif ve müstahfız askerlerinin silah altına alınması seferber hale getirilmesi, bunlara ait mevcut jurnallerinin tutulması, bir sınıftan diğer bir sınıfa geçirilmesi, müfettişlerin gönderdiği derece-i malumat defterlerinin, nasıp ve rütbe terfi kayıtları ile sicillerin saklanması bu şubenin sorumluluğundaydı. Müstahfız askerlerine hizmet tezkiresi verilmesi de şubeye aitti. Şubenin göreviyle ilgili yaptığı harcamaların muhasebesini de kendisi tutması gerekiyordu.⁴⁰⁶

2.5. Süvari Dairesi

Bir genel başkanı ve bir de ikinci başkanı vardı. Fakat genellikle sadece bir başkan bulunuyordu. Bu dairenin de başkatibi, evrak memurları ve mümeyyizleri vardı. Dairede görevli general ve üstsubaylar da vardı. Daireye bağlı şubelerin bir müdürü ve bir de müdür yardımcısı bulunuyordu.⁴⁰⁷ Birinci şube süvari sınıfındaki personelle ilgili işlemlere, ikinci şube ise hayvan

⁴⁰⁴ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.33,34.

⁴⁰⁵ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

⁴⁰⁶ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.34,35.

⁴⁰⁷ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

depoları ve çiftliklerle ilgili işlemlere bakıyordu. Şubelerin görevleri şunlardı.⁴⁰⁸

1. Şube: Süvari sınıfındaki subay ve efradıyla ilgili işlemlere bakardı. Bütün süvari alayları ve remont bölüklerinin ümera, subay ve efradının künye kayıtları ve yoklama defterlerini düzenlemekten sorumluydu.

Süvari Ameliyat Mektebi memurlarının kayıtları, yönetimi ve muhasebesi, açığa çıkarılan süvari subaylarının kayıtları, Mekteb-i Harbiye'ye bağlı süvari subay ve öğrencilerinin kayıtları ve süvari alay mekteplerine ait evrakın işlemleri bu şubenin göreviydi. Müfettişlerin gönderdikleri derece-i malumat defterleri burada saklanması gerekiyordu. Süvari sınıfıyla ilgili teorik bilgi ve ilanlardan da bu şube sorumluydu.

2. Şube, Remont (At Satın Alma): Ülkedeki remont bölgelerinin, hayvan çiftliklerindeki memurların ve bunların tertibatının, kayıtları, yönetimi, yoklama defterlerinin düzenlenmesi ve hesap işlemlerinin yapılması, süvariye binek hayvanı sağlanmasıyla ilgili evrakın işlemlerinden sorumluydu.

İdadiye, Mekteb-i Harbiye, istihkam, süvari, topçu ve erkan-ı harbiye okullarının menzillerinde kullanılacak ve bu okullardaki subaylardan miri hayvanı verilmesi gerekenler için hayvan satın alınması ile ilgili evrakın işlemlerini yapmakla görevliydi. Topçu, istihkam ve nakliye hayvanlarının tedariki de buna dahildi.

Bütün askeri sınıflar için koşum ve mekkariye⁴⁰⁹ elverişli katırların satın alınması ile ilgili evrak işlemleri, halkın ve tarımla uğraşanların elindeki miri hayvanların kayıtları ve diğer işlemlerini yapmak, Barış zamanı halkın elinde bulunan elverişli at ve katırların savaşta kullanılabilmesi için kayıt ve istatistik işlemlerini yapmak görevleri arasındaydı.

Kanuna uygun olarak miri hayvan verilmesi gereken ümera, subay ve askeri idare memurları ile jandarma için ücreti karşılığı hayvan verilmesi, süvari alaylarındaki hayvanların sağlığının korunması için alınması gereken tedbirleri içeren emirlerin yayınlanması, bu hayvanların nal ve mıhlarının

⁴⁰⁸ Mehmed Rüşdi, **a.g.e.** s.35,37. Remonte: At satın alma işi (A.Rıza Yalt, Grand Dictionnaire, İstanbul: Ararat Yay. 1871, s.969)

⁴⁰⁹ Mekkari, yük taşımak için kiralanan hayvan ya da bu hayvanın taşıdığı yük için kullanılan bir deyimdir. (Bkz. **Kamus-ı Türki**)

bakımı için ayrılan paranın muhasebe işlemlerinin bu şube tarafından yapılması gerekiyordu.

2.6. Topçu Dairesi

Dairenin bir genel başkanı ve bir de ikinci başkanı vardı. Bu dairede de yüksek rütbeli bir başkatip ile dairede evrak memuru olarak görev yapan subaylar bulunmaktaydı. Davutpaşa Cephaneliği'ne görevli subay bu dairede bulunuyordu. 1895 yılında topçu dairesinde bir müdür ve yazı işlerine bakan bir subayın görev yaptığı Tacil-i Evrak Komisyonu bulunuyordu. 1908 yılında Topçu ve İstihkam Müfettişi Rıza Paşa ile Osmanlı Ordusu'nda görev yapan Alman generali Aymhof Paşa da bu dairede görevliydi. Dairenin Tahrirat Kalemi'nde yedi mümeyyiz çalışmaktaydı.

Topçu Dairesi her birinde bir müdür ve bir müdür muavininin görev yaptığı iki şubeye ayrılmıştı. Birinci şubede, görevli subaylardan başka 1892'de bir yoklama ve iki tahrirat mümeyyizi görev yapmaktaydı. İkinci şubede de görevli subaylardan başka mümeyyizler de çalışmaktaydı.⁴¹⁰

2.7. İstihkam ve İnşaat Dairesi

Bir genel başkanı ile ikinci başkanı ve başkatibi olan daire iki şubeye ayrılmıştı. Dairenin her ikisi de ayrı olmak üzere istihkam ve inşaat resimhanelerinde çalışan binbaşı ve kaymakam gibi yüksek rütbeli subaylar vardı. Çatalca, Edirne, Üsküp, Erzurum gibi ülkenin çeşitli yerlerinde yapılan askeri inşaatlara dair komisyonlar ve istihkam taburları da bu daireye bağlıydı. Bu dairede askeri inşaat işlerinde kullanılan subaylar da vardı. 1895 yılında 2 miralay, 1 kaymakam, 7 binbaşı, 2 alay emini, 18 kolağası, 11 yüzbaşı, 1 tabur katibi, ve 15 mülazım olmak üzere 67 kişi askeri inşaat işlerinde görevliydi. Dairenin refakatinde 1907'de 15, 1908'de 38 subay vardı.⁴¹¹

Bu daireye bağlı Umum Kıla' ve Asakir-i İstihkamiye Müfettişi bulunuyordu. Genel müfettişin başkanlığında kaleler ve istihkam askerleri için oluşturulan komite vardı. En kıdemli müfettiş bu komitenin ikinci başkanı

⁴¹⁰ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

⁴¹¹ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

olarak görev yapıyordu. Üyeleri ise Dar'ül Hilafet'ül Aliye'deki istihkam müfettişleriyle gerektiği kadar geçici olarak komiteye dahil edilen ümera ve subaylardan oluşmaktaydı. İstihkam Alay Mektebi'nin tertibatına da bu komite bakmaktaydı.⁴¹²

1822 yılında Almanya'dan gelen Blum Paşa müfettiş ve Hüsnü Paşa da müfettiş yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. 1887'de Blum Paşa yine müfettişti ve 1892 yılında Blum Paşa yerine Hüsnü Paşa bu müfettişliği 1907'ye kadar yapmaya devam etti.⁴¹³

İstihkam ve İnşaat Dairesi bir müdür ve bir de yardımcısı olan iki şubeye ayrılmıştı. İkinci şubenin genellikle iki müdür muavini oluyordu. Bu şubelerde görevli mümeyyizler de vardı. İkinci şubede muhasebe mümeyyizi ve tahrirat mümeyyizi unvanıyla görev yapan mümeyyizler vardı.⁴¹⁴ Bu şubelerin görevleri şunlardı.⁴¹⁵

1. Şube: İstihkam alaylarının ve istihkam sınıfındaki ümera, subay ve efradın künye defterleri ile yoklama defterlerinin düzenlenmesi, alay mekteplerindeki memurların kayıtları, ülkedeki bütün kale ve istihkamlarının modellerinin müzehanesine ve memurlarına ait kayıtlar, kaleler ve kışlalardaki memurlarla kale kapıcılarının kayıtları, müfettişlerin gönderdiği derece-i muamelat defterlerinin saklanmasıyla nasıp, rütbe terfi kayıtları ve sicillerin saklanması bu şubenin göreviydi.

2. Şube: Bütün istihkam ve askeri binaların tamiri ve yeniden inşası bu şubenin sorumluluğundaydı. Daire-i Askeriye'nin diğerleriyle ortak olan mühendislik işlerine, asker için bina veya arazi kiralanması, bütün kışla ve askeri mekanlara ve miri emlakta dair kayıtların tutulması ve bunlarla ilgili işlemlerin yerine getirilmesi göreviydi.

Kalelerin savunma sahası içinde kalan bina ve sairin işlemleri, istihkam alay mekteplerinin kayıtları, istihkama bağlı topoğrafya müfrezesinin kayıtları, savaş zamanında kullanılmak üzere ihtiyaten depolara konmuş olan bütün istihkam alet ve edavatının kayıtları bu şube tarafından tutulması gerekiyordu.

⁴¹² Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.38-39.

⁴¹³ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

⁴¹⁴ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

⁴¹⁵ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.37,38.

İstihkamlardaki memurlar ve efrada ait harcamaların muhasebesi, istihkam ve inşaatın alet ve edevatının üretilmesi ya da tedariki ile ilgili harcamaların muhasebesi, istihkam sınıfıyla ilgili teorik bilgi ve haberler gibi konular da bu şubenin göreviydi.

2.8. Muhakemat Dairesi

Dairenin bir başkanı ve ikinci başkanı ile başkatibi vardı. Ayrıca başkatip vekili ve başkatip yardımcısı da olabilmekteydi. Askeri savcı ve sorgulama yapan görevliler vardı. Dairede görevli subay ve generallerden başka evrak memuru, cetvel memuru ve yazı işlerinde görevli subaylar ile mülkiye sınıfından memurlar da bulunuyordu.⁴¹⁶

Hukuki suçlarla⁴¹⁷ ilgili olarak haberleşmek, hukuk ve tazminatla ilgili dilekçeleri incelenmesi, muhakematla ilgili hizmetlere ait harcmaların muhasebesi, divan-ı harblerin hükümlerinin sınıflara ayrılması ve ilan edilmesi, genel aflu ilgili evrakın ilanı, yapılan cezalandırmaların affı ve tahkiki ile ilgili işlemler, İddia heyeti memurlarının kayıtları, zapt u rapt bölüklerinin yönetimi, askeri hapisanelerle mahkumların çalıştığı yerlerle buralarda görevli memurların yönetimi, kayıtları, yabancı ülkelerden kaçmış fakat anlaşma gereği geri alınması mümkün olan kişilerin işlemleri, muvazzaf olarak görev yapan yabancı uyruklu kişilerin işlemleri bu dairenin göreviydi.⁴¹⁸

1892 ve sonraki salnamelerde Anadolu İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi ile Divan-ı Harbi Mahsus görülmektedir. Anadolu İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi'nin 1892'de müşir rütbesindeki başkandan başka altısı ferik, biri mirliva olmak üzere yedi üyesi vardı. Fakat nereye bağlı olduğu salnamelerde açıkça belirtilmemiştir. 1907 yılı salnamesinde bu divan-ı harbe yer verilmemiştir.⁴¹⁹

Divan-ı Harbi Mahsus ise Seraskerlik Makamı'na bağlıydı. Ferik rütbesindeki bir başkandan başka mirliva, miralay, alaybeyi, kaymakam, binbaşı rütbelerinde ona yakın üyesi vardı. R1308/1892'de zabıt katibi, evrak

⁴¹⁶ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

⁴¹⁷ Ulaşılan kaynakta "cinayet" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Kamus-ı Türki'de insanın nefesine yahut azasına veya mal veya ırzına talluk eden yasak fiil olarak tanımlandığından "suç" kelimesi kullanılmıştır.

⁴¹⁸ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.39.

⁴¹⁹ SDAO, sene1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

memuru ve yazı işleriyle görevli subaylar bulunuyordu. R1311/1895 salnamesinde askeri savcı, savcı yardımcıları, savcı katibi, müstantıklar "Divan-ı Harb-i mahsus" başlığı altında yer almaktadır. Bundan başka hat ve kıraat memuru, evrak memuru, evrak mukayyidi ve mümeyyiz de bulunmaktaydı.⁴²⁰

2.9. Sıhhiye Dairesi

Dairenin bir başkanı ve ikinci başkanı ile başkatibi ve görevli müfettişleri vardı. Şubelerin müdürleri birinci şubenin bir, diğerinin ise iki müdür yardımcı bulunuyordu.⁴²¹ Bu dairenin dışında biri Umur-ı Sıhhiye-i İnsaniye, diğeri de Umur-ı Sıhhiye-i Hayvaniye adıyla iki komisyon vardı. Bu komisyonlara başkan olarak sıhhiye müfettişlerinden biri atanırdı. Daire aşağıdaki şubelerden oluşmaktaydı.⁴²²

1. Şube: Sağlık tabip ve memurlarının şahsi işlerine bakardı. Bütün tabip, cerrah, eczacı, tımarcı, hizmetli ve askeri baytarların künyeleri, kayıtları ve şahsi işleri ile ilgili işlemler, bunların nasıp, rütbe terfi kayıtları ve sicillerinin saklanmasıyla sorumluydu.

Açıkta kalan tabip, cerrah, baytar ve eczacıların, esami ve künye defterlerinin düzenlenmesi, Mekteb-i Tıbbiye'deki memur ve öğrencilerin yönetimiyle, esami ve künye defterlerinin düzenlenmesi, müfettişlerin gönderdiği derece-i muamelat defterlerinin saklanması bu şubenin göreviydi.

2. Şube: Askeri sağlık işlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesiyle ilgilenirdi. Askeri sağlık hizmetiyle ilgili verilen raporları uygulamaya koymak, hayvanların sağlıklarının korunmasıyla ilgili olarak baytarların raporlarını işleme koymak, sağlıkla ilgili bütün işlemleri yapmak, hazarda ve seferde tıbbi edevat ve eczanın kayıtlarını tutmak, Levazım Dairesi'nce alınacak ya da tedarik edilecek tıbbi ecza ve malzemelerin defterlerini düzenlemek ve bu malzemeleri teslim almak, muhafaza etmek ve dağıtmak şubenin göreviydi.

Sıhhiye Dairesi'nin diğer dairelerle olan işlemler, komisyonlarca yapılan sağlıkla ilgili değişikliklerin yayınlanması, sağlık işlemleri için vakfedilen ya da yardım olarak verilen paranın harcanması ve muhasebesinin tutulması,

⁴²⁰ Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

⁴²¹ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311.

⁴²² Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.40,41.

Ceride-i Askeriye-i Tıbbiye'nin basılması ve yayınlanması şubenin sorumluluğundaydı. Şubenin görevlerinden doğan harcamaların muhasebesinin de şube tarafından tutulması gerekiyordu.

2.10. Jandarma Dairesi

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra iç güvenlik kuvvetlerinin düzene sokulmasının ele alınmasıyla 1879 yılında Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı kurulması kararlaştırılmıştı. Yabancı ülkelerden uzman getirilerek ilk olarak Edirne'de kurulmaya başlandı.⁴²³ Jandarma, görevi genel güvenliği ile huzur ve asayişin devamını sağlamak ve gereken memurlar tarafından verilen polis kanun ve nizamlarını uygulamak üzere yerli halktan oluşturulan bir askerdi.⁴²⁴ Zaptiye Nezareti'nin görevi yalnız İstanbul ve civarına inhisar ettirilerek zaptiye askerlerinin jandarma yöntemine göre tertiplenmesine karar verilmişti. Jandarma ve Zaptiye Teşkilatı, mali, idari ve zaptiye görevleri açısından mülki idareye; disiplin, terfi ve eğitim bakımından Seraskerlik'e bağlanmıştı. Jandarma işlerinin idaresi için de Bab-ı Seraskeri'de bir Jandarma Dairesi kuruldu.⁴²⁵

Bir başkanı ve bir başkan yardımcısı ile başkatibi olan dairede mülazımdan mirliya rütbesine kadar memurlar görev yapmaktaydı. Daire tek şubeliydi. Bir müdürü ve iki müdür yardımcısı olan şube Muhasebat, Yoklama ve Jurnal, Evrak olmak üzere üç kısımdan oluşuyordu. Her kısmın bir müdürü, Yoklama ve Jurnal Kısmı'nın ise bir de müdür yardımcısı vardı. Çoğunluğu muhasebe kısmında olmak üzere her kısımda dört kişiden yedi kişiye kadar değişen sayıda mümeyyizler olabilmekteydi.⁴²⁶

Jandarma ümera ve subaylarıyla efradının künyeleri, kayıtları, ordularla birlikte jandarma efradının denetlemeleriyle ilgili olarak gelen evrakın işlemleri, açıkta bulunan jandarma subaylarının isimlerinin kayıtları, jandarmanın hareket ve hizmetine dair gelen evrakın işlemleri, jandarmanın binek hayvanları ve takımlarının idaresine ait işlemler, jandarma alay mekteplerinin yönetimine ait işlemler, jandarma müfrezelerinin

⁴²³ Çakın, a.g.e. s.252.

⁴²⁴ "Jandarna Esas Teşkilatı" Düstur Cüz-i Rabi', İstanbul: 1296, s.105.

⁴²⁵ Çakın, a.g.e. s.252,253.

⁴²⁶ SDAO, sene1299,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1324.

ikametgahlarının belirlenmesi ve kışlaklandırılmasına dair gelen erzakın işlemleri şubenin göreviydi.

Jandarma için verilen ödül ve yardım paralarının idaresi, jandarma korumasında sevk edilenlerin masrafları için gelen paranın muhasebe işlemleri, sağlık nedenleriyle jandarmanın yaptığı harcamaların muhasebesi, müfettişlerin gönderdiği derece-i malumat defterlerinin saklanması, nasıp, rütbe terfi kayıtları ile sicillerin saklanması şubenin sorumluluğundaydı. Dairenin görevinden doğan harcamaların muhasebesi de şube tarafından yapılması gerekiyordu.⁴²⁷

2.11. Levazım Dairesi

Bab-ı Seraskeri'nin en geniş dairelerinden biri olan Levazım Dairesi'nin bir başkanı ve ikinci başkanı ile başkatibi vardı. Yoklama memuru, evrak mukayyidi, hesap mümeyyizi, zabıt katibi olarak görev yapan asker ve sivil memurlar da vardı. Daireye bağlı olarak çalışan teftiş heyeti 1299/1882 ve 1300/1883'de Mirliva Mustafa Rifat Paşa başkanlığında kaymakam ile yüzbaşı rütbeleri arasında rütbelere sahip on dört subaydan oluşmaktaydı. 1884'de altı, 1887'de ise bir kaymakam başkanlığında üç üyeden oluşan bu teftiş heyeti 1892, 1895, 1907 ve 1908 salnamelerinde yer almamaktadır. Şubeye bağlı dört şubenin müdürleri ve sayıları üçe kadar çıkabilen müdür yardımcıları vardı.⁴²⁸ Bu şubeler şunlardı:

1. Şube: Nakliye ve idare memurları ile nakliye ile ilgili konulara bakmaktaydı. İdare memurları ile ilgili görevleri askeri idarenin denetleme memurlarıyla diğer memurların ve bütün hastahane, tayinat, giyim ve ordugah hizmetinde çalışan memurların, defter mukayyitleriyle amele takımları memurlarının hastahane tımarcılarının⁴²⁹ ve idare mektebi memurlarının kayıtları ve diğer işlemleri ile ilgilenmekten ibaret idi.

Genel nakliyeye ait görevleri: Ülkedeki her türlü nakliyat ile askeri nakliye kabilelerinin yönetimi, nakliye malzemelerinin hazırlanması satın alınması ile ilgili işlemler ve nakliyat için gereken bütçenin düzenlenmesinden ibaretti.

⁴²⁷ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.41,42.

⁴²⁸ SDAO, sene1299,1300,1301,1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

⁴²⁹ Tımarcı, hastahanedede yaralı ve hastaların yaralarını bağlayıp değiştiren cerrah yamağına verilen addır. (Kamus-ı Türki)

Bu konularla ilgili satın alma işlemlerinin uygun ve gerektiği şekilde yürüyüp yürümediğine nezaret etmek, nakliye ile ilgili kanun ve nizamların uygulanması veya uygulanmamasından doğacak ihtilafları çözmek bu şubenin göreviydi.

Demiryolları tarafından askeri tarifenin uygulanmasını sağlamak, çeşitli dairelerden verilen emir üzerine naklolunmuş eşyanın nakliye masraflarını incelemek, askeri nakliye kabileleriyle genel nakliye hesapları ve masraflarının yürütülmesi de bu şubenin görevlerindendi.⁴³⁰

Bu şubeye bağlı sevkiyat komisyonunda bir başkan ve değişik rütbelerde subaylar görev yapmaktaydı. Bu komisyon ya da kısım 1883'de kaymakam ve kolağası rütbeleri arasında beş, 1892'de on dördü mülazım olmak üzere otuz bir, 1908'de çoğu mülazım otuz üç kişiden oluşuyordu.⁴³¹

2. Şube: Tayinat yem ve tıbbi ecza ve edavatla ilgiliydi. Tayinatın doğrudan veya kontratocu vasıtasıyla tedariki ve idaresiyle ilgili işlemler, sıhhiye dairesi tarafından bildirilen tıbbi ecza ve edevatın satın alınması, tedariki ile ilgili işlemler, tayinat, tıbbi ecza ve edevatın miktarları ile fiyatlarının muhasebesi gibi işlemler bu şubenin göreviydi.⁴³²

Erzak, arpa, un anbarları, Tahniye İdaresi,⁴³³ Fırınlık İdaresi, Mezbahalar İdaresi bu şubeye bağlıydı. Şubeye bağlı Tayinat Kısmı'nda 1892'de ondört, 1895'te yirmi iki, 1907'de dört ve 1908'de on subay görev yapıyordu. Şubeye bağlı bir de sebze komisyonu vardı. Dairedeki şubelerin hesap işlerine bakan bir hesap müdürü ve bu işlere bakan mümeyyizler, müsta'cel kasası hesap mümeyyizi ve inşa kısmı mümeyyizi olarak görev yapanlar bulunmaktaydı.⁴³⁴

3. Şube: Hastahaneler ve askeri malûllerin işlemlerine bakan şubenin görevleri şunlardı.

Hastahaneler Kısmı'nın görevi ordularda ve ülke dahilindeki hastahanelerin şubesi olan diğer küçük geçici hastahanelerin yönetimi, askeri hastaların mülkiye hastahanelerinde tedavisi için sözleşme yapılması, ılıcalara gönderilecek hastaların işlemleri, hafif hastalıkların tedavisi için

⁴³⁰ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.42,43

⁴³¹ SDAO, sene 1300; Salname-i Askeri, sene 1308,1324.

⁴³² Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.43,44.

⁴³³ Buğday ve sairin öğütülmesi için verilen ücrete tahniye denir. (Kamus-ı Türki)

⁴³⁴ SDAO, sene 1304,1325; Salname-i Askeri, sene 1308,1311,1324.

alaylarda kurulacak hasta koğuşlarının masraflarıyla ilgili işlemler, bu görevlerin yapılmasından doğan harcamaların muhasebe işlemlerini yapmak idi. Askeri malüllerle ilgili görevi de askeri malülere mahsus yerlerle asker ikame edilecek yerlerin idaresi ve bu görevlerin yapılmasından doğan harcamaların muhasebesiydi.⁴³⁵

4. Şube: Ordugah ve giyim işleriyle ilgilenen şubenin bir müdür ve üç müdür yardımcısı vardı. Bütün askeri sınıfların küçük büyük teçhizatına, ordugah edevatına ve giyim kuşam ve bununla ilgili hizmetlerin yönetimi ile levazımatı işlemleri, bütün alayların eşya ve elbiselerin iyi durumda tutulabilmesi için gereken meblağın tahdit ve idaresi, formalara ait nizamnamelerin kayıtları, giyim kuşam ve ordugah edevatına ve küçük büyük askeri teçhizata mahsus numunehanenin⁴³⁶ idaresi, şubenin görevlerinden doğan harcamaların muhasebesi ile görevliydi.

Bu şubede çalışan subaylardan başka hesap kısmı müdürü, hesap kısmı ile inşa kısmı ve eşya-yı ayniye kısmı mümeyyizleri çalışmaktaydı. Elbise ambarı, klorahane ambarı, bez fabrikası, fes fabrikası, İzmit fabrikası, maytap fabrikası, debbağhane fabrikası da bu şubeye bağlıydı.⁴³⁷

2.12. Muhasebat ve Tetkik-i Muhasebat-ı Nezaret-i Umumiye Dairesi

Kısaca Muhasebat Dairesi de denmekteydi. Bu dairenin başında diğerlerinden farklı olarak bir nazır ve nazır muavini olan daire iki kısma ayrılmıştı. Dairenin tahrirat kaleminin geniş bir kadrosu vardı. Redif yoklama mümeyyizi, jurnal mümeyyizi, umum hesap mümeyyizi, süvari, piyade, topçu, istihkam, sıhhiye, levazım, erkan-ı harbiye dairelerine ait mümeyyizler, hatta bazı dairelerin şubeleriyle ilgili tahrirat ya da muhasebe mümeyyizleri bulunmaktaydı.

Büyük çoğunluğu sivillerden oluşan bu dairenin şube-i mahsusadan başka altı şubesi vardı. Şube-i mahsusanın bir müdürü ve müdür yardımcısı ile tahrirat kalemi ve mümeyyizleri de vardı. Bab-ı Seraskeri'nin hukuk

⁴³⁵ Mehmed Rüşdi, **a.g.e.** s.53.

⁴³⁶ Numunahane, bu techizat ve malzemelerin birer örneklerini sergilendiği yerdir. (**Kamus-ı Türki**).

⁴³⁷ **SDAO**, sene 1325; **Salname-i Askeri**, sene 1308,1311,1324.

müşaviri de bu şubede idi. Muhasebe-i Atika kalemi ve Tahsilat Komisyonu da bulunuyordu.⁴³⁸

1908 yılında beş subaydan oluşan Tahsilat Komisyonu İkinci Şube'ye bağlıydı. Her şubenin yüksek rütbeli müdürleri ve müdür yardımcıları vardı. Menşe-i Küttab-ı Seraskeri de salnamelerde bu dairenin içinde gösterilmiştir. Vezne Kısmı da İkinci Şube'deydi. Bu daireye bağlı olarak nizamiye tahsilat memurları vardı. Bu memurlar şu vilayet ve sancaklara bakıyorlardı: Kosova, Suriye, Hüdavendigâr, Yemen, Selanik, Hicaz, Beyrut, Erzurum, Konya, Ankara, Diyarbakir, Van, Basra, Trabzon, Aydın, Edirne, Bağdat, Kastamomu, Yanya, İşkodra, Mamuretülaziz, Bitlis, Cezyir-i Bahr-i Sefid, Trablusgarb, Musul vilayetleri ve Kuds-i Şerif , Biga, Çatalca, Zor, Bingazi sancakları.⁴³⁹

Birinci Kısım:

Bu kısmın bir başkanı vardı. Dairenin şubelerinden ilk dördü bu kısma bağlıydı.

1. Şube: Masrafların incelenmesi, tartışmalı işler ve bütün bütçelerle ilgiliydi. Şubenin bir müdürü ve üç müdür yardımcısı vardı.

Orduların hesabının kesilmesi, muhasebeyle ilgili ihtilaflı işlerle nizami ve genel olan hesap meselelerini araştırmak, askeri bütçeleri düzenlemek, bütün askeri dairelerde gerçekleşen harcamaların incelenmesi, teminat akçelerinin kurallarına ve nizamına uygun olarak sahiplerine iade edilmesi bu şubenin göreviydi. Maliye Nezareti, Divan-ı Ali-i Muhasebat ve Şurâ-yı Devlet ile muhasêbe konusundaki haberleşmeyi de gerçekleştirilmesi gerekiyordu.

Bütçe açığının gösterilmesi ve kapatılması, zorunluluklar sebebiyle affedilmesi gereken akçelerle ilgili işlemler, ödül olarak verilen akçe ve maaş zamlarının incelenmesi, askeriye yapılan yardımların kabul işlemleri, vakıf suretiyle verilen paraların özel nizamnamesine göre verilip verilmediğini araştırmak, yardım olarak verilen paraların muhasebe işlemlerini ve savaştan sonra gerçekleşen genel masrafın sonuçlandırılması ve muhasebesinden sorumluydu.⁴⁴⁰

⁴³⁸ SDAO, sene 1299, 1300, 1301, 1304, 1325; Salname-i Askeri, sene 1308, 1311.

⁴³⁹ Salname-i Askeri, sene 1324.

⁴⁴⁰ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.54,55.

2. Şube: Akçe, "verile"ler⁴⁴¹ ve genel hesaplarla ilgiliydi. Bir müdürü ve bir de yardımcısı vardı.

Genel olarak paranın dağıtımı, verilen tahsisatın nasıl harcandığını gösteren evrakın incelenmesi, akçe ödemesi için havale vermek ve verilmesi onaylananların ödeme işlemleri, muhasebe defterlerinin irad masraflı olarak tutulması bu şubenin göreviydi.

Usulen üç ayda bir Divan-ı Muhasebat'a sunulması gereken bütün masraf defterlerinin düzenlenmesi bütün hesaplarla ilgili sunulacak defterlerin düzenlenmesi ve hazırlanması, diğer dairelerden Daire-i Askeriye namına peşin verilen meblağın ödeme işlemleri, elçiler ve şehbenderler tarafından Daire-i Askeriye namına verilen paraların ödeme işlemleri, eşya-yı ayniye⁴⁴² hesapları ve bu eşyanın mevcut cetvellerine ait işlemlerden bu şube sorumluydu.⁴⁴³

3. Şube: Bir müdür ve bir de müdür yardımcısına sahipti. İdare-i askeriyenin bütün daire ve kısımlarından eşya-yı ayniye ile ilgili olarak gelen hesap defterlerinin birleştirilmesi, araştırılıp incelenmesi, eşya-yı ayniye hesapları ile akçe hesapları arasındaki muvazenenin incelenmesi ve bu konuda Divan-ı Muhasebat'a sunulması gereken defterlerin düzenlenmesinden sorumluydu.

Savaş edevat ve mühimmatı hakkında yıllık olarak idarelerden doldurularak sunulacak boş cetvellerin düzenlenip basılması gibi konular da bu şubeye aitti.⁴⁴⁴

4. Şube: maaş, muhasebe muvazenesi ve harcırah işleriyle ilgileniyordu. Şubenin bir müdürü ve üç müdür yardımcısı vardı.

Askeri okullar, jandarma dahil bütün askeri sınıf ve dairelere mensup memurlarla askeri idare ve kalem memurlarının maaş, harcırah ve tazminat akçelerine ait işlemlerinin hesabı, seferberlik için subay ve memurlara mukannen olarak verilmesi gereken meblağın hesapları, zayi olan eşya ve

⁴⁴¹ Verile deyimi, paranın verilmesi için gereken onayın yapıldığını, ödemenin yapılabileceğini ifade etmekteydi.

⁴⁴² Tüccarın getirdiği mallardan gümrük hakkı olarak akçe yerine bıraktığı şeylere "eşya-yı ayniye" denmekteydi. (Kamus-ı Türki)

⁴⁴³ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.55,56.

⁴⁴⁴ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.56.

hayvanların tazminatlarının hesabı, askeri mekanların dahili muhasebeleri, bütün askerlerle jandarmaların elbise, eşya ve hayvanlarının iyi durumda tutulması ve idaresi için verilen paraların hesapları, Divan-ı Muhasebat'a sunulacak maaş defterlerinin incelenmesi ve düzenlenmesi ile harcırahların hesaplanması bu şubenin göreviydi.

Muhallefat hesabı, yaralıların emeklilik işlemleri yapıłana kadar yardım yoluyla verilen paraların hesabı, eski küçük zabıtlardan (astsubay) mülkiyede istihdam edilmek üzere seçilenlerin memuriyetlerinin icrasına kadar nizamem verilecek yevmiyelerin hesabı, açıkta bulunanlara verilecek akçelerin hesabı da bu şubeye aitti.⁴⁴⁵

İkinci Kısım:

Bu kısmın bir başkanı vardı. Beşinci ve altıncı şubeler bu kısımda bulunmaktaydı.

5. Şube: Emeklilik ve yardım maaşlarıyla ilgileniyordu. Şubenin bir müdürü ve iki de müdür yardımcısı vardı. Emekli olan ve açıkta bulunan subay maaşları, askeri hizmetteki mülkiye memurlarının emekli maaşlarının ve nizamem verilecek dul ve yetim maaşlarının özel ve genel olan yardım akçelerinin idane ve eytam sandıklarının⁴⁴⁶ muvazene ve muhasebesi bu şubenin göreviydi.⁴⁴⁷

6. Şube: Arşiv, yani mahzen-i evrak şubesi idi. Şubenin bir müdürü ve üç yardımcısı vardı. Bu şubenin görevleri şunlardı.⁴⁴⁸

1. Padişah iradelerinin kaydı, ilanı ve saklanması, yazılmış olan genel beyanname, talimat, nizamname, kanunlar ve genel emirlerin ayrıştırılarak muhafazası.
2. Emekli olan, açıkta kalan, istifa eden, tard edilen ve ölen subayların işlem görmüş evrakının saklanması,
3. Seferberlikte tutulacak günlük vukuat cetvellerinin saklanması, Osmanlı Devleti ya da yabancı ülkelere ait nişan ve madalyaları olan askeri şahısların defterlerinin saklanması,

⁴⁴⁵ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.56,57.

⁴⁴⁶ Bunlar borç ve yetim sandıklarıdır.

⁴⁴⁷ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.66.

⁴⁴⁸ Mehmed Rüşdi, a.g.e. s.66-68.

4. Daire-i Askeriye masraf defterlerinin işlemleri, bitmiş olan ve günlük yapılan işler için gerekli olmayan bütün evrakın ve orduların muhasebe komisyonlarında yapılan ve denetlenmesi biten defterlerin saklanması.
5. Askeri memurlar tarafından tutulan bütün sicillerle ölen ve kaybolan askerler hakkındaki işlem görmüş evrakın ayrıştırılarak saklanması,
6. Bütün idare-i askeriyede mevcut askerlerin defterlerinin saklanması, Ceride-i Askeriye ile Salname-i Askeri'nin basılması ve yayınlanması.

Şube-i Mahsusa: Bu şubenin bir müdür, bir müdür yardımcısı ve yeteri kadar da ketebesini olması gerekiyordu. Bu şube Harbiye Nezareti'ndeki askeriye ve kalemiye sınıfına mensup memurlarla ketebe, odacı, hizmetçi ve gündelikçilerin rütbe terfilerini, yer değişikliklerini, hava değişimine giden ve ölenlerin vukuatını yürütmek, ölenlerin künye defterlerini Piyade Dairesi'ne bildirmek, rütbe terfi, ödül, ceza, yer değişimi konuları ve bunlarla ilgili olarak Harbiye Nazırı'nın yazacağı her türlü yazıyı kaleme almakla görevliydi.

Harbiye Nazırı ile Harbiye Nezareti'ndeki askeriye ve kalemiye memurları ile katip, odacı, hizmetçi maaşlarını ve gündelikçilerin ücretlerini veznedardan alıp dağıtmak da bu şubenin görevlerinden biriydi.

Daire-i Askeriye memurlarından taşraya gideceklerin maaşı için Muhasebat-ı Umumiye ve tayinat için Levazımat-ı Umumiye Dairesi'ne verilmesi gereken defterleri vermekten sorumluydu. Her ay Daire-i Askeriye'deki askeri memurların tayinatı ile ilgili olarak bunların rütbe ve isimlerini gösteren defter düzenlenip Levazımat-ı Umumiye Dairesi'ne ve maaş için de her ay bir defter yapıp Muhasebat-ı Umumiye Dairesi'ne verilmesi gerekiyordu.

Daire-i Askeriye ve ona bağlı dairelerle şubelerindeki bütün eşyanın mevcudiyetini gösteren defter tutmak ve bunların iyi şekilde korunmasına ve tamiratına dikkat etmek, bu daire ve şubelerin kağıt, kurutma tozu, mürekkep, su, mahrukat gibi levazımını sağlamak ve gerektiğinde bu daire ve şubelerin tanzimat ve tamiratını yaptırmak, hiçbir ordu ve daireye bağlı olmaksızın yalnızca Harbiye Nezareti'ne müteallik dükkan ve mağazaları kiraya vermek ve gerektiğinde bina kiralamak bu şubenin göreviydi.

3. HARBİYE NEZARETİ

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Sadrazam Sait Paşa'nın kurduğu birinci kabinede Bab-ı Seraskeri ele alınarak adı da Harbiye Nezareti olarak değiştirildi. 1922 yılına kadar Bab-ı Seraskeri binası Harbiye Nezareti olarak kullanıldı. Harbiye Nezareti'nin başındaki kişinin unvanı da Serasker Paşa yerine Harbiye Nazırı oldu. İlk Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa olmuştu.⁴⁴⁹

3.1. Harbiye Nezareti'nin Görev ve Sorumlulukları

20 Recep 1328/27 Temmuz 1910'da Devleti Aliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi yayınlandı. Bu nizamnamede Daire-i Askeriye, bütün silahlanma, teçhizat, idare, maaş, dul ve yetimlere maaş bağlanması, sağlık hizmeti, hukuk ve askeri mahkemeler ve teşkilat ve tahkimatın uygulanmasına mütealik muameleler ile hükümetin imalathane ve dokuma fabrikalarına ait her türlü iş ve muamelat için en büyük merci olarak tanımlanmaktaydı. Serasker Paşa gibi Heyet-i Vükela'da yer alan Harbiye Nazırı'nın kendisine yardımcı olması için bir de müsteşarı vardı. Bu nizamnameye göre Harbiye Nezareti'nin görevleri şunlardı.⁴⁵⁰

- 1.Orduların hizada ve seferde hizmetine ait olarak Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından düzenlenen nizamname ve talimatnamelerin gereklerinin yerine getirilmesi ve ülkedeki bütün nizamların ve askeri kanunların uygulanması.
- 2.Harbiye Nezareti, bütün askeri makam ve memur heyetlerine ait hizmetlerin güzel bir şekilde yürütülmesinden genel olarak sorumluydu.
- 3.Bu makam ve memuriyetlerin idaresi altındaki kıta ve tesislerin idamesi ve tekemmülü konusundaki yetki ve sorumluluklarına ilişkin hususları kendiliklerinden emretmeleri, uygulamaları yahut arz ve teklif etmelerine dikkat ve nezaret etmek.

⁴⁴⁹ Harita Genel Müdürlüğü, a.g.e. s.3.

⁴⁵⁰ Devleti Aliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1326, s.18-20.

- 4.Harbiye Nezareti'nin en önemli görev ve sorumluluğu, ülke savunmasının başarıyla gerçekleştirilebilmesi için ordunun silah ve teçhizat bakımından muhtaç olduğu bütün vasıtalara sahip kılınmasıydı.
- 5.Ordunun maddi sebeplerinin her an mükemmel durumda bulundurulmasına sürekli olarak gayret ve dikkat sarf etmek.
- 6.Buna binaen Meclis-i Vükela'da ve Meclis-i Mebusan huzurunda orduyu temsil etmek ve Kanun-ı Esasi ve diğer kanunlara uygun olarak ordunun yönetimi ve intizamının muhafazası için gereken hususları talep ve tahsil etmek.
- 7.Ordunun yıllık bütçesini düzenlemek ve Maliye Nezareti ile Meclis-i Mebusan'a kabul ettirmek.
- 8.Harp vukuunda, mevcut yönetimle beraber, seyyar orduların ve kalelerdeki askeri kıtaların iyi ve harbe hazır bir halde bulundurulması, sayısal kuvvetlerinin mümkün olduğu kadar fazla bulunması için gereken tedbirleri ve tertibatı kabul ederek uygulamak.
- 9.Savaş durumunda Harbiye Nezareti'nin askeri hareket üzerinde bir etkisi olmayacak, dolayısıyla askeri hareketin gerçekleşme şeklinden sorumlu olmayacaktı.

3.2. Harbiye Nezareti'nin Teşkilatı

İlk Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa ve ondan sonra bu makam gelen Recep Paşa, Ali Rıza Paşa, Hüseyin Nazım Paşa, Gazi İbrahim Ethem Paşa ve Hulusi Salih Paşa'ların dönemlerinde Harbiye Nezareti Bünyesi'nde köklü bir değişiklik ve yenilikler gerçekleştirilememiştir. Uzun süre sadece isim değişikliği olarak kalan Harbiye Nezareti 12 Ocak 1910'da Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nezareti'ne geldikten sonra yapılan çalışmalar sonucunda yeni bir teşkilata kavuştu.⁴⁵¹ Bu yeni teşkilatta Jandarma Dairesi kendi özel nizamlarına tabi idi.⁴⁵² Harbiye Nezareti içinde gösterilmemekle birlikte ayrı

⁴⁵¹ Harita Genel Müdürlüğü, a.g.e. s.3; Öztuna, a.g.e. c.IX, s.454.

⁴⁵² Devleti Aliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1326, s.35.

bir daire olarak vardı. Yapılan yeni Harbiye Nezareti Teşkilatı aşağıdaki gibiydi.⁴⁵³

Tablo 6. Harbiye Nezareti Teşkilatı

ŞURA-YI ASKERİ		
Reis (Harbiye Nazırı)	Mahmut Şevket Paşa	Ferik
Aza (Erkan-ı Harbiye Daire Reisi)	Ahmet İzzet Paşa	Ferik
Aza	Nazım Paşa	Birinci Ferik
Aza	Abdah Paşa	Birinci Ferik
Aza (Ordu Müfettişleri)		
TAHRİRAT DAİRESİ		
Şifre Kalemi		
Tercüme Kalemi		
Sicil-i Memurin Kalemi		
Evrak Kalemi		
Hukuk Müşavirliği		
ERKAN-I HARBİYE-İ UMUMİYE DAİRESİ		
Birinci Şube		
İkinci Şube		
Üçüncü Şube		
Dördüncü Şube		
Beşinci Şube		
Altıncı Şube		
Yedinci Şube		
PİYADE DAİRESİ		
Birinci Zabitan Şubesi		
Birinci Kısım		
İkinci Kısım		
Üçüncü Kısım		
İkinci Ahz-ı Asker Şubesi		
Birinci Kısım		
İkinci Kısım		
Üçüncü Kısım		
Üçüncü Kuvve-i Umumiye Şubesi		
Dördüncü Fen Şubesi		

⁴⁵³ Salname-i Umumi, sene 1329.

SÜVARİ DAİRESİ
Birinci Şubesi
İkinci Şubesi
Üçüncü Şubesi
Süvari Müfettişlikleri
SAHRA TOPÇU ve NAKLİYE KITASI DAİRESİ
Birinci Şubesi
İkinci Şubesi
Üçüncü Şubesi
Dördüncü Fen Şubesi
AĞIR TOPÇU MÜFETTİŞ-İ UMUMİ DAİRESİ
Birinci Şubesi
İkinci Şubesi
Üçüncü Şubesi
SIHHİYE DAİRESİ
Birinci Sicil ve Muamelat Şubesi
İkinci Kuvve-i Umumiye ve Ecza ve Malzeme-i Sıhhiye Şubesi
Üçüncü Fen Şubesi
Birinci Teftiş ve Muayene Kısmı
İkinci Kavanin ve Nizamât Kısmı
Üçüncü Eczacılık Kısmı
Ecza Müdaharı – sıhhiye Merkez Deposu
UMUR-I BAYTARİYE MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ
KITAAT-I FENNİYE VE MEVAKİ-İ MÜSTAHKEME MÜFETTİŞ-İ UMUMİLİĞİ
Kıtaat-ı Fenniye Şubesi
Mevaki-i Müstahkeme Şubesi
Muamelat Şubesi
MUHAKEMAT DAİRESİ
Reis ve Azalar
Tahrirat Kalemi
MUHASEBAT-I UMUMİYE DAİRESİ
Birinci Bütçe Şubesi
İkinci Kontrol ve Tedkik Şubesi
Üçüncü Heyet-i Teftişiyeye ve Hesabat-ı Atika Şubesi
Evrak Kalemi
Heyet-i Teftişiyeye

LEVAZIMAT-I UMUMİYE DAİRESİ
Birinci Maaş ve Harcırah Şubesi
İkinci Muayyenat Şubesi
Üçüncü Melbusat ve Teçhizat Şubesi
Dördüncü İnşaat ve Tamirat Kısmı
Beşinci Sevkiyat ve Nakliyat Kısmı
Altıncı Muamelat Şubesi
Yedinci Te'diyat Şubesi
İNTİHAB-I KÜTTAB KOMİSYONU
İKRAZ KOMİSYONU
MATBA-İ ASKERİYE
DERSAADET MERKEZ KUMANDANLIĞI
Tahrirat Kalemî
İnzibat-ı Askeriye Bölüğü
Misafirhane-i Askerî
Tevkifhane-i askerî

SONUÇ

Devletlerin üzerinde var oldukları toprağı ve ait oldukları toplumu iç ve dış tehdit ve tehlikelerden koruyabilmek için daima silahlı bir gücü ellerinde bulundurması gerekmiştir. Türk Ordusu yeryüzünün en eski ordulardan biridir. Roma'dan sonra ilk düzenli orduya sahip olan devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti Batı'daki hızlı gelişmeler karşısında geri kalmıştı. Bunu telafi edebilmesi için Batıdaki gelişmeleri kendi bünyesinde de gerçekleştirmesi ve bu yönde yapılacak reformların bütün toplumu ve devletin bütün kurumlarını kapsamaması gerekiyordu. Yeni kurulacak kurumların ayakta kalabilmesi için eskileri kaldırılmıyordu. II. Mahmut bu durumun farkındaydı. Bu eski kurumların kaldırılabilmesi için onları destekleyen gücün yani Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu. "Vaka-i Hayriye" olarak adlandırılan bu olayla Osmanlı tarihinde ilk defa eski bir kurum tamamen ortadan kaldırılmış oldu.

Yeniçeriliğin kaldırılması ile birlikte hızlı bir batılılaşma sürecine giren Osmanlı Devleti eski güç ve etkisini tamamen yitirmiş olan ordusunun eski sistemini de terk ederek batılı tarzda bir yapılanma ve modernleşme sürecine girdi. Her şey yeniden ele alındı. Ordunun kadro ve kuruluşları, komuta kademesi, devlet yapısındaki değişikliklere paralel olarak ordunun devlet yapısındaki yeri de Avrupa örneğine göre düzenlenmeye başladı.

Yeniçeri Ocağı ile birlikte Yeniçeriler'in en büyük askeri makamı olan Yeniçeri Ağalığı da ortadan kaldırıldı. Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla Avrupa tarzında kurulan yeni ordunun başına Serasker ünvanıyla Ağa Hüseyin Paşa getirilmiş ve Yeniçeri Ağası'ndan doğan boşluğu doldurmak üzere Seraskerlik Makamı kurulmuştu. Serasker Paşa divan üyesi idi ve siyasi bir güç de yüklenmişti. Bugünkü Milli savunma Bakanlığı ile Genel Kurmay Başkanlığı'nın görevleri bu makam tarafından yürütülmekteydi. Zaman içinde yangın söndürme, zabıta, polis görevi gibi görevlerden arındırılarak yalnız askeri bir makam olma yolunda gelişme gösterdi.

1832'de Osmanlı Devleti'nde ilk resmi ve sürekli meclis olan Dar-ı Şura-yı Askeri'nin açılmasıyla Seraskerlik karargahında ana karar ve nizamlar bu meclis tarafından belirlenmeye ve ordunun yönetimi Serasker Paşa görevlerini bu meclis aracılığıyla gerçekleştirilmeye başladı.

1827 yılından itibaren yurtdışına öğrenciler gönderilmeye başlanmıştı. 1835'ten sonra Avrupa kentlerine düzenli olarak öğrenci gönderilmeye başlandı. 1845 yılında daha önce Avrupa'da eğitim görmüş bu öğrencilerden 27 subay kurmay sınıfına geçirilerek kurmay sınıfı oluşturulmuştu. Bunların içinden Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa ilk kurmay başkanı oldu. Böylece Bab-ı Seraskeri'de artık bir kurmay heyeti bulunuyordu. 1861'de Serasker Mehmet Namık Paşa, Seraskerlik Makamı'nın teşkilatını yaparken Seraskerlik'e bağlı bir şube olarak gerçek anlamda bir Erkan-ı Harbiye Dairesi oluşturulmuştu. 1286/1879'den sonra Bab-ı Seraskeri'nin yeni yapısı içinde yedi şubeden oluşan kapsamlı bir Erkan-ı Harbiye Dairesi kuruldu.

Okuldan kurmay subay yetiştirmek için Erkan-ı Harbiye Mektebi de kuruldu ve geliştirildi. Fakat olumlu bir sonuç alınamadı. Ahmet Muhtar Paşa ve Gazi Osman Paşa gibi istisnalar dışında kurmay sınıfının durumu iyi değildi. Üstelik bunlarda Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde okumamıştı.

Artık Osmanlı Devleti yüzünü bir daha geri dönmek üzere Batı'ya çevirmişti. Tanzimat'la birlikte sivil alandaki Batılılaşma hareketlerinin yanı sıra 1839,1843,1844, 1869 yıllarında askeri alanda yapılan ıslahatlarla Osmanlı Ordusu Batı orduları tarzındaki yapılanmasına devam etti. 1834'de beş ordu bölgesine ayrılan Osmanlı Ordusu, 1848'de altı, 1870 yılında da yedi ordu bölgesine ayrılmıştı. Ordunun modernizasyonu daha çok Prusya örneğine göre gerçekleştiriliyordu. Bu maksatla 1843'te Moltke'nin çalışmalarıyla redif teşkilatı kurulmuştu.

Osmanlı Ordusu şekil itibariyle batılı bir ordu haline gelmişti. Ama kafalar değişmemişti. Yani makine değişmişti. Fakat malzeme aynıydı. Arka arkaya gelen savaşların da olumsuzluklarda payı büyüktü. Orduyu modernize etmek için tekrar batıya başvuruldu. Almanya'nın 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı'ndan sonra askeri gücünü ispat etmesi ve politik açıdan diğerlerine göre daha az tehlikeli görülmesi Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya iyice yaklaştırdı. Almanya'dan heyetler halinde gelen subaylar Osmanlı Ordusu'nun gelişmesi için Osmanlı Ordusu'nda uzun yıllar görev yaptılar.

Ülkenin ve ordunun yöneticileri problemlerini teşhis edemiyor, bunu Almanlar'dan bekliyorlardı. Fakat onları da anlayamıyorlardı. En büyük problem eğitim problemiydi. Goltz Paşa öncelikle subayların eğitimine öncelik vermişti. İşler kişilerin becerilerine ya da ilişkilerine dayanılarak yürütülmekteydi. Bu nedenle yapılan bütün şekil değişikliklere rağmen kafalarda değişiklik gerçekleştirilemediğinden devlet batmaktan kurtulamamıştı.

1861 yılında Serasker Namık Paşa Bab-ı Seraskeri'yi teşkilatlandırmıştı. 1876-1877 Osmanlı-Rus savaşı'ndan sonra Bab-ı Seraskeri yeniden Harbiye Nezareti adıyla teşkilatlandırıldıysa da birkaç yıl sonra tekrar Bab-ı seraskeri adına dönüldü. Bu teşkilatla ileri bir yapıya bürünen dairede Dar-ı Şura-yı Askeri kaldırılmıştı. Fakat onun görevlerini yerine getirecek daireler oluşturulmuştu. Bu teşkilat 1908'e kadar kullanıldı. 1908'den sonra Harbiye Nezareti adıyla yeniden bir teşkilatlanmaya gidildi. Böylece Bab-ı Seraskeri tarihe karıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması bir anlamda Osmanlı Devleti için yakınçağın başlangıcı sayılabilir. Seraskerlik Makamı'nda 1826'dan 1908'e kadar olan gelişmeler bugünkü Genel Kurmay Başkanlığı ile Milli savunma Bakanlığı'nın temelini oluşturan gelişmelerdir. Bu kuruluşlar bu süreç içinde gerçekleşen tecrübeler üzerinde kurulmuştur. Bu konu yeterince aydınlatılmış değildir. 1826'dan itibaren oluşan teşkilatlanmanın Avrupa'daki çağdaşlarıyla karşılaştırılarak ayrıntılı olarak ele alınmasına, teşkilat yapısı ile görev ve sorumluluklarının daha net ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır.

EKLER LİSTESİ

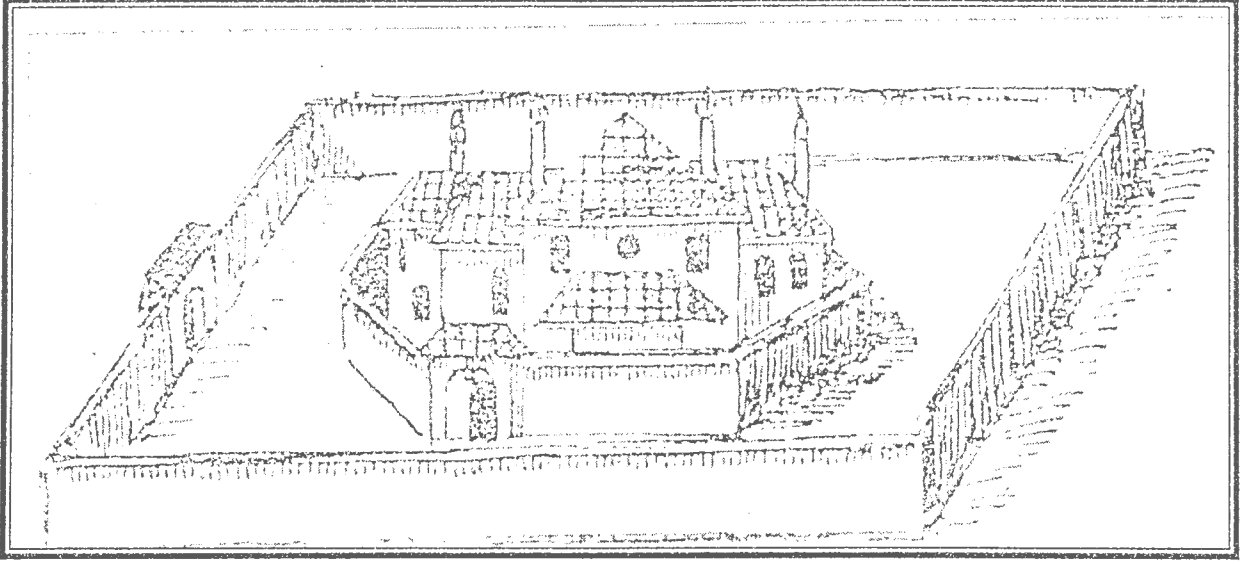
	<u>Sayfa</u>
EK-A Seraskerlik Makamı'nda Bulunanların Listesi	115
EK-B Eski Saray-1	117
EK-C Eski Saray-2	118
EK-D Bab-ı Seraskeri	119
EK-E At Meydanı ve Davutpaşa Sahrası	120
EK-F Asakir-i Mansure-i Muhammediye Askerleri.....	121
EK-G Seraskerler- Ağa Hüseyin Paşa ve Hüsrev Paşa	123
EK-H Seraskerler- Hasan Rıza ve Mütercim Rüştü Paşa.....	124
EK-I Seraskerler- Hüseyin Avni Paşa ve Ahmet Esat Paşa	125
EK-J Seraskerler- Derviş Paşa ve Gazi Osman Paşa	126
EK-K Seraskerler- Abdülkerim Nadir Paşa	127

EK-A SERASKERLİK MAKAMI'NDA BULUNANLARIN LİSTESİ

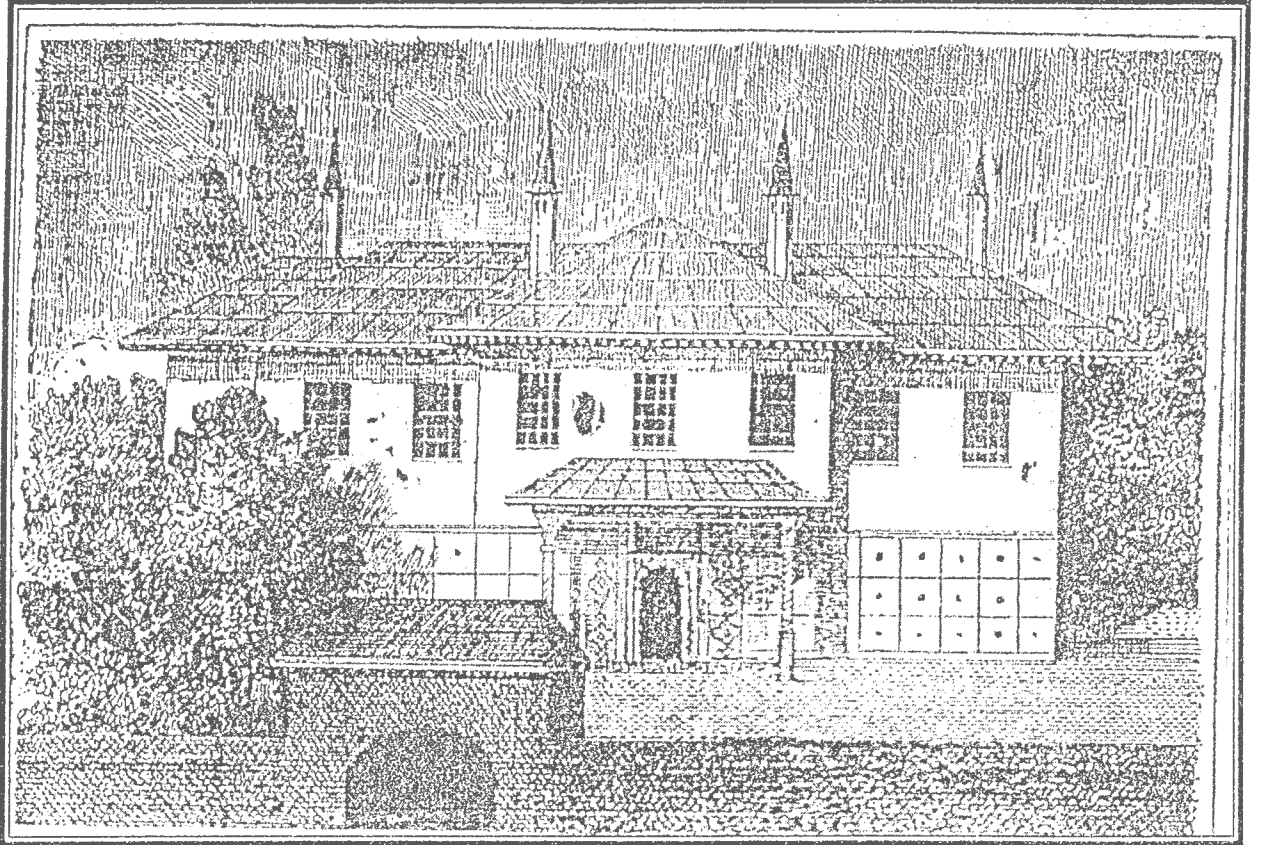
	ADI	BAŞLADIĞI TARİH	AÇIKLAMA
1.	Ağa Hüseyin Paşa	Haziran 1826	
2.	Mehmet Hüsrev Paşa	Haziran 1827	
3.	Damat Halil Rifat Paşa	Ağustos 1836	
4.	Damat Mehmet Said Paşa	Şubat 1838	
5.	Damat Halil Rifat Paşa	Temmuz 1839	2. defa
6.	Sır Katibi Mustafa Nuri Paşa	Mayıs 1840	
7.	Dorbhor Reşit Paşa	Ocak 1843	
8.	Hasan Rıza Paşa	Eylül 1843	
9.	Süleyman Paşa	Ağustos 1845	
10.	Mehmet Hüsrev Paşa	Aralık 1845	2. defa
11.	Damat Mehmet Said Paşa	Aralık 1846	2. defa
12.	Hasan Rıza Paşa	Mayıs 1848	2. defa
13.	Damat Mehmet Ali Paşa	Mart 1849	
14.	Mütercim Mehmet Rüştü Paşa	Mayıs 1851	
15.	Damat Mehmet Ali Paşa	Mayıs 1853	2. defa
16.	Hasan Rıza Paşa	Şubat 1854	3. defa
17.	Mütercim Mehmet Rüştü Paşa	Haziran 1855	2. defa
18.	Hasan Rıza Paşa	Kasım 1855	4. defa
19.	Mehmet Kamil Paşa	Ağustos 1857	
20.	Mütercim Mehmet Rüştü Paşa	Ağustos 1857	3. defa
21.	Hasan Rıza Paşa	Kasım 1857	5. defa
22.	Mehmet Namık Paşa	Haziran 1861	
23.	Mütercim Mehmet Rüştü Paşa	Eylül 1861	4. defa
24.	Damat Mehmet Ali Paşa	Eylül 1861	
25.	Hacı Raşit Paşa	Ocak 1863	
26.	Keçecizade Mehmet Fuat Paşa	Şubat 1863	
27.	Hasan Rıza Paşa	Haziran 1866	6. defa
28.	Mütercim Mehmet Rüştü Paşa	Şubat 1867	5. defa
29.	Mehmet Namık Paşa	Şubat 1868	2. defa
30.	Hüseyin Avni Paşa	Şubat 1869	
31.	Ahmet Esat Paşa	Ağustos 1871	
32.	Abdülkerim Nadir (Abdi) Paşa	Ocak 1872	
33.	Fosfor Mustafa Sıtkı Paşa	Nisan 1872	

34.	Mehmet Yaver Paşa	Temmuz 1872	
35.	Ahmet Esat Paşa 2.defa	Ekim 1872	
36.	Hüseyin Avni Paşa 2.defa	Şubat 1873	
37.	Ali Saib Paşa	Nisan 1875	
38.	Hüseyin Avni Paşa	Ağustos 1875	3.defa
39.	Hasan Rıza Paşa	Ekim 1875	7. defa
40.	Mehmet Namık Paşa	Kasım 1875	3.defa
41.	Hasan Rıza Paşa	Ocak 1876	8.defa
42.	Derviş İbrahim Paşa	Nisan 1876	
43.	Abdülkerim Nadir Paşa	Mayıs 1876	2.defa
44.	Hüseyin Avni Paşa	Mayıs 1876	4.defa
45.	Abdülkerim Nadir Paşa	Haziran 1876	3.defa
46.	Mehmet Redif Paşa	Eylül 1876	
47.	Mehmet Rauf Paşa	Temmuz 1877	
48.	Mehmet İzzet Paşa	Ocak 1878	
49.	Damat Mahmut Celaledin Paşa	Mayıs 1878	
50.	Fosfor Mustafa Sıtkı Paşa	Haziran 1878	2.defa
51.	Osman Nuri Paşa (Gazi)	Aralık 1878	
52.	Hüseyin Hüsnü Paşa	Temmuz 1880	Harbiye Nazırı olarak
53.	Osman Nuri Paşa (Gazi)	Kasım 1880	2.defa Harbiye Nazırı olarak
54.	Hüseyin Hüsnü Paşa	Aralık 1881	2.defa Harbiye Nazırı olarak
55.	Osman Nuri Paşa (Gazi)	Aralık 1883	3.defa
56.	Ali Saib Paşa	Eylül 1885	2.defa
57.	Osman Nuri Paşa (Gazi)	Ağustos 1891	4.defa
58.	Mehmet Rıza Paşa	Eylül 1891	Temmuz 1908'e kadar

EK-B ESKİ SARAY-1

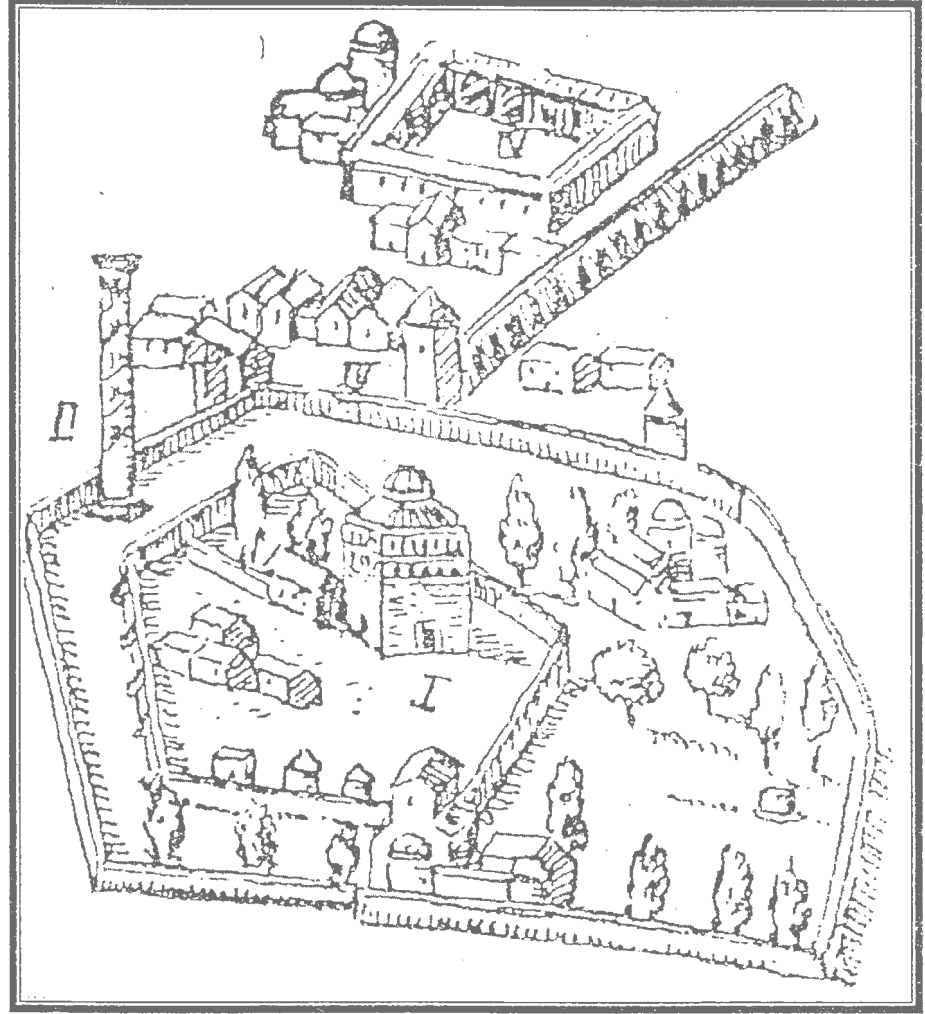

1454'de Fatih'in yaptırdığı Eski Saray
 (1523 yılında Matrakçı Nasuh'un Kanuni'nin Irak Seferi için hazırladığı Beyan-ı
 Menazil-i Sefer-i Irakeyn adlı eserden)

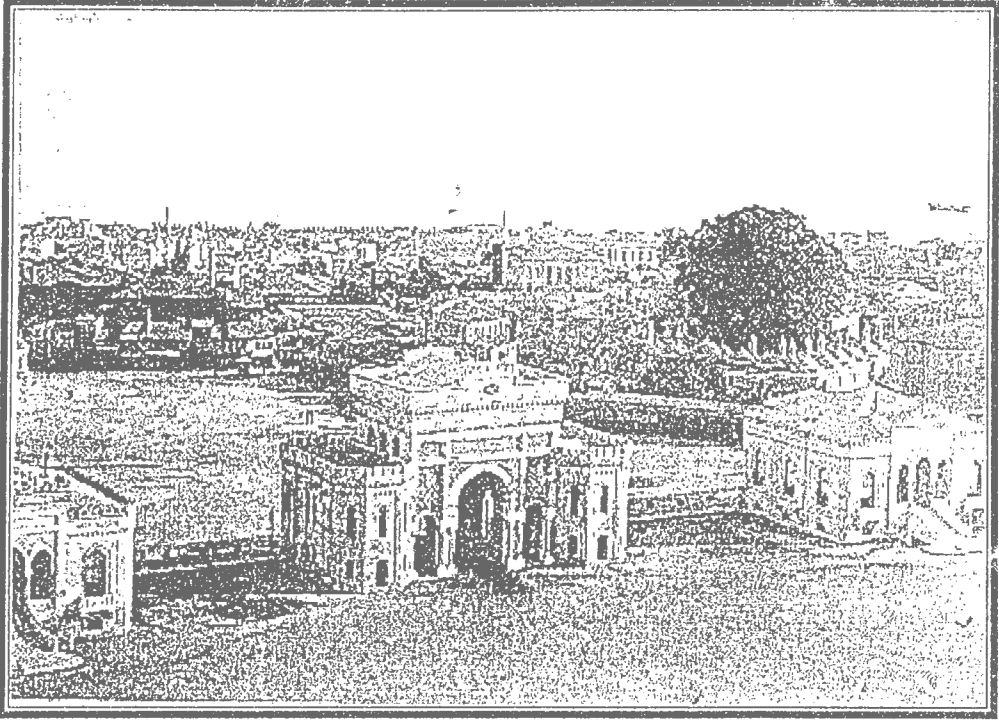

Fatih zamanında G.Amyrutes'e yaptırılan Eski Saray
ve Fatih semti'nin görünüşü

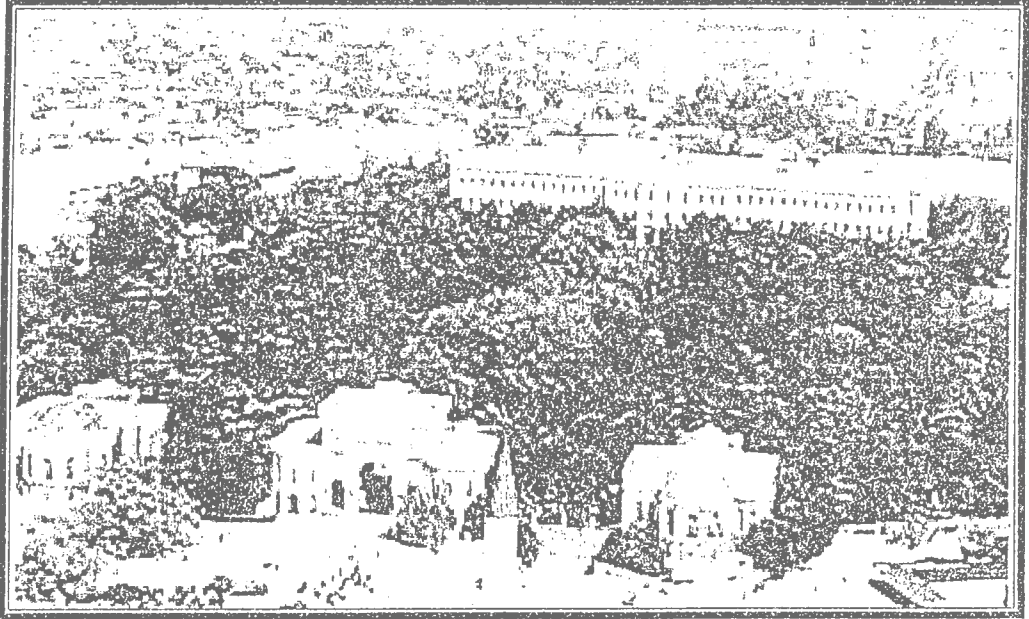

Fatih zamanında Eski Saray
(Paris Bibliothèque nationale, Cartes dairesindeki planlardan)

EK-D BAB-I SERASKERİ

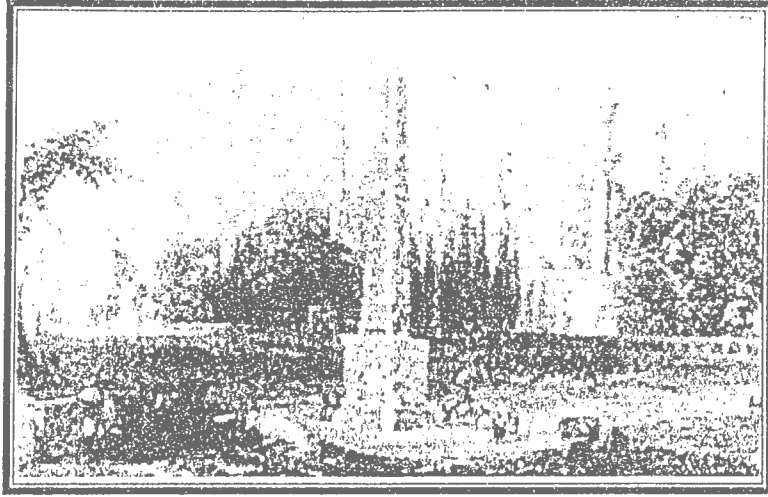

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Bab-ı Seraskeri

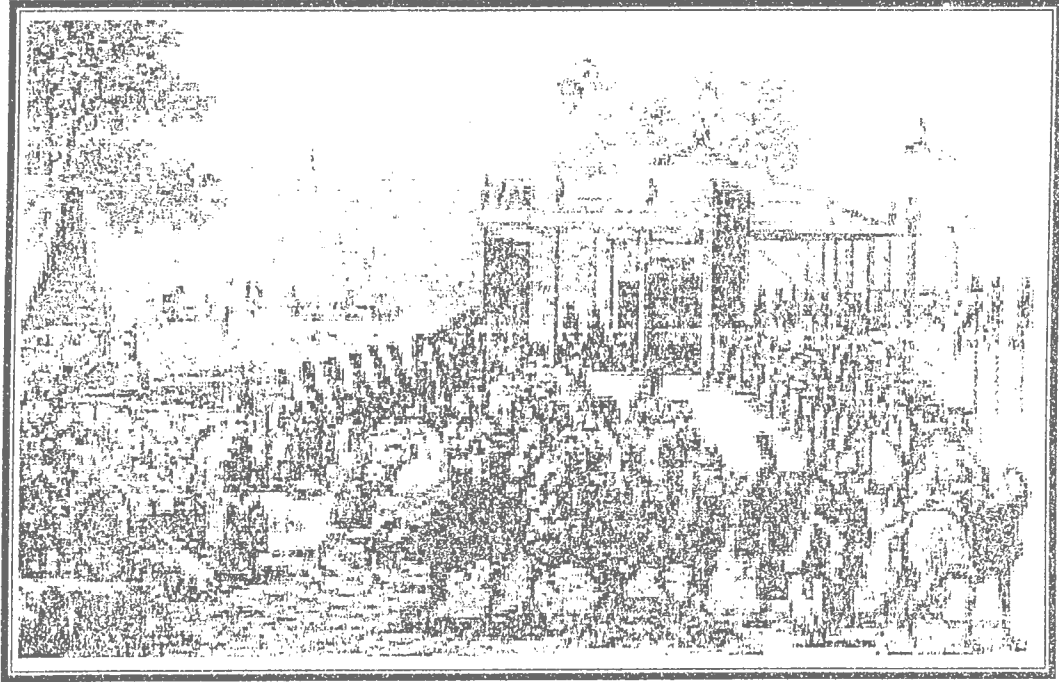

Bab- Seraskeri'nin bugünkü durumu (İstanbul Üniversitesi)

EK-E ATMEYDANI ve DAVUTPAŞA SAHRASI

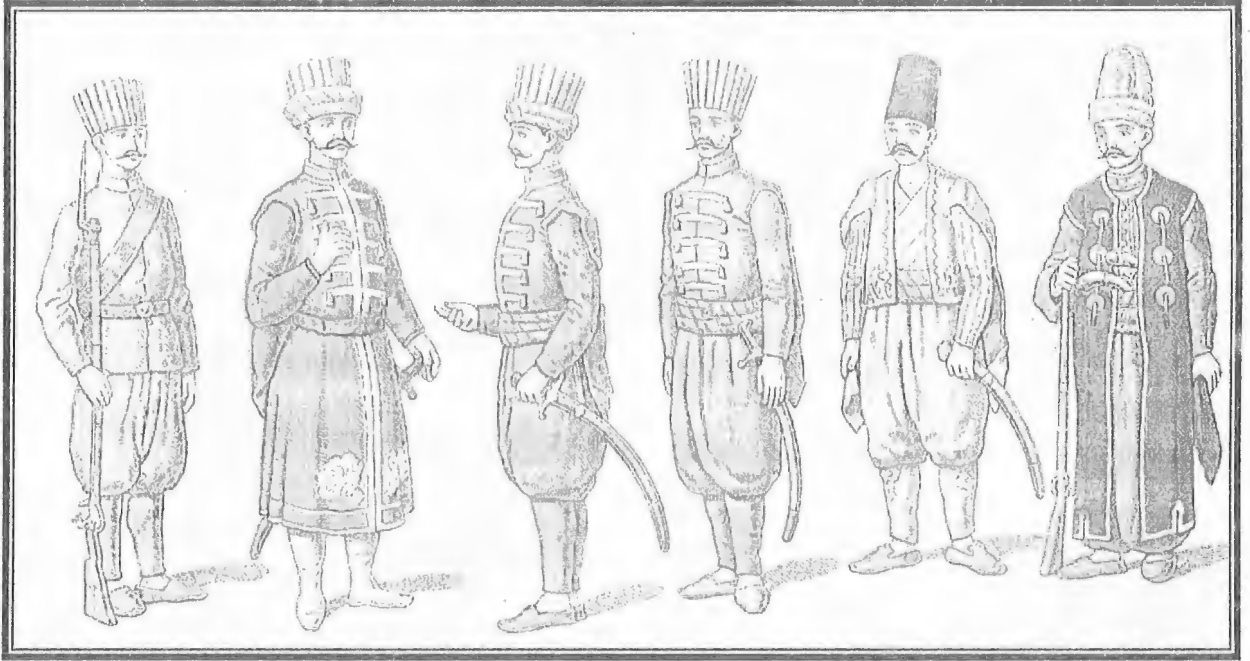

At Meydanı

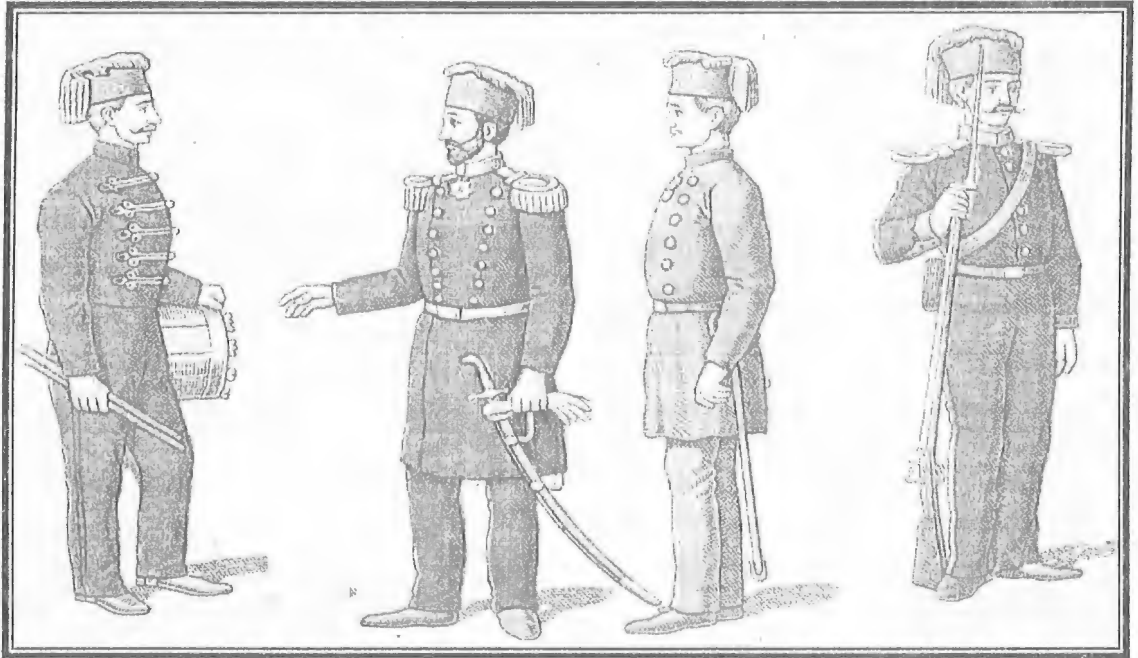
Davutpaşa Sahrası

EF-F ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE ASKERLERİ

Piyade Neferi Binbaşı Kolağası Yüzbaşı Humbaracı Neferi Topçu Neferi

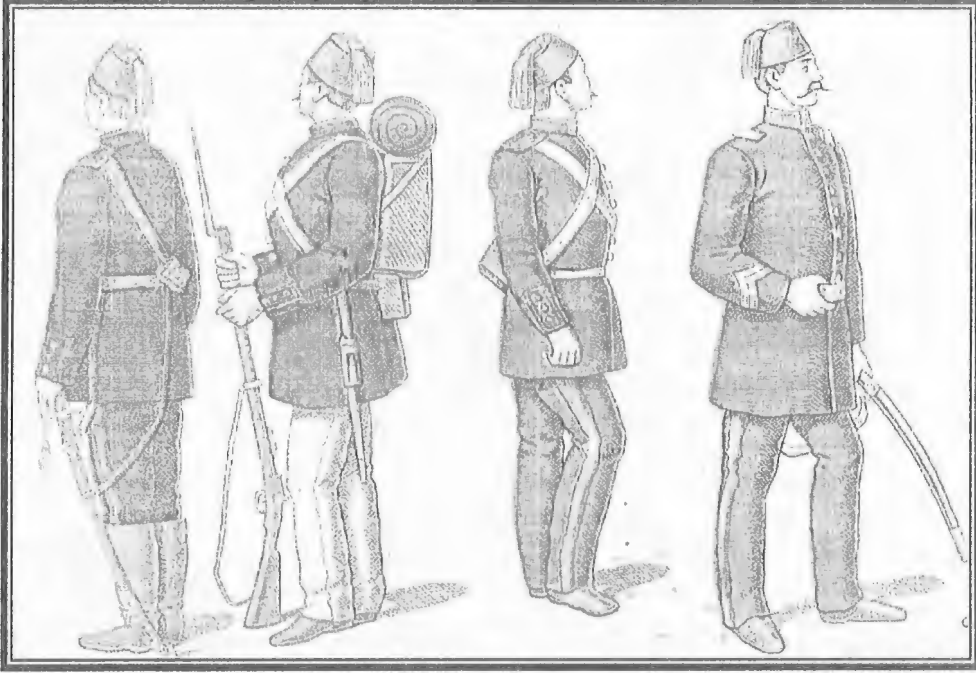
II. Mahmut Dönemi (Setre pantolonun kabulünden önce)

Mızika Neferi Piyade Subayı Harbiye Öğrencisi Piyade Eri

II. Mahmut Dönemi (Setre pantolonun kabulünden sonra)

EF-F ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE ASKERLERİ

Süvari Neferi Piyade Neferi Topçu Neferi Topçu Zabiti

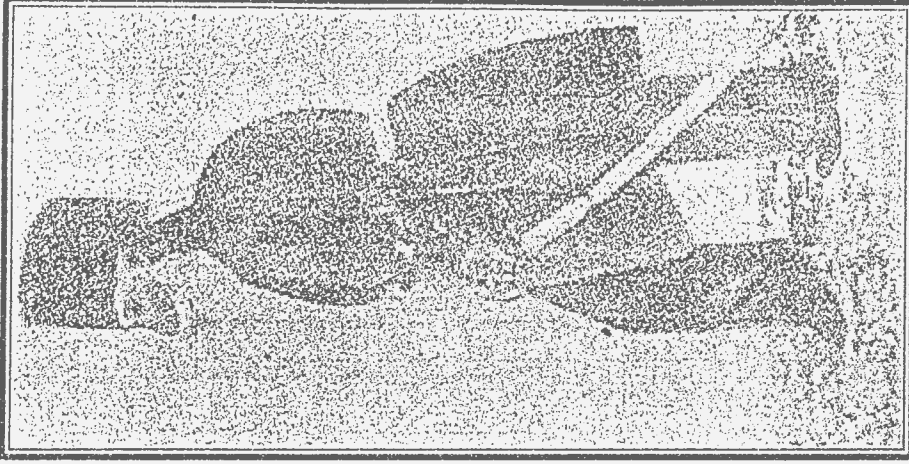
Abdülmecit Dönemi

Topçu Neferi Talia Tburu Neferi 1. Zühaf Alayı Neferi 2. Zühaf Alayı Neferi

Abdülaziz Dönemi

EK-G SERASKERLER – AĞA HÜSEYİN PAŞA ve HÜSREV PAŞA

2. Serasker Hüsrev Paşa'nın son resimlerinden biri

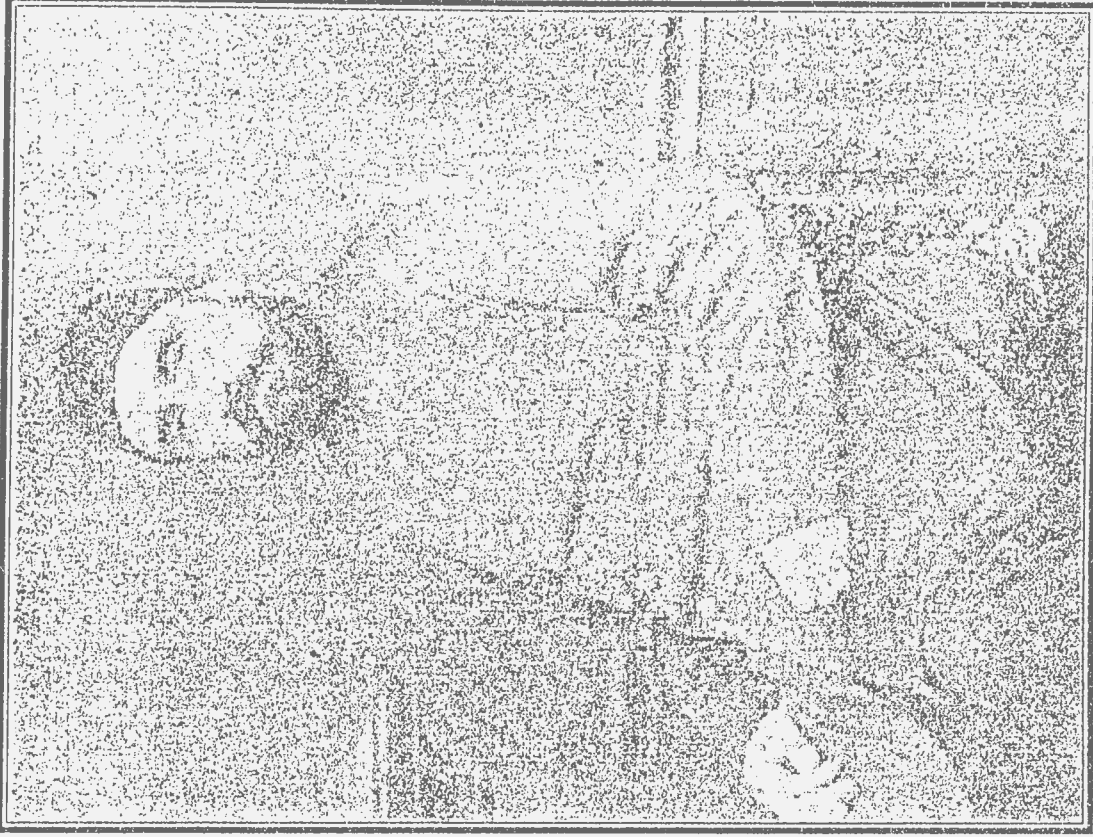

2. Serasker Hüsrev Paşa Gençlik yıllarında

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında büyük emeği geçen ilk Serasker Ağa Hüseyin Paşa

EK-H SERASKERLER- HASAN RIZA PAŞA ve MÜTERCİM RÜŞTÜ PAŞA

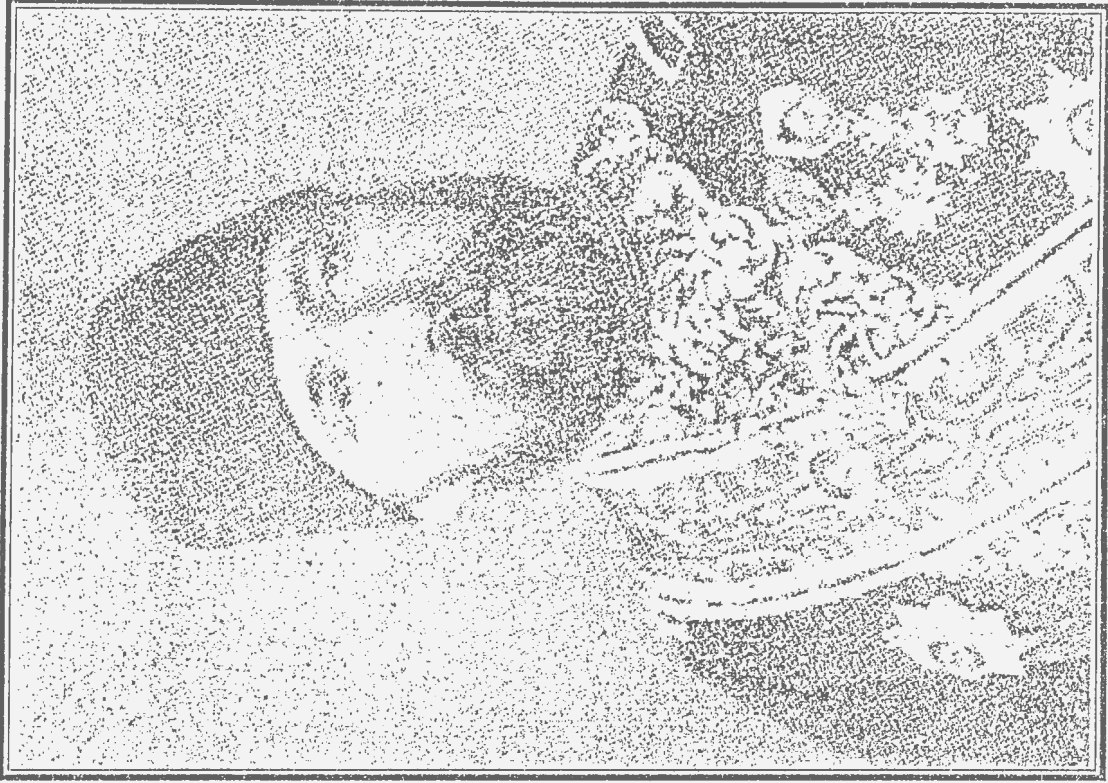
Serasker Mütercim Mehmet Rüştü Paşa

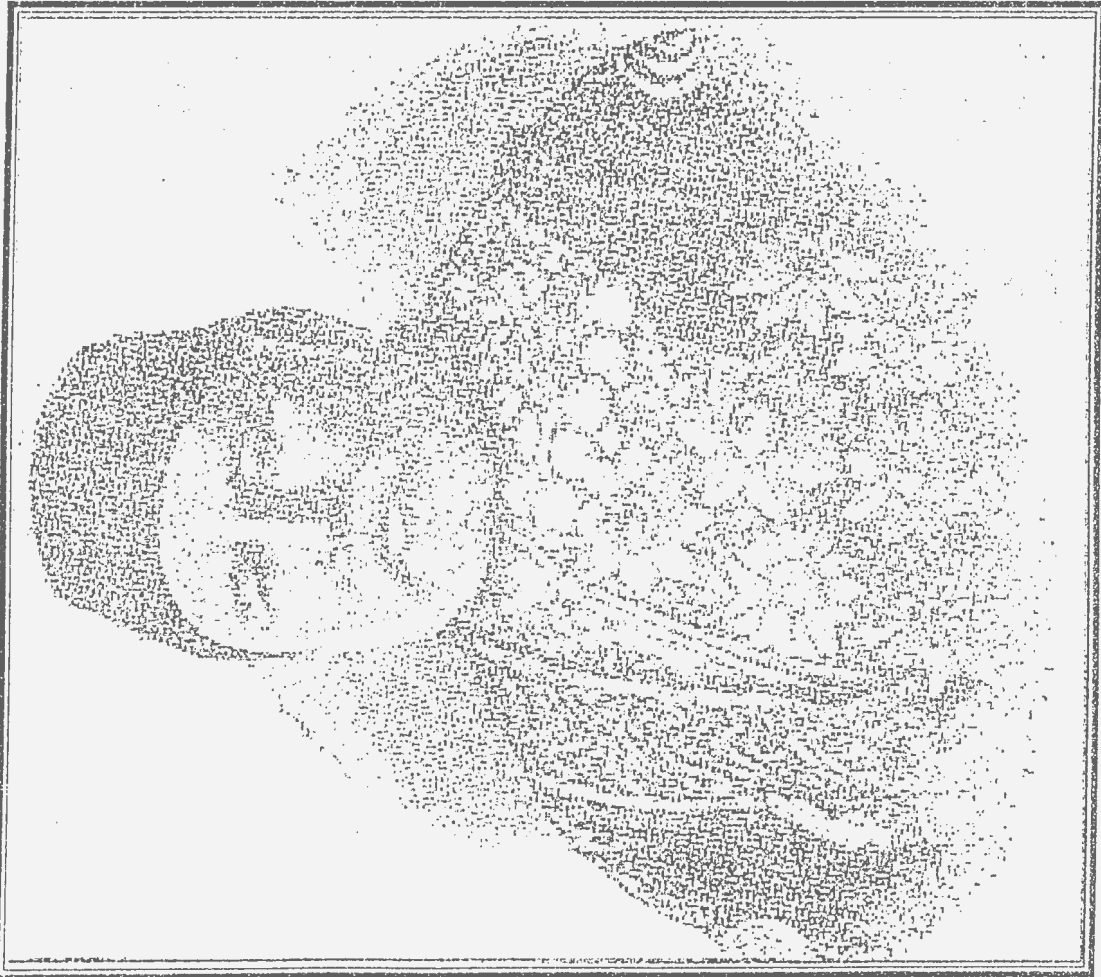
Cihan Setraskerii diye bilinen yedi defa seraskerlik yapan

Hasan Rıza Paşa

EK-I SERASKERLER- HÜSEYİN AVNİ PAŞA ve AHMET ESAT PAŞA

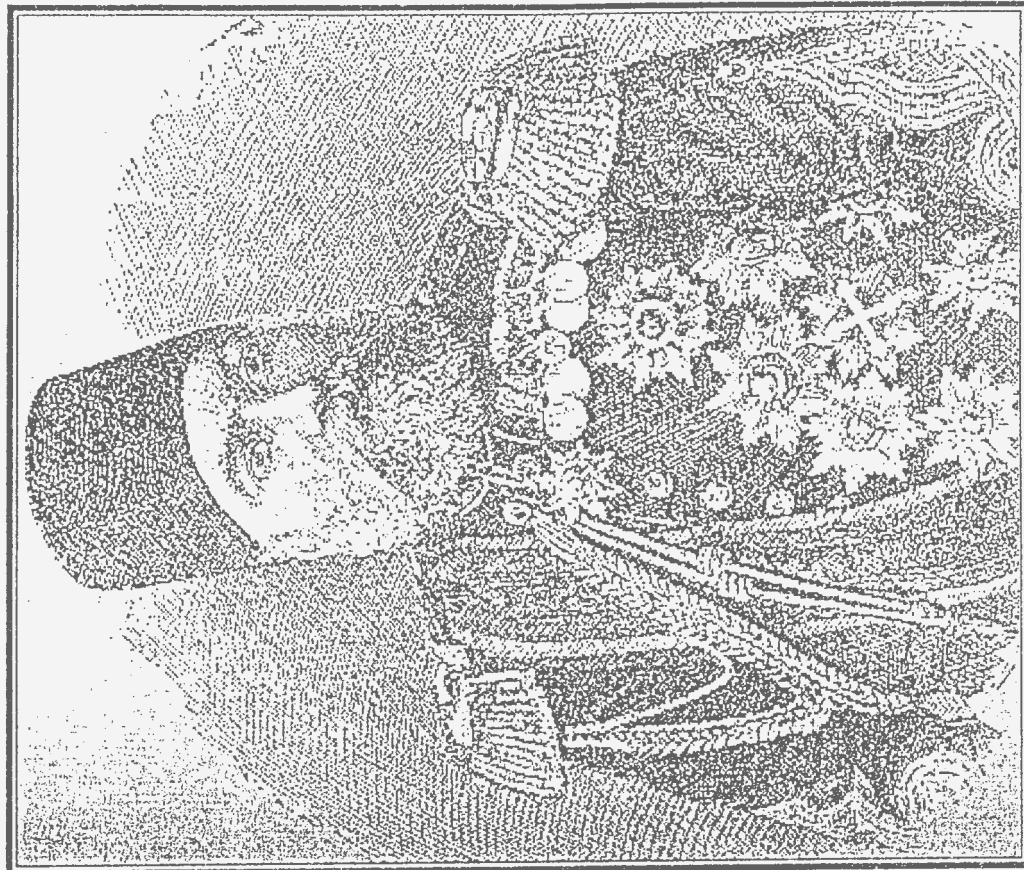

Serasker Ahmet Esat Paşa

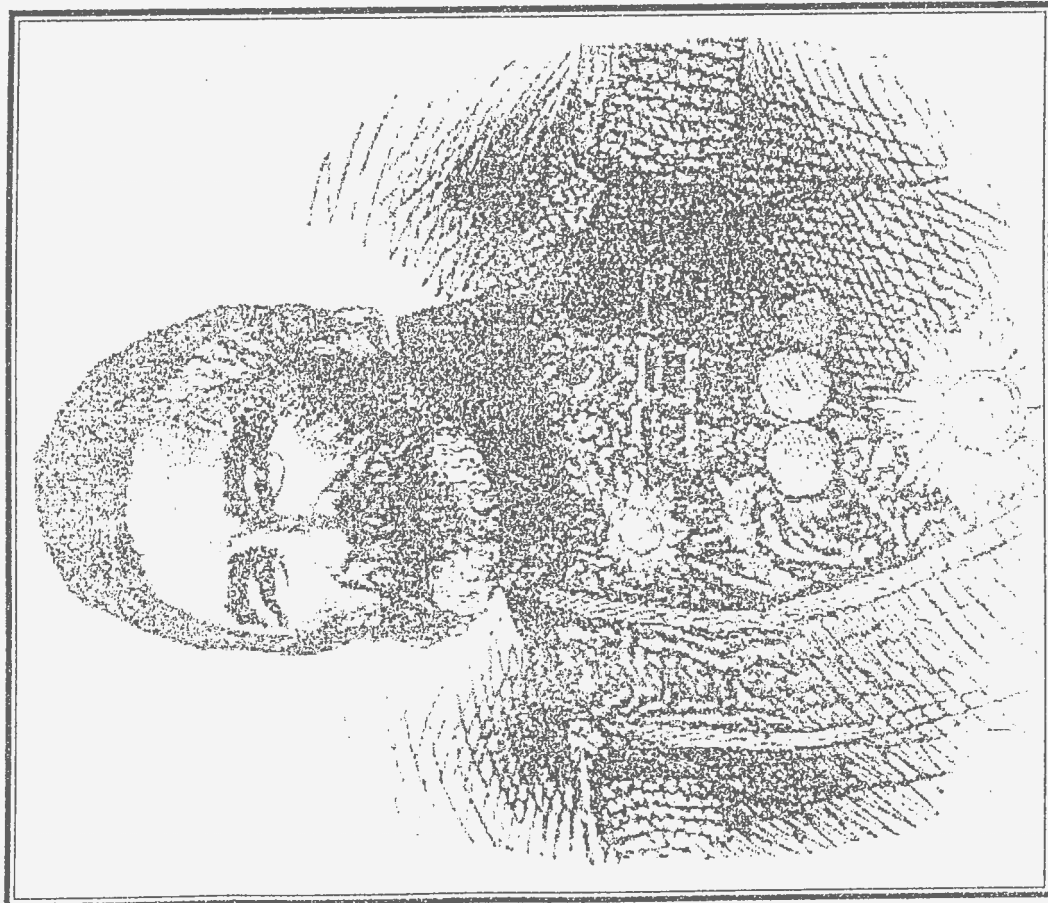

Serasker Hüseyin Avni Paşa

EK-J SERASKERLER- DERVİŞ PAŞA VE GAZİ OSMAN PAŞA

Serasker Gazi Osman Nuri Paşa
(Plevne Kahramanı)

Serasker Derviş İbrahim Paşa

EK-K SERASKERLER— ABDÜLKERİM NADİR PAŞA

Serasker Çırpanlı Abdülkerim (Abdi) Nadir Paşa
Osmanlı Devleti'nin İlk Kurmay Başkanı

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet c.VI, XII**. İstanbul: Üçdal Neşr., 1966.

_____. **Maruzat**. Yayına Haz: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Çağrı Yay., 1980.

_____. **Tezakir c.I,IV**. Hazırlayan. Cavid Baysun:, Ankara: TTK, 1991.

Ahmet Lütfi Efendi, **Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi c.I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII**. Eski Yazıdan Aktaranlar: I. Cilt Ahmet Hezarfen, III. Cilt Tamer Erdoğan, II-IV-V-VI-VII-VIII. Ciltler Yücel Demirel c. c.III, İstanbul: Tarih Vakfı & YKY, 1999.

_____. **Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi c.X-XI-XII**. Hazırlayan: Münir Aktepe, Ankara: TTK, 1988.

Ahmet Rasim. **Osmanlı Tarihi**. Sadeleştiren: H. Dursun Yıldız. [İstanbul] Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1967.

Akçakoca, Mehmet. "Mahmut Şevket Paşa'nın Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi Adlı Eserinin III. Cildi Tenkitli Metin Neşri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992)

Akdağ, Mustafa. "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar," **DTCF Dergisi, C.XII/1-2** (1955).

Akyıldız, Ali. **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**. İstanbul: Eren yayıncılık, 1993.

Aydın, Faruk. **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)**. Ankara: ATASE Yay., 1994.

Berkay, Necdet. **Yeniçerilerin Yok edilmesi ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişmesi**. Ankara: Gnkur. Bşk.Yay., 1949.

Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul : Doğu Batı yayınları. 1978.

Bilim, Cahit Yalçın. **Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**. Eskişehir: Anadolu. Üni.Ed.Fak Yay., 2002.

Çadırcı, Musa. "II. Abdülhamit Dönemi’nde Osmanlı Ordusu" Musa Çadırcı, **4. Askeri Tarih Semineri Bildiriler**. Ankara: ATASE, 1989.

_____. "Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)," **I. Askeri Tarih Semineri Bildiriler II**. Ankara: ATASE,1983.

Çakın, Naci ve Orhon, Nafiz. **T.S.K. Tarihi III Cilt 5. Kısım (1793-1908)**. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1978.

Çataltepe, Sipahi. **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**. İstanbul: Göçebe Yay., 1997.

Davison, Roderic H. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform c.II. Çev. Osman AKINHAY**, İstanbul: Papirüs Yay. 1997.

Devleti Aliye-i Osmaniye Ordusu’nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1326.

Duman, Hasan. **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928 c.I.** Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.

Düstur, Cüz-i Rabi’, İstanbul: 1296.

Edirneli Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**. Hazırlayan: Nihal Atsız, [İstanbul]: Tercüman Gazetesi, 1972.

Engelhardt, Ed. **Tanzimat**. Çeviren: Ayda Düz, İstanbul: Milliyet Yay,1976.

Ergin, Osman Nuri. **Mecelle-i Umur-ı Belediye c.II-III.** İstanbul: İBKİDB, 1995.

**Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Umumisinin ve Erkan-ı Harbiye Dairesi'nin
Vezaif-i Dahiliyesi Nizamnamesi, 1296.**

Evlıya Çelebi Seyahatnamesi c.I. Türkçeleştiren: Zuhuri Danişman. İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, 1969.

Findley, Carter V. **Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922).**
Çev. Latif BOYACI, İzzet AKYOL, İstanbul: İz yay., 1994.

Grenard, Fernand. **Asya'nın Yükseliş ve Düşüşü.** Çev. Orhan Yüksel, İstanbul:
MEB. Yay. 1992.

Harita Genel Müdürlüğü, **Milli Savunma Bakanlığı'nda 150 Yıl 1826-1976.** Ankara,
1976.

Hün, İhsan. **Osmanlı Ordusunda Genel Kurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve
Geçirdiği Safhalar.** İstanbul: Gnkur. Bşk. Yayınları, 1951.

Hüseyin Hüsnü Emir. **Erkan-ı Harbiye Meslek, Vezaif ve Teşkilatı Tarihi ve İlmî
Tedkikat,** İstanbul: Erkan-ı Harbiye Mektebi, 1340.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. **Son Sadrazamlar c.I.** İstanbul: Dergah Yay, 1982.

İslam Ansiklopedisi c.V/1, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1964.

İşkora, M.Mazlum. **Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965).** Ankara:Gnkur. Bşk.
Yay., 1966.

_____. **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkan-ı Harbiye) Tarihçesi.** Ankara: Harb
Akademisi Matbaası, 1944.

Karabekir, Kazım. **Türkiye’de ve Türk Ordusu’nda Almanlar**. İstanbul: Emre Yay., 2001.

_____. **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**. İstanbul: Emre Yay., 2001.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi V,VII,VIII**. Ankara: TTK, 1988.

_____. **Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları**. Ankara: TTK., 1988.

Kayaltepe, Alpaslan. **Türk Piyadesinin Tarihçesi**. Ankara: KKK., 1955.

Kaynar, Reşat. **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**. Ankara: TTK, 1991.

Kazıcı, Ziya. **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**. İstanbul: Kültür basın Yayın Birliği, 1987.

Kurat, Akdes Nimet. **Türkiye ve Rusya**. Ankara:Kültür Bakanlığı, 1990.

Lewis, Bernard. “Bab-ı Seraskeri” **Encyclopaedia of Islam Vol.I**, Netherlands: POTIUOA, 1960.

_____. “Dabıyya” **Encyclopaedia of Islam Vol.II**, Netherlands: POTIUOA, 1965.

_____. **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Çev: Metin Kıratlı, Ankara: TTK., 1996.

Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti**. Çev.Nurettin TÜRSAN, Semiha TÜRSAN, Ankara: KKK. Basımevi, 1983.

_____. **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi c.II**. İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325.

Mehmed Esad Efendi. **Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye**,
[İstanbul]:1253.

_____. **Üss-i Zafer**. [İstanbul]: 1243.

Mehmed Rüşdi, **Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı**. İstanbul:1311.

_____. **Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi**. Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul:
OSAV, 2000.

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**. İstanbul:Sebil Yayınları.,1995.

Moltke, Helmuth Von. **Moltke'nin Türkiye Mektupları**. Çev: Hayrullah Örs, İstanbul:
Remzi Kitabevi, 1969.

MSB, **Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim**. Hazırlayan. Hülya Yarar,
Ankara: MSB, 2000.

MSB, **Osmanlı Ordu Teşkilatı**. Ankara:MSB,1999.

Mustafa Nuri Paşa. **Netayic'ül Vukuat III-IV**. Sadeleştiren: Neşet ÇAĞATAY,
Ankara: TTK, 1987.

Mübahat Kütükoğlu, " Sultan II.Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i
Mansure, " **İ.Ü.E.F.T.E.D. Sayı no12:127**, (1982).

Öztuna, Yılmaz. **Büyük Türkiye Tarihi c.VII-VIII-XI**. İstanbul: Ötüken Yay., 1983.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü c.I-II-III**.
İstanbul: MEB. Yay.,1993.

Purgstal, Joseph Von Hammer. **Büyük Osmanlı Tarihi c.VII**. İstanbul: Üçdal Neşriyat,
1991.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye: Sene 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1289; 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1299, 1300, 1301, 1304, 1312, 1325, 1329.

Salname-i Askeri: Sene H1282, H1283, H1286, H1287, H1291, H1293, R1308, R1311, R1324.

Sarıcalıoğlu, Fikret. **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid.** İstanbul: TATAV, 2001.

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye c.II.** İstanbul: e yay., 1983.

Sinaplı, Ahmet Nuri. **Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa.** İstanbul: 1987.

Şehsuvaroğlu, Haluk. **Asırlar Boyunca İstanbul.** İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi, 1978.

Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki.** Dersaadet: İkdam, 1317.

Şirin, Veli. **Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu ve Seraskerlik.** İstanbul: TATAV, 2002.

Takvim-i Vekayi: No. 1 (25 Cemaziyelevel 1247), No.17 (4 Şevval 1247).

Ubicini, M.A. **Türkiye 1850 c.II.** Çev: Cemal Karaağaç, İstanbul: Tercüman Yay., 1975.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı. "Asakir-i Mansure'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Azamın Takriri ve II. Mamud'un Hatt-ı Hümayunu" **Bellekten. XVII/70** (1954).

_____. "Merhum Sadullah Paşa'nın Safvet ve Cevdet Paşalar ve Safvet Paşazade Refet Bey'le Mektuplaşması" **Bellekten. XV/58** (1951).

_____. **Kapukulu Ocakları I.** Ankara: TTK, 1998.

_____. **Osmanlı Tarihi c.I,IV/1.** Ankara: TTK Yay, 1988.

Ünver, Süheyl. "Risale 6 Fatih'in Oğlu Bayezid'in Su Yolu Haritası Dolayısıyla 140 Sene Önceki İstanbul" **İstanbul Risaleleri c.I.** İstanbul: İBKİDB., 1995.

Wallach, Jehuda L. **Bir Askeri Yardımın Anatomisi.** Çev:Fahri Çeliker, Ankara: ATASE Yay.,1985.

Yusuf Alpmansü, Burhaneddin Hünoğlu ve Gani Özen, **TSK Tarihi Osmanlı Devri III. Cilt 7 Kısım.** Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Ziya Şakir, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi.** İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957.

Zürcher, Eric Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** İstanbul: İletişim yayınları, 1995.